

GILGIT MANUSCRIPTS

VOLUME I

Published by the gracious permission of His Highness Shri Rajarajeshwar
Maharajadhiraj Maharaja Shri Harisinghji Bahadur, G.C.S.I., G.C.I.E.,
K.C.V.O., L.L.D., of Jammu and Kashmir, from the original
manuscripts recently unearthed near Gilgit within
His Highness' territories.

GILGIT MANUSCRIPTS

Vol. I

EDITED BY

DR. NALINAKSHA DUTT, PH.D. (CAL.), D.LITT. (LOND.)

with the assistance of

PROFESSOR D. M. BHATTACHARYA, M.A.

AND

VIDYAVARIDHI SHIV NATH SHARMA

PRINTED FOR HIS HIGHNESS' GOVERNMENT, JAMMU
BY MR. J. C. SARKHEL, AT THE CALCUTTA ORIENTAL
9, PANCHANAN GHOSE LANE, CALCUTTA.

DEDICATED
TO
HIS HIGHNESS THE MAHARAJA
OF
JAMMU AND KASHMIR

CONTENTS

	Pages
PREFACE	
BUDDHISM IN KASHMIR	
INTRODUCTION	
Bhaiṣajyaguru-sūtram	47
Ekādaśamukhaṃ	59
Hayagrīvavidyā	61
Sarvatathāgatādhiṣṭhāna-sattvāvalokana-buddha- kṣetrasandarśanavyūhaṃ	63
Śrīmahādevīvyākaraṇaṃ	71
Ajitasenavyākaraṇaṃ	73
TEXTS :	
भैषज्यगुरु-सूत्रम्	१
एकादशमुखम्	३३
हयग्रीवविद्या	४१
सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शनव्यूहम्	४७
श्रीमहादेवीव्याकरणम्	६१
अजितसेनव्याकरणम्	१०१
INDEX	137

PREFACE

In 1931 several Buddhist Sanskrit manuscripts were discovered in a stūpa near Gilgit. It was a chance discovery made by a cowboy. The Wazir of Gilgit took charge of the manuscripts but before he could bring them into his custody, a substantial portion of the manuscripts and all the painted covers had passed into the hands of adventurers. He got the mss. in bundles of jumbled up leaves with several lost or damaged. By the order of His Highness the Maharaja of Kashmir, the Wazir sent them to Srinagar. His Highness the Maharaja, a keen lover and patron of culture, realised the value of the mss. and decided to have them published, and entrusted the care of the treasures to the then Prime Minister. The treasures remained locked up for six or seven years in the Government Records Department till the assumption of office by the present Prime Minister Dewan Bahadur Gopaldaswami Ayyangar, a man with determination and a definite policy. At the instance of his Chief Secretary, Mr. R. C. Kak, a life-long archæologist and a student of Sanskrit culture, he requested me last year to take up the work of editing the mss. for the Kashmir Durbar.

My attention to the finds was first drawn by that well-known indologist and patron of Indian culture, the editor of the *Indian Historical Quarterly*, Kumar Dr. Narendra Nath Law, who suggested to His Highness to have the mss. edited by competent Indian scholars and publish them in India. He took the initiative to send me to Kashmir in order to obtain first hand information about the valuable mss. The Vice-Chancellor of the Calcutta University, Dr. Shyamaprasad Mookerjee, whose enthusiasm for resuscitation of ancient Indian culture is too well-known to be mentioned, wanted me to obtain the mss. from the Kashmir Durbar if the Durbar de-

cided not to publish them, and furnished me with the necessary facilities and letters of introduction to the authorities of the Kashmir State for examining the mss. Rai Bahadur R. P. Chanda also helped me by introducing me to Mr. Kak. I take this opportunity to express to them my heartfelt thanks for their kind help in various ways. I must also thank my friends Prof. D. M. Bhattacharya, Pandit Shrivnath Sastri and Pandit Ramdhona Bhattacharya for their kind and unstinted co-operation in the preparation of the present volume.

The texts published here are only a small fraction of the whole collection. For editing the remaining mss., I have secured the co-operation of my distinguished colleagues Prof. B. M. Barua, Prof. Vidhusekhara Sastri, Dr. P. C. Bagchi, Prof. D. M. Bhattacharya and my student Mr. A. C. Banerji. In the present volume the *Ajitasenaavyākaraṇa-sūtra* has been edited by Prof. D. M. Bhattacharya, and the *Śrīmahādevīvyākaraṇa-sūtra* by Mr. A. C. Banerji.

The mss. were written in the 5th or 6th century A. C. and as such they are some of the earliest so far discovered in India, similar to the Bower ms. and to those discovered in Central Asia and Eastern Turkestan. Most of the mss. were known to us only through their Chinese and Tibetan translations and no one dreamt of the discovery of their Sanskrit originals. It is a peculiar fate of the Buddhist works that not a single ms. could be discovered in India except that of the *Mañjuśrīmūlakalpa* (since published in Trivandrum Sanskrit Series). The mss. have come so far either from Ceylon, Nepal, or Tibet and their translations from Burma, Ceylon, China, Japan, Tibet and Mongolia, so we may say that the present mss. are the only Buddhist mss. discovered in India.

The language of the mss. is similar to that of the *Mahāvastu*, *Lalitavistara*, *Saddharmapundarīka*, or *Suvarṇaprabhāsa*. The

editors of the first two works have exhaustively dealt with the philological aspect of the language and there is very little to add to what they have said. In a general way we may remark that the language of the early Mahāyāna texts is really a Prakrit of a peculiar type, using largely Prakrit words with Sanskrit inflexions and Sanskrit words with Prakrit inflexions, and in doing so the authors have conformed to the rules of either the Sanskrit or the Prakrit grammar. There are endless examples of irregularities, e.g., plural subjects having singular verbs and *vice versa*, same word referred to by pronouns of any gender, lack of sequence of tenses, indiscriminate euphonic combinations, arbitrary conjugations and declensions. It seems that the authors were well up in the Prakrit language and grammar and developed a linguistic medium containing a mixture of Prakrit and Sanskrit. In view of the uniformity maintained even in their irregularities, it may be inferred that a language of the type used in the texts got currency at a certain period in the extreme north-west of India.

An interesting fact relating to the findspot of the mss. is that they were deposited within the vault of a *stūpa*. This is not a singular instance, for in Central Asia and Eastern Turkestan also, mss. have been found deposited in the *stūpas*. In more than one ms., the name and *gotra* of the donor of the ms. appear in the body of the *mantra* in place of "such and such person of such and such *gotra*" of the Chinese and Tibetan versions (*vide*, p. 56). The practice of mentioning the name and *gotra* of the sacrificer is common in Brahmanic mantras. This leads us to the inference that the mss. were specially prepared for a certain ritualistic purpose, and after the performance of that ritual, the mss., sacred as they were, were placed in a *stūpa*. But this explanation cannot be applied to the texts which were not meant for any ritual, e.g., the *sūtras*, *avadānas*, *vyākaraṇas*, etc. The only plausible explanation that we can offer is that well-

to-do persons seeking merit by propagating the *dharmasāstras*, as enjoined in the Buddhist texts (*vide*, e.g. pp. 13, 53, 132), had the sacred texts copied out for them and deposited in a sacred place like the *stūpa*. This also accounts for the names of the donor, his relatives and friends appearing in the colophons of some of the mss. The names are reproduced in the present volume as far as they have been deciphered.

Another characteristic feature of the mss., which should be pointed out, is the writing of two or more mss. in one bundle of leaves with running pagination and without any space being left between the end of one text and the beginning of another. The same characteristic is found also in the Tibetan xylographs. In view of the agreement of the mss. and the xylographs in regard to this feature, it may be inferred that the Tibetans very likely adhered to the divisions of volumes as adopted by the Indian writers of the originals.

In conclusion, I must express my deep gratitude to His Highness the Maharaja of Kashmir for entrusting to me the responsibility of editing the mss. and sanctioning the whole cost of publication, but as mere expression of thankfulness to His Highness for his liberality in the cause of the propagation of Buddhist culture will be too inadequate, I take the liberty of dedicating to him this volume.

NALINAKSHA DUTT

BUDDHISM IN KASHMIR

LIST OF ABBREVIATIONS

ASR. = *Archæological Survey Report.*

Bu-ston = History of Buddhism (*Chos-ḥbyun*) by Bu-ston, translated from Tibetan by Dr. E. Obermiller (1931).

CII. = *Corpus Inscriptionum Indicarum*, Vol. II, pt. i: Kharoṣṭhi Inscriptions, edited by Sten Konow (1929).

Divyā. = *Divyāvadāna* edited by Cowell and Neil (1886).

IHQ. = *Indian Historical Quarterly.*

JA. = *Journal Asiatique* (1895), L'itinéraire d'Ou K'ong (751-790), traduit et annoté par Mm. Sylvain Lévi et Ed. Chavannes.

La légende etc. or *Przyluski* = *La légende de l'empereur Aśoka (Aśokāvadāna) dans les textes indiens et chinois* par J. Przyluski (1923).

Milinda. = *Milindapañha* edited by V. Trenckner.

Mmk. = *Mañjuśrī-mūla-kalpa* edited by T. Ganapati Sastri. Trivandrum Sanskrit Series (1927).

Nanjio = *A Catalogue of the Buddhist Tripitaka* (in Chinese) by B. Nanjio.

PHAI. or Raychaudhury = *Political History of Ancient India* by Dr. Hemchandra Raychaudhury (1932).

Schiefner or Tāranātha = *Tāranātha's Geschichte des Buddhismus in Indien au dem tibetischen übersetzt von Anton Schiefner* (1869).

Stein or *Rājat*, or Kalhaṇa = Kalhaṇa's Chronicle of the Kings of Kashmir, translated with an introduction, commentary, and appendices by M. A. Stein (1900).

Yuan Chwang or Watters = *On Yuan Chwang's Travels in India* (629-645 A.C.) by Thomas Watters (1904).

Buddhism in Kashmir

It will be admitted by every scholar that Kashmir is the cradle of Sanskrit Buddhism, and it therefore behoves us to trace in detail the career of Buddhism in Kashmir. Though it is premature to make such an attempt with the scanty and scrappy materials that are at present available, we propose to bring together in these few pages the scattered information presented to us by distinguished scholars and archæologists, of whom the pioneer is Sir Aurel Stein whose labours and findings in this field are remarkable and comprehensive. As our main sources of informations are *Ka l h a ṇ a* and *T ā r a n ā t h a*, we shall have to satisfy ourselves with approximate dates and doubtful chronologies, but inspite of all these drawbacks we feel that such a connected account is required to serve as a background to the Buddhist Sanskrit texts that are going to be published in the Series initiated by His Highness the Maharaja of Kashmir.

GEOGRAPHICAL LOCATION

The kingdom of Kashmir appears in our ancient records as a part and parcel of Gandhāra. In the list of sixteen mahājanapadas the Buddhist texts mention Kasmīra-Gandhāra as one *janapada* indicating thereby that the two countries formed one political unit in the pre-Aśokan days. That it continued to be so is evidenced by the Greek records in which Kaspapyros (=Kaśyapapura =Kashmir) is described as a Gandaric city.¹ In the *Milindapañha*,² which was composed about the beginning of the Christian era, the two countries are compounded as Kasmīra-Gandhāra. The Chinese

1 *Rājat.*, I, p. 27; Watters, I, p. 261; Raychaudhuri, *PHAL*. (1932), p. 103.

2 *Milindapañha*, p. 331: Alasanda-Kasmīra-Gandhārā.

translators of Buddhist texts, which are dated in the 3rd or 4th century A.C., used the Chinese term 'Kipin' for Sanskrit 'Kāsmīra';¹ Kipin, however, included Kapisa Nagar and Gandhāra in addition to Kashmir. In one of its early chapters, the *Mahāvamsa*² designates the two countries as "Kasmīra-Gandhārā," but in another chapter, which relates to an incident of a much later date, it refers to monks as hailing from "Kasmīra" (Kasmīramāṇḍalā).³ Yuan Chwang and Ou K'ong distinguish Kashmir from Gandhāra while the former deals with the two countries separately. Both the travellers describe Kashmir as an extensive valley surrounded by mountains, which could be crossed only through a few passes. Ou K'ong specifies the passes which were three in number, one on the east giving access to T'ou-fan (Tibet), the second on the north leading to Po-liu (Baltistan) and a third on the west connected with K'ien-to-lo (Gandhāra). The second pass, Tāranātha writes, became fit for communication soon after Madhyāntika's death.⁴ It is perhaps represented to-day by the present Gilgit road, and on this road stands the stūpa which has yielded our valued mass-treasures. In the Government of India *Census Report of 1931* (pt. i, p. 321) the following note appears: "There are two Buddhist stūpas, one on the hill side about three miles east of Gilgit and the other on the road to Nagar between Chalt and Minapin. There is a small Buddha carved on the rocks at the mouth of Kirgah Nullah about

1 See Lévi's remarks in *JA.*, 1896, p. 384. Takakusu (in *T'oung Pao*, vol. V, p. 276 n.) furnishes us with the following valuable information:—

- i. Chinese authorities always identify Ki-pin (罽賓) with Kashmir;
- ii. Chinese *Milindapañha* (317-420 A.D.) has Ki-pin for Kashmir;
- iii. Chinese *Samantapāsādikā* also (488 A.D.) has Ki-pin for Kashmir.

Prof. Takakusu remarks that Ki-pin was used for Kashmir up to the 5th century A.D. Yuan Chwang uses Ka-shu-mi-la (迦濕彌羅) but Song Yun writes 'Ki-pin' for Kashmir.

2 *Mahāvamsa*, XII, 33, 25.

3 *Ibid.*, XXIX, 37.

4 Schiefner, p. 23

BUDDHISM IN KASHMIR

5

3 miles west of Gilgit, and small Buddhas and Buddhist relics have been found in Yasin.” This note testifies to the fact that Buddhism lingered in this part of Kashmir up to a very late date, and the geographical information presented above shows that the culture and beliefs of the ancient people of Kashmir were not very different from those of Gandhāra i.e. the present Rawalpindi, Taxila, Peshawar, etc., where Buddhism flourished in the early days, and that Buddhism may well be pointed out as one of the factors for linking the two peoples.

Introduction of Buddhism

The earliest traditions relating to the introduction of Buddhism in Kashmir are preserved in the Ceylonese chronicle, the *Mahāvamsa*¹ and the Tibetan *Dul-va* (= *Vinaya Piṭaka* of the Sarvāstivādins).² The former tells us that Moggaliputta Tissa, the religious adviser of Aśoka, sent missionaries to different countries. Majjhantika was deputed to Kasmīra-Gandhāra. About the time of his arrival there Aravāḷa,³ king of the Nāgas, was destroying the ripe corns of the country by hail-storm. Majjhantika, on account of his miraculous powers, stood on the surface of the Aravāḷa lake unaffected by rain and storm. At this the Nāga king grew furious and sent forth storm and lightnings, and hurled stones and rocks at him but without any effect. Thus convinced of Majjhantika's great powers, the Nāga king with his followers submitted to him and listened to his discourses on the evils of anger and hatred. Paṇḍaka Yakkha and Hāritā Yakkhiṇī with their 500 children became his devotees and offered a jewel throne. When they were fanning him the residents of Kasmīra-Gandhāra came with their offerings for the Nāgas, but

1 *Mahāvamsa*, XII, 3. 2 *Dul-va* (A.S.B. xylograph), vol. XI, 684-690.

3 Apalāḷa in Chinese rendering. See Watters, I, p. 229.

they offered the same to Majjhantika who then delivered to them a discourse on *āśviṣa* (venom of a serpent) and converted them to Buddhism. From that day up to the time of composition of the *Mahāvamsa*, i.e., the 5th century A.C., the author says that Kasmīra-Gandhāra continued to be illumined by yellow robes.

A legend similar to the above appears with slight variations in the Tibetan *Dul-va* and the traditions derived from it, e.g., in the works of Tāranātha, Bu-ston, *Asokāvadāna*, and in Yuan Chwang's *Records*. The story runs as follows: Madhyāntika, a disciple of Ānanda, was a teacher of Vārāṇasī. His pupils were so numerous that the lay-devotees of Vārāṇasī found it difficult to maintain them; so Madhyāntika left the town for Mount Uśīra in the north,¹ where he stopped for three years. After this period Madhyāntika went to Kashmir and settled down on the bank of a lake inhabited by the Nāgas.² His presence was resented by the Nāgas, who however were subdued by his supernatural powers. Tāranātha adds that at this time there were in Kashmir nine cities, many villages of mountain-dwellers, a royal residence and twelve vihāras, and that Madhyāntika brought with him many monks and lay-devotees, and increased the wealth of the country by introducing the cultivation of saffron,³ for which Kashmir is famous even to-day. Madhyāntika resided in Kashmir for twenty years and propagated the religion widely. After his death, when road-communication was established between Kashmir and Tukhāra, Kashmirian monks went to

1 Identified with a mountain near Mathurā. See Watters, I, p. 308; B. C. Law, *Geog. of Early Buddhism*, p. 34.

2 Kalhaṇa also says that Kashmir was full of lakes inhabited by Nāgas. Yuan Chwang says that "according to the native records, Kashmir was originally a dragon lake." Watters, I, p. 265.

3 Cf. Watters, I, p. 262: Madhyāntika carried this valuable plant from Gandhamādāna and introduced it in Kashmir. See Sarvāstivāda Vinaya, Tsa-shih, Ch. 40.

BUDDHISM IN KASHMIR

7

Tukhāra and established the religion there during the reign of Minara and Imaśya.¹

Aśoka's patronage

In the edicts of Aśoka, the northernmost countries are mentioned as those inhabited by the Yonas, Kambojas and Gandhāras, which must have included the region round about Shahbazgarhi and Mansehra where his edicts were discovered. Kashmir, it seems, came within his ken in the latter part of his life when he saw through his mistake of supporting one section of Buddhist monks to the exclusion of another. The Pali tradition speaks of the earlier part of his life when he adhered to the Theravāda view point. The probability of such a bias for the Theravādins may be traced to his residence in Avanti during the period of his viceroyalty. As it was the principal centre of the Theravādins it was at this time that he imbibed the Theravāda doctrines. The Sanskrit tradition refers evidently to the latter part of his life when he inclined towards the Sarvāstivādins. It is stated in the Pāli chronicles that Aśoka convened a council under the guidance of Moggaliputta Tissa who insisted on recognising as orthodox only those monks who subscribed to the Theravāda view-point, dismissing the rest as un-orthodox. It is not known how far Aśoka carried out his directions, but it will be apparent from the accounts given below that the monks other than the Theravādins, particularly the Sarvāstivādins, had to leave Magadha for some distant regions. Yuan Chwang records the above event in another form. He writes that during Aśoka's reign there was in Magadha a distinguished monk called Mahādeva who was "a subtle investigator of *name and reality* and who put his

¹ Schiefner p. 23. Tāranātha adds (p. 25): Zu dieser Zeit etwa war es, also König Aśoka nicht lange vorher geboren wurde: but how far this statement can be taken at its worth is apparent.

extraordinary thoughts in a treatise which taught heresy.” An attempt was made to drown into the Ganges these monks who however saved themselves by flying through the air to Kashmir where they settled on the hills and the valleys. On hearing this, Aśoka felt remorse and requested them to return, and on their refusal, built for them 500 monasteries and “gave up all Kashmir for the benefit of the Buddhist Church.”¹ The fact underlying this story is that the “investigators of *name and reality*” were none other than the Sarvāstivādins, whose principal tenet is that *nāma* and *rūpa* are real and are divisible into 64 elements which exist for ever (*sarvam asti*), and it is for this they had the appellation of Sarvāstivāda.² Then the statement that they resorted to the hills and valleys of Kashmir corroborates the flight of the Sarvāstivādin monks to the north in Kashmir.

Yuan Chwang must have fallen into confusion in regard to the name Mahādeva. There were very probably two persons of this name “one an influential abbot of Pāṭaliputra”³ who preached the *Devadūta-sūtra*.⁴ and the other a monk who introduced the tenets relating to the imperfections of an Arhat.⁵ Mahādeva the investigator of *name and reality* must have been a Sarvāstivādin while the other Mahādeva, who attributed imperfections to an Arhat, was a Mahāsaṅghika. Yuan Chwang further confused the Theravādins with the Mahāsaṅghikas when he wrote that Aśoka supported the Mahāsaṅghikas as against the Theravādins, and that 500 Arhats left Pāṭaliputra and propagated the Sthavira School in Kashmir, while

1 Watters, I, p. 267.

2 See my paper on the Doctrine of the Sarvāstivāda School in the *IHQ*, XIV, pp. 114-20, 799 ff.

3 Watters, I, p. 269.

4 *Majjhima*, III, 179.

5 Watters, I, p. 268. See my paper on the Doctrines of the Mahāsaṅghika School in the *IHQ*, XIII, pp. 549-80; XIV, 110 ff.

BUDDHISM IN KASHMIR

9

the majority of the inferior brethren at Pāṭaliputra began the Mahāsaṅghika School.¹ The Mahāsaṅghikas, as we know, lived originally at Vesali and later on passed on to the south, making their principal centre in the Andhra country² at Dhanakataka (present Guntur District).

The statement that Aśoka became later on repentant and wanted the monks who fled to Kashmir to return to Magadha may be an indirect reference to the fact recorded in the *Divyāvadāna*³ and *Aśokāvadāna*⁴ that Aśoka made an attempt towards the end of his life to reconcile the monks of the different schools of Buddhist thought by convening a council to which he particularly invited the monks living at Tamasāvana in Kashmir. The Ceylonese chronicles maintain a discreet silence over this incident, and this is not unusual in view of the sectarian spirit permeating the chronicles.

The Sarvāstivādins also claim Aśoka as their patron. They ignore the name of Moggaliputta Tissa and put in its stead the name of Upagupta. Their Avadāna literature is full of episodes dealing with the life and munificence of Aśoka. Tāranātha also speaks of his lavish gifts to the Sarvāstivāda monks of Aparantaka, Kashmir and Tukhāra.⁵ Kalhaṇa⁶ writes that Aśoka not only built Śrīnagarī but also covered Suskalettra and Vitastrā with numerous stūpas, one of which was so high that its pinnacle could not be seen. Yuan Chwang noticed four Aśokan topes, each of which contained relics of Buddha's body. The Avadānas record that Aśoka's

1 Watters, I, p. 269.

2 *Ibid.*

3 *Divyā.*, p. 399 वसन्ति काश्मीरपुरे सुरभ्ये ये चापि धीरास्तमसावनेऽस्मिन् ; *IA.*, 1895, pp. 241 ff.

4 Prof. Przyluski writes in his *Légende de l'Empereur Aśoka*, pp. 101, 117 that a council of 30,000 monks was held by Aśoka, his sources of information being the *Aśokāvadāna* and Tāranātha (Schiefner, p. 38) but we do not find any such reference in Tāranātha.

5 Schiefner, p. 38.

6 Stein, I, p. 19.

liberality to the Buddhist monks was carried to such an excess towards the end of his life that his grandson Sampadi¹ who was in charge of his treasury refused to carry out his commands and even reduced his food to a myrobalan, half of which was the last gift made by him to the Buddhist Saṅgha.

Through the activities of the Sarvāstivādins, Kashmir became a centre of Buddhist philosophical studies and was, according to Tāranātha also the scene of the activities of Vatsa,² the propounder of the Ātmaka theory (*pudgalavāda*) and the founder of the Vātsi-putriya or Sammitiya school. The monk Vatsa taught that the *pudgala* (individuality) persists through the innumerable existences of an individual and ceases only on his attainment of Nirvāṇa.³

Buddhism and Nāga beliefs

In spite of all the patronage of Aśoka and the glorious accounts of the popularity of Buddhism in Kashmir, the fact remains that Buddhism had to face a strong opposition in the country from the established belief in Nāga-worship. Without adverting to the antiquity of the Nāga-worship it may safely be stated that Nāga beliefs were quite common in India when Buddhism made its appearance and that is the reason why the legend of Nāgas and their conversion by Buddha occur occasionally in the Buddhist texts. In Ceylon, Java, and Indo-China Nāga-worship was no less in vogue, and Buddhism could not help incorporating into itself some of the local beliefs in order to secure a footing in these distant countries. Kashmir was avowedly a land of Nāga-worship. Its two main

1 *Divyā.*, p. 430. Tib. རྩ་སྤྱི་བྱིན། It has been restored by Schiefner as Vāsavadatta, but it may also be Dhanadā or Sampadi.

2 Schiefner, p. 44.

3 See my paper on the Doctrines of the Sammitiya School in the *IHQ.*, XV, pp. 90 ff.

BUDDHISM IN KASHMIR

11

chronicles the *Nilamatapurāṇa* and the *Rājatarāṅgiṇī* relate how Kashmir was created out of water and left to the care of the Nāgas of whom Nila was the chief. The Buddhist chronicles also speak of Kashmir as a land of lakes under the control of the Nāgas. They are generally associated with watery and mountainous regions, and so it is quite likely that Kashmir should be called a land of Nāga-worshippers,¹ and attribute the origin of its rites and ceremonies to Nila. Buddhism probably undermined the faiths of the people and this was supposed to be possible partly on account of the *abhiññās* (supernormal powers) acquired by the advanced Buddhist monks. Madhyāntika is said to have succeeded in winning over a large section of the populace by the show of his miraculous powers. Kalhaṇa also states it in the *Rājatarāṅgiṇī*, verse I, 178:

ते वादिनः पराजित्य वादेन निखिलान् बुधान् ।

क्रियां नीलपुराणोक्तामच्छिन्दन्नागमद्विषः ॥ १७८ ॥

Translation: The (Buddhist) disputants the Veda-haters after defeating all wise men in disputations, brought to an end the rites and ceremonies prescribed in the *Nilapurāṇa*.

The *Nilamatapurāṇa* also could not ignore its influence and help prescribing as follows:—

विष्णुर्देवो जगन्नाथः प्राप्ते ब्रह्मण कलौ युगे ।

अष्टाविंशतिमे भावी बुद्धो नाम जगद्गुरु ॥ ६८४

पुण्ययुक्ते निशानाथे वैशाखे मासि काश्यप ।

तस्मात् कालात् अथारभ्य काले भाविष्यतः परम् ॥ ६८५

शुक्ले सम्पूजनं तस्य यथा कार्यं तथा शृणु ।

सर्वौषधैः सर्वरत्नैः सर्वगन्धैस्तथैव च ॥ ६८६

बुद्धार्चान्नापनं कार्यं शाक्योक्तैर्वागैस्तथा ।

सुधासिताश्च कर्तव्याः शाक्यावासाः प्रयत्नतः ॥ ६८७

1 Traces of Naga-beliefs are still to be found in the names of spots in Kashmir like Verinag, Anantanag, Serhnag, etc.

BUDDHISM IN KASHMIR

कचिच्चित्रयुताः कार्यैश्चैत्या देवगृहास्तथा ।
 उत्सवं च तथा कार्यं नटनर्तकसंकुलम् ॥ ६८८
 शाक्यानां पूजनं कार्यं चोवराहारपुस्तकैः ।
 सर्वमेतद् भवेत् कार्यं यावत् प्राप्ता भवेन् मघा ॥ ६८९

Transl. O Brahman, in the 28th Kali-yuga, in the month of Vaiśākha on the full-moon day with the conjunction of Puṣyā-nakṣatra, Viṣṇu the lord of the world will appear as Buddha the teacher of the world. Listen how his worship is to be performed. In the bright fortnight, the image of Buddha is to be bathed with water containing all herbs, jewels and scents and by uttering the words of Śākya. The place is to be carefully besmeared with honey; the temple and the stūpa are to have painted pictures, and there should be dancing and amusements. The Śākyan worship is performed with *cīvara* (robes), food and books.

Buddhism and Śivaism

The Kashmirian history shows that Aśoka built temples both for Śiva and Buddha and since his reign, the two faiths Buddhism and Śivaism flourished in Kashmir side by side, and even claimed at times the same persons as their devotees. This state of things is not confined to Kashmir. In Tibet, Nepal and even Mongolia in Champa, Java and Burma, the two cults existed side by side, and had common adherents. The explanation that can be offered for such amity between the two religions is that while Buddhism catered to the ethical and philosophical needs of the human mind, Śivaism, or for the matter of that Brahmanism, catered to the devotional and religious needs. Buddhism made no provision for the rites and ceremonies which were almost a part and parcel of Hindu's life, and naturally took no objection to those prescribed by Brahmanism. All that Buddhism demanded of its followers is *maitrī* (love) and *karuṇā* (compassion), and a moral life with faith in Buddha as the liberator

BUDDHISM IN KASHMIR

13

of mankind from *duḥkha*. To the unbiassed Hindu mind there is not much of difference between Buddhist and Śaiva doctrines. In both the systems, the highest truth or the ultimate reality is unknowable, Buddhism calling it Nirvāṇa or Śūnyatā, and Śaivism, particularly the Pratyabhijñā or the Idealist school of Kashmir, denoting it as Śiva. If Śiva be explained as *śānta*, i.e., undisturbed by birth and death, the Buddhists would have no objection to accept it as Śūnyatā or Nirvāṇa. Both the systems look upon the phenomenal universe as subject to origin and decay; the caused and conditioned theory of Buddhism corresponds to the reproduction and destruction cult of Śaivism, the fundamental difference between the two being the denial by Buddhism of any real individual self or an infinite self as opposed to the assertion of same by Śaivism or Brahmanism generally. As regards the externals, asceticism and certain mythological and metaphysical ideas may be pointed out as the common features of the two systems. Buddhism favoured asceticism but did not look upon it as the essential means of salvation, while in Śaivism, the ascetic ideal of Śiva is placed as compulsory before every devotee for *sādhana*. With the appearance of Avalokita and Tārā in the Buddhist pantheon, many mythological and metaphysical ideas woven around Śiva and Durgā were transferred to them while many of the ungainly rites of the Śivaite came to be adopted by the Buddhists of Nepal, Tibet and Mongolia in the worship of the Buddhist gods and goddesses.¹ In Siam and Camboja, the worship of Śiva and Durgā is sometimes described as identical with the worship of Buddha and Prajñā, and there is a number of instances of devotees worshipping both Buddha and Śiva in Champa, Camboja, Java and Nepal. The Yueh-chis took to Śiva worship, and Kadphises II and Vasudeva issued coins with Śiva emblems, but

1 Elliot, *Hinduism and Buddhism*, II, pp. 118-9, 123; III, 391-2.

Buddhism was no less popular with them. It cannot be said with precision how far the fusion of the two religions took place within India, but there is no doubt that it did happen in Champa, Camboja, Java, Siam, Nepal and Tibet. In India no two religions are regarded as incompatible and the worship of images belonging to two or more religions is regarded in each as equally meritorious. No Hindu will hesitate to light a candle at the tomb of a Muslim Fakir or offer flowers to a Jaina or Buddhist image. So Kalhaṇa's statements that kings, queens and ministers of Kashmir from Aśoka downwards built temples both for Śiva and Buddha can be accepted as correct.

The anti-Buddhistic spirit of Aśoka's successors
(232-185 B.C.)

There is yet a great deal of uncertainty about the successors of Aśoka. From the seventh Pillar Edict it is evident that Aśoka had many queens and sons. This is corroborated by the Buddhist legends about Aśoka as also by Tāranātha who says that Aśoka had eleven sons.¹ Names of four sons are known to us through various traditions. They are:—

(i) Tivara, son of queen Kāruvākī of the Aśokan inscriptions, Viceroy of Takṣaśilā, Ujjayinī, Suvarṇagiri and Tosali;²

(ii) Kuṇāla (also known as Dharma-vivardhana and Suyāśas) son of queen Padmāvatī; he was deputed to Takṣaśilā for suppressing the rising of the frontier tribes, and was rendered blind through the machinations of his step-mother Tiṣyarakṣitā;³

(iii) Mahinda, son of the Vidisa lady married by Aśoka while he was a Viceroy at Ujjayinī. He was the famous apostle of Buddhism to Ceylon⁴; and

¹ Schiefner, p. 48.

² Raychaudhury, *op. cit.*, p. 237.

³ Raychaudhury, p. 238; Watters, I, p. 246; Przyluski, *La Légende etc.* p. 109; Schiefner, p. 48.

⁴ *Mahāvamsa*, ch. v.

BUDDHISM IN KASHMIR

15

(iv) Jalauka of the Kashmirian tradition.

Of the grandsons of Aśoka, the names of only two have come down to us:—

(i) Sampadi or Viśoka¹ (restored from Tibetan by Schiefner as Viṭāśoka or Vigatāśoka), son of Kuṇāla. He acted as Aśoka's treasurer and stopped the king's unending largess to the Buddhist Saṅgha and later on succeeded him.²

(ii) Daśaratha of the Purāṇic tradition and Aśokan inscriptions, the patron of the Ājīvikas.

There is very little information about the succeeding rulers of the Mauryan line;³ the last is said to be Brhadratha, whose assassinator is wrongly recorded in the *Divyāvadāna* (p. 433) as the last Maurya king.⁴

The lavish gifts made by the Emperor on the various religious organisations and specially on the Buddhist Saṅgha met with a natural reaction in the hands of his successors. They discarded the religion and expressed their antipathy by embracing and supporting Jainism, Ājīvikism and Śivaism to the exclusion of Buddhism.

¹ See *Mmk.*, p. 610; Schiefner, pp. 40, 48; Bu-ston, II, p. 118; *Divyā.*, p. 430; Watters, II, p. 100; Raychaudhury, *op. cit.*, p. 238; Przyluski, *op. cit.*, p. 240.

² Schiefner restores Vigatāśoka from Tib. བྱ་ངན་ བྱ་ལ which may as well be restored as Viśoka as given in *Mmk.*, p. 610.

Nanda (དགའ་བོ་) is described as the grandson of Viśoka and son of Śūrasena (not Virasena). See *Mmk.*, p. 613; Watters, II, p. 97; Schiefner, p. 53.

³ According to Tāranātha, Aśoka was succeeded by his grandson Viśoka—Viśoka's son Śūrasena (or Virasena)—his son Nanda who was a contemporary of Pāṇini—then Mahāpadma (Schiefner, p. 52) whose contemporaries were Sthiramati, Bhadra and Vararuci.

Another tradition (see Schiefner, p. 287) Sampadi—Brhaspati—Vṛṣasena, Puṣyavarman—Puṣyamitra.

⁴ See Raychaudhury, p. 240.

The story of Jalauka, as given in the *Rājatarāṅgiṇī*,¹ reveals that he supported the Nāga and Śiva cults of Kashmir and persecuted the Buddhists. The legend of Kṛtyā refers to him as one who persecuted the Buddhists and destroyed the vihāras, except that his heart was softened by the Bodhisattva ideal—the new aspect of Buddhism that had just then emerged. The Hinayāna Buddhists are painted in black as they are described as bent on taking revenge for his cruel acts. He built the Kṛtyāśrama vihāra and dedicated it not to Buddha but this sorceress Kṛtyā. He directed his energies and munificence to the erection of Śiva temples and, possibly, it was an attempt to resuscitate Śivaism which had waned in Kashmir owing to the popularity of Buddhism under Aśoka's patronage.

The anti-Buddhistic spirit of Daśaratha may be inferred from his gifts to the Ājīvikas and the silence of the Buddhist texts about his existence. Sampadi's disapproval of Aśoka's gifts to the Buddhist Saṅgha; the Jaina accounts of his activities for the propagation of Jaina faith and the establishment of vihāras for śramaṇas in non-Aryan countries² and Tāranātha's discreet silence over the events of his rule indicate also his anti-Buddhistic spirit.

The climax of anti-Buddhistic feelings of Aśoka's successors is narrated in the *Divyāvadāna* and *Aśokāvadāna*, in which Puṣyamitra is described as wishing to surpass his renowned predecessor Aśoka by undoing the work done by him. He razed the stūpas and vihāras to the ground and put the price of 100 Dināras for the head of every Buddhist śramaṇa.³ We need not go into the question whether Puṣyamitra was of Mauryan descent, or a Brahmin general of Brhadratha; the fact remains that Aśoka's grandsons and their

¹ *Rājat.* I, 136, 140-4; see Kṣemendra's *Samayamātrkā*, v. 61 re. Kṛtyāśrama-vihāra.

² Raychaudhury, *op. cit.*, p. 239. See also *IHQ.*, 1930, p. 343.

³ Przyluski, p. 301-2; *Divyā.*, p. 434; Schiefner, p. 81.

BUDDHISM IN KASHMIR

17

successors played havoc with the Buddhist monks and establishments from one end of India to the other including the valley of Kashmir.

The Greeks and the Śakas

The only rule important for the history of Buddhism between the reigns of Puṣyamitra and Kanishka is that of the Greek king Menander³. The *Milindapañha* is our best source for information about the same, and the date of its Sanskrit original written in the north may safely be taken to be the 1st century B.C. This treatise is particularly important for the history of Buddhism of Kashmir on account of the fact that the scene of discussions between Milinda and Nāgasena is laid in a spot 12 yojanas from Kashmir and 200 yojanas from Alasanda or Kalasigāma.¹ The author of the work is familiar with the people of the north and he refers twice to Śaka-Yavana, Cīna-vilāta, Alasanda, Nikumba, Kashmir and Gandhāra, i.e. the region round about Kashmir.²

As regards king Milinda, the work says that he at first became a lay-devotee, built the Milinda-vihāra and then after some time handed over the reins of his administration to his son, joined the Buddhist Saṅgha as a monk, and ultimately attained *arhat*hood.³

Though only two Kharoṣṭhī inscriptions incised at the instance of the Greek chiefs have been discovered at Swat⁴ and Taxila,⁵ they show that Buddhism obtained a firm footing in N.W. India and was welcomed by the foreign rulers.⁶

1 *Milindapañha*, pp. 82-3.

2 *Milinda*, p. 327: Vilāta=Tukhāra (Tokharistan), a Mleccha country. (Cf. Nāgārjunikoṇḍa Inscr. in *Epi. Indica*, xx, i.

3 *Ibid.*, p. 420.

4 *CII.*, II, i, p. 4: "By Theodoros the Meridarkh were established these relics of the Lord Śākyamuni for the purpose of security of many people."

5 *Ibid.*, p. 5: "By.....the Meridarkh together with his wife, the stūpa was established in honour of his parents for the presentation of a respectful offering."

6 *Ibid.*, p. 49.

Like the Greeks, the Śakas also embraced Buddhism, made donations to the Buddhist Saṅgha, erected stūpas on the relics of Śākyamuni,¹ constructed vihāras, and installed images of Buddha in them.

The Kushanas

Following the Śaka-Yavanas, the Kushanas also adopted Buddhism as their religion and showed their munificence by erecting stūpas, temples and images of Buddha all over N. India. The earlier Kushanas like Kadphises II, as their coins indicate, were Śiva-worshippers, but Kanishka and his successors, as their inscriptions and monuments prove, showered their gifts on the Buddhist Saṅgha, particularly on the Sarvāstivādins² and occasionally on the Mahā-saṅghikas.³

Since the demise of Aśoka, Buddhism withstood several repercussions and survived in N. W. India by the patronage of the Śaka-Yavanas and the Kushanas. In the reign of Kanishka, it once more came to the forefront of Indian religions and recovered its lost glory. The Buddhist ecclesiastical historians pass silently over the dark period of Buddhism intervening between the reigns of Aśoka and Kanishka, and resume their accounts with the advent of Kanishka.⁴

Kanishka and his Successors

The region of Kanishka is of outstanding importance for the history of Buddhism in N. India. It is marked by donations from several lay-devotees and monks to the Buddhist Saṅgha, evidences of which have been unearthed by the archeological department of

1 *CHI.*, II, i, pp. 29 ff.

2 *CHI.*, II, i, pp. 137, 145, 155, 176.

3 *Ibid.*, Wardak Vase Inscription, p. 170.

4 Tāranātha has referred to the reigns of Viśoka, Nanda and Mahāpadma and mentions nothing of importance in connection with the history of Buddhism.

BUDDHISM IN KASHMIR

19

the Government of India. The session of the Fourth Council, the composition of the Vibhāṣā śāstras, the appearance of distinguished writers, and the propagation of Buddhism outside India are some of the factors which render this reign so glorious in the history of Buddhism.

Of the successors of Kanishka, we come across the names of only Vāsishka and Huvishka in the several inscriptions relating to this period. Kalhaṇa mentions the names of three successors Hushka, Jushka and Kanishka (I. 168). The Wardak Vase Inscription discloses the Buddhistic leanings of Huvishka but there is no clear evidence about such leanings of Vāsishka. Tāranātha¹ however tells us that the son of Kanishka maintained several arhants and bhikṣus in his Puṣkalāvati palaces for five years. Kalhaṇa informs us that Hushka, Jushka and Kanishka (II) built Hushkapura (mod. Uskur),² Jushkapura (mod. Zukur)³ and Kanishkapura (mod. Kanespur),⁴ and that these kings, though belonging to the Turuska race, were given to acts of piety. They erected Maṭhas and Caityas at Suskalettra and other places, and the Buddhists of that time acquired great renown as *pravrajitas* (recluses) and were predominant in Kashmir, defeating their opponents in disputations.

Though the available accounts of the Kushan rulers are meagre, there are yet ample proofs that Buddhism enjoyed the most prosperous time during this rule all over N. India and specially in Gandhāra and Kashmir. The Council held under the auspices of Kanishka in Kashmir and the valuable work done in the Council bear an eloquent testimony to their influence and popularity.

1 Schiefner, ch. XIII.

2 It is now a small village near Baramūlā, see Stein, i. 168 n.

3 It is a large village near Srinagar. *Ibid.*

4 It is between Vitastā and the high road connecting Baramūlā and Srinagar.

Ibid.

BUDDHISM IN KASHMIR

The Council

Tāranātha commences the story of the Council with the conversion of king Siṃha of Kashmir to Buddhism. It is said that king Siṃha became an *arhat* and his name after ordination was Sudarśana. He preached the religion in Kashmir. Kanishka was then the king of Jalandhara. He heard of Sudarśana and came to Kashmir to listen to his discourses.¹

The Buddhist Saṅgha was then divided into eighteen schools. The Venerable Pārśva had come to Kashmir from the east, and advised Kanishka to collect all the monks at Kuṇḍalavanavihāra² (in Kashmir). 500 Arhats, 500 Bodhisattvas and 500 Paṇḍitas³ took part in the Council.⁴ An attempt was made to reconcile the conflicting opinions of the different schools and settle once more the Vinaya, Sūtra and Abhidharma texts. Bu-ston gives an account similar to the above adding only that “after recitation of the texts it was settled that the texts acknowledged by the eighteen sects were all of them the word of the Buddha.”⁵ Yuan Chwang’s account is substantially to the same effect. He attributes the session of the Council to the confusion that Kanishka had while listening to the conflicting interpretation of Buddha’s words as given by the adherents of the different sects. Pārśva explained to the king the cause of his confusion and advised him to hold a Council in order to

¹ Schiefner, chapter XII. There is a Kashmirian king of this name in the *Rājatarāṅginī*. It may be that king Siṃha was only a prince. Buston (II, p. 160) preserves a tradition that Sudarśana delivered the teaching (of Vinaya) to Anāgāmin and the latter to Anivartitabuddhi who in his turn imparted it to Guṇaprabha.

² Tib. ལྷ་རྒྱལ་ཉག་ས་ཀྱི་གུཌ་ལའ་ཁང་། Chinese: Kien tho lo.

³ Tib. སྐ་སྐ་སྒྱེ་བོད་པ་རྒྱུ་༥ = Prthagjana-panḍita, i.e. the paṇḍitas who

are not srotāpannas. Bu-ston, II, p. 97.

⁴ Schiefner, p. 60.

⁵ Bu-ston, II, p. 97.

BUDDHISM IN KASHMIR

21

bring together the varying interpretations of the different sects. Yuan Chwang adds that in this Council several expository commentaries on the Sūtra, Vinaya and Abhidharma were written and called the Upadeśa-śāstras and Vibhāṣā-śāstras, in which the original texts and their different interpretations were discussed. King Kanishka, records Yuan Chwang, had all the treatises written on copper plates and had them enclosed in stone-boxes and deposited in a *stūpa* made specially for the purpose.

Paramārtha in his *Life of Vasubandhu*¹ refers to this Council though not expressly. He writes that Katyāyanīputra went to Kipin (Kashmir) and there with the co-operation of 500 Arhats and 500 Bodhisattvas arranged the Sarvāstivādin Abhidharma texts in eight sections (*granthas*), such as *prajñā*, *dhyāna*, etc., and called it *Jñāna-prasthāna-sūtra*. A commentary was written on the same and was called *Vibhāṣā*. He then sent for Aśvaghōṣa who was then residing at Śrāvastī and requested him to give the *Vibhāṣā* a proper literary shape. After the completion of the commentary, Katyāyanīputra ordained by a stone-inscription that no portion of the Abhidharma text and its *Vibhāṣā* must go out of the country, but he could not anticipate that a prodigy like Vasubandhu would commit to memory all the works and take them out. The *Vibhāṣā-śāstra* is so closely associated with Kashmir that it is called *Kashmir-shi* in Chinese.²

The Vibhāṣā-śāstras

By the expression *Vibhāṣā-śāstra*, Paramārtha has in view only the disquisitions on Sarvāstivādin Abhidharma text while Yuan Chwang means, by the expression, expository commentaries not only on Abhidharma but also on Sūtra and Vinaya, the commen-

1 *T'oung Pao*, vol. V, pp. 276-281.

2 Watters, I, p. 277.

taries on Sūtras being only distinguished as *Upadeśa* and not as *Vibhāṣā Śāstras*. It is a matter for regret that the Śāstras exist only in Chinese translation and have not yet been studied adequately. About the merits of the works Yuan Chwang tells us that in these “there is evidence of great study and research. In them we find an extraordinary insight into the Buddhist lore of various kinds and also into the Brahmanical learning, Indian alphabets, and the Vedas and their Aṅgas.”¹

Distinguished Ācāryas

The composition of the *Vibhāṣā-śāstras* in Kashmir indicates that Kashmir grew up to be an academic centre attracting distinguished ācāryas from other places.² The accounts of the Chinese travellers and Paramārtha show that Katyāyaniputra, Aśvaghōṣa, Vasubandhu, Vasumitra, Dharmatrāta, Saṅghabhadra, Visuddha-siṃha, Jinabandhu, Sugatamitra, Sūryadeva, Jinatrāta,³ Kanaka-ṣatsa⁴ and many other distinguished teachers and writers lived in Kashmir, from the time of Kanishka. Tāranātha tells us that during the reign of Kanishka one wealthy brahmin called Sūtra maintained the Vaibhāṣika teacher Dharmatrāta and the earliest Sautrāntika teacher Mahābhādanta Sthavira along with their disciples.⁵

1 Watters, I, p. 278.

2 Buston, II, p. 142: A great number of Pratyekabuddhas had formerly expressed in their entreaties the desire that that country should be the place where the Abhidharma was to be spread.

3 Watters, I, p. 283.

4 Buston, II, p. 122.

5 The Tib. text (p. 47, l. 10-11) is as follows: མར་ སྤེ་བའི་ ཐོག་ས་

ཁ་ཆེན་ བཙུན་ བ་ ཆེན་པོ་ གནས་ བཙན་ འཁོར་ དགེ་ སྤྱོད་ ལྔ་ སྤྱོད་ །

Schiefner translates it thus: den ersten der Sautrāntika's den Kāsmiraschen grossen geehrten Sthavira mit einer Schaar von 5000 Bhikṣus fortwährend beehrte.

Can the Mahābhādanta be Śrīlābha? See Schiefner p. 67.

BUDDHISM IN KASHMIR

23

Dharmatrāta is well-known as one of the four renowned ācāryas of the Vaibhāṣika school, the other three being Ghoṣaka of Tukhāra, Vasumitra of Maru, and Buddhadeva of Vārāṇasī.¹ One Dharmatrāta, according to the Chinese tradition, is the uncle of Vasumitra, to whom is attributed the authorship of the *Pañcavastu-vibhāṣā-śāstra*, *Samyuktābbhidharma-br̥daya-śāstra*, etc.² In the Sui Vihāra copper-plate inscription³ one Dharmatrāta is mentioned as the disciple of Bhava (Bhavya) and teacher of Nagadata (Nāgadatta). In the present state of our knowledge, it is not possible to state whether the Dharmatrātas are one and the same person or different. Vasumitra is another famous figure of Kashmir, but there are five authors bearing this name.⁴ In the *Tattvasaṃgraha*, *Kamalaśīla* discusses the opinions of Dharmatrāta and Vasumitra but we do not know which Dharmatrāta and Vasumitra were in his mind. The Sautrāntika teacher Śrīlābha was an inhabitant of Kashmir.⁵ He was a disciple of Kuṇāla. Saṃghabhadra was another Kashmirian ācārya, who was a profound scholar of the Vibhāṣā śāstras of the Sarvāstivāda school.⁶ He wrote a commentary on Vasumitra's *Prakaranapāda* and was the author of the *Abbidharmāvatāra-śāstra*.⁷ One of his distinguished students is Vasubandhu,⁸ who studied with him the Vibhāṣās, the śāstras of the 18 schools, the Sūtras and Vinayas, the six systems of philosophy and the art of dialectics. He compressed the Abhidharma texts and their Vibhāṣās in his *Abbidharmakośa* and *Bhāṣya*, and sent them to the Kashmir Vaibhāṣikas who were greatly pleased with them.⁹ Vasubandhu later on turned from the Sarvāstivāda point of view to the Sautrāntika as is evidenc-

1 Watters, I, p. 241-5; Schiefner, p. 297.

2 See Nanjio, p. 375.

4 For details, see *Asia Major*, II, p. 7-8.

5 Schiefner, pp. 67, 79.

7 Watters, I, p. 280.

9 Watters I, p. 210-1; Bu-ston II, p. 143.

3 *CIL.*, II, i, p. 141.

6 Watters, I, p. 325.

8 Bu-ston, II, p. 142.

ed in the expression of his opinions in the *Bhāṣya*, and which elicited vehement criticisms from Saṅghabhadra who was a staunch Sarvāstivādin and wrote two treatises to refute Vasubandhu's later views.¹

Guṇaprabha and Vimalamitra are the two other teachers whose names occur in the *Records* of Yuan Chwang. Guṇaprabha is mentioned by Tāranātha and Bu-ston as a great authority on the *Vinaya* of the Mūlasarvāstivādins and as the author of several works.² Yuan Chwang refers to the monastery at Matipur where he composed his treatises. As regards Vimalamitra, Yuan Chwang³ writes that he "was a native of Kashmir and an adherent of the Sarvata (i.e. Sarvāstivāda) school having made a profound study of canonical and heterodox scriptures, and had travelled in India to learn the mysteries of the Tripiṭaka."

Reverses met by Buddhism

(5th century A.C. and after)

Some time after the Kushan rule, Buddhism again fell on evil days. Tāranātha⁴ reports that a *mleccha* faith called 'Ardho' appeared for the first time in India and secured many followers. The *mleccha* religion was perhaps confined to Makha⁵ and did not

¹ Bu-ston, II, p. 144; Watters, I, p. 325; Schiefner, p. 126.

² Watters, I, p. 327.

³ One of his disciples Mitrasena was met by Yuan Chwang, I, p. 328. Bu-ston (II, p. 161) says that one of the disciples of Guṇaprabha was Dharmamitra.

⁴ Schiefner, p. 79. Tib., p. 63, l. 3: རུས་ རེ་ ཅས་ན་ ཁྱ་ ཁྱོའི་ ཆོས་དང་ བོར་ བྱང་ བཤང་ ཡིན་ རེ།

Tib. Kla. Klo may be Mleccha or Tukhāras. Cf. *Mmk.*, p. 621-2 Schiefner, pp. 78, 304: They killed cows by uttering *Bismilla*.

⁵ "Makha" is mentioned by Bu-ston (II, p. 171) as one of the countries where Buddhism spread and disappeared. It is perhaps Mecca (Schiefner, p. 80); the founder of the religion is Mamathar (=Muhammad?) and the teacher is called Paikhampa (=Payaṅambar?).

25

The Turuṣka lord was very likely the well-known persecutor of Buddhism, Mihirakula, whose date of accession is placed at 515 A.C. The Chinese traditions as also Kalhana's *Rājataranginī*

9 *Ibid.*, p. 135.

speak of his cruel nature, and his vendetta against the king of Simhala. Perhaps there was some sort of provocation from the Buddhists,¹ which incited him to pull down the Buddhist temples and monasteries all over Northern India, and massacre the monks. The inhuman cruelties and depredations perpetrated by the White Hun ruler were, according to Yuan Chwang,² checked by Bālāditya of Magadha, but there was none in Kashmir to check his atrocious acts of destroying stūpas and monasteries and exterminating even the lay-adherents of Buddhism, until his complete overthrow by Yaśodharman. Following Tāranātha, Bu-ston and *Mmk.*, Kalhaṇa tells us that his son Baka (= Mahāsammata of Tāranātha, Buddha-pakṣa of *Mmk.* and Bhadanta of Bu-ston) who brought Kashmir, Tukhāra and Ghazni under one rule, atoned for his predecessor's sins by erecting caityas and monasteries for the Buddhists.

It is written by both Kalhaṇa and Tāranātha that Buddhism had a serious set-back in Kashmir after the reign of Kanishka II. The former relates (I. 180-1, 199) that after Nāgārjuna, during whose time "the Bauddhas obtained preponderance in the land by defeating in disputation all learned opponents," there were excessive snow-falls killing the Bauddhas; and king Nara, on account of the crime of a Buddhist monk, flew into rage and "burned thousands of Buddhist vihāras" while the latter informs us that when Nāgārjuna left N. India and went to the south, the religion of the Mlecchas prospered.³

Though it is difficult to make out a dependable account out of these traditions, it may be assumed that after the Kushanas, a Turuṣka royal family ruled over Kashmir. It may be the family of Turki Sāhis who held sway over Northern India for about a hundred

1 Kalhaṇa, I, 294; Buston, II, p. 137.

2 Watters, I, pp. 288-289.

3 Schiefner, pp. 84-5.

BUDDHISM IN KASHMIR

27

years from the 3rd century A.C. The Turki Sāhis were supporters of Buddhism, and so the religion must have prospered under their rule. It must have been sometime after the disappearance of this royal family that Mihirakula came to the throne of Kashmir and massacred the Buddhists. Towards the end of his life, Mihirakula became a worshipper of Śiva and “established pious observances in the lands occupied by the impure Daradas, Bhauṭṭas and Mlecchas” (I. 312-6). Mihirakula’s son recompensed his father’s cruel acts by restoring some of the ruined temples and monasteries.

Narendrāditya Khīṅkhīla and Pratāpāditya

Baka was followed a few generations later by Narendrāditya Khīṅkhīla (I. 347). There are a few coins bearing the legends Deva Sahi Khīṅgīla, Śrī Narendra establishing the historicity of this king. Narendrāditya was a worshipper of Śiva and made endowments for the Brahmanas. He was succeeded by his son Yudhiṣṭhira I. The people of Kashmir deposed him and brought Pratāpāditya, a relative of Vikramāditya, from outside and placed him on the throne (II. 5). This new line of rulers worshipped Śiva, the last king of the dynasty being Tunjina.

Jayendra and Saṃdhimat

Tunjina was succeeded by Vijaya belonging to a different family. Vijaya’s son Jayendra had a long and glorious reign excepting that it was stained by the attempt to kill his very popular minister Saṃdhimat who ultimately ascended the throne of Kashmir. Saṃdhimat ruled for a long time, built Śiva temples and practised Śaiva-sādhana. His end was also unhappy, as he was compelled by the people to retire.

Meghavāhana

Meghavāhana, a descendant of Yudhiṣṭhira I, was brought by the people from Gandhāra and placed on the throne (III. 2). He

had a soft corner for Buddhism hailing as he did from Gandhāra a predominantly Buddhist country. His queen Amṛtaprabhā of Prāgiyotiṣa is said to have built for the use of Buddhist monks a lofty vihāra called Amṛtabhavana (III. 9), to which a reference is made by Ou K'ong. Her guru (ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་) was a Tibetan, a native of Loh (i.e. Ladakh). His other queens also built monasteries and stūpas of which the one built by Khādanā is located at Khādaniya "about 4 miles below Varāhamūla on the right bank of the Vitastā."¹

Meghavāhana cherished also some Aśokan ideas inasmuch as he himself was not only keen about observing the *dharma* but compelled his neighbouring kings to abstain from killing living beings (III. 27). With him are associated some *Avadānas* which extol his extreme sacrifices for the sake of others. His services to Buddhism were so great that the people attributed to his pious deeds an atonement for the sins of his forefather Mihirakula (III. 57). The long rule of this line of kings was only once interrupted by the rule of the poet Matrigupta for four years as a viceroy of Vikramāditya of Ujjayinī. The kings were mostly worshippers of Śiva and supporters of Brahmanism, but during the reign of Pravarasena II, the king's maternal uncle Jayendra built the Jayendra-vihāra² and placed in it the colossal statue of Buddha, known as Bṛhadbuddha. In this vihāra, Yuan Chwang stayed and received instructions in the various Śāstras.³

During the reign of Yudhiṣṭhira II, his ministers constructed vihāras and caityas (III. 380-1), one of which is Skandabhiavana-vihāra built by Skandagupta.⁴ During the reign of Raṇāditya, one

1 Stein, Intro., I, p. 74 n. See *infra*, p. 37-8.

2 It offered shelter to king Pārtha and his queens (V. 428), and was destroyed later on by Kṣemagupta. See *infra*, p. 31.

3 Stein, I, p. 103 n.

4 It is located by Stein at Khandabavan, in Srinagar (Stein, I, p. 105 n.).

BUDDHISM IN KASHMIR

29

of his queens called Amṛtaprabhā placed a fine statue of Buddha in the vihāra built by a queen of Meghavāhana (III. 464). Raṇāditya was succeeded by his son Vikramāditya who was a devotee of Śiva. His minister Galuṇa had a vihāra built in the name of his wife Ratnāvalī (III. 476). The last king of this line was Bālāditya.

Lalitāditya Mukṭāpīḍa

(Middle of the 8th century A.C.)

Bālāditya was succeeded by his son-in-law, Durlabhavardhana, whose queen set up the Anaṅgabhavana-vihāra (IV. 3) referred to by Ou K'ong as Ānanda or Anaṅga vihāra.¹ The king himself as also his successors were mostly Viṣṇu-worshippers. The noted king of this line was Lalitāditya-Mukṭāpīḍa who successfully fought against Yaśovarman (IV. 134). It was after this war that he created for the better management of his vast dominion a few high offices which were filled up mostly by the Sāhis and other princes (IV. 143). He brought under his control a large portion of Northern India as also his neighbouring tribes the Tukhāras, the Bhauṭṭas and the Daradas (IV. 166 f.; cf. I. 312). The king showed his highest veneration to Viṣṇu and then to Śiva and last of all to Buddha. He built Viṣṇu and Śiva temples and also Buddhist viharās and stūpas (IV. 188, 201-3). He erected the "ever-rich Rājavihāra with a Catuḥśālā (refectory), a large Caitya and placed in it a large image of Buddha"² (IV. 200). In one of these vihāras lived Bhikṣu Sarvajñamitra, the author of *Śṛagdharaṣṭotra* and a nephew of a king of Kashmir. His chief minister was Caṅkuna who put up two vihāras, one of which was very lofty and contained golden

¹ See *infra*, p. 37.

² Stein (II, pp. 302-3) has traced some remains of this vihāra at Paraspur. The image was spared by king Harṣa. See *infra*, p. 33.

images of Buddha (IV. 215, 211). His son-in-law Īśānacandra, a physician, built also a vihāra (IV. 216). Caṅkuna was credited as a Tantrik Buddhist with the acquisition of some magical powers by which he charmed the king. At the king's request, he imparted the charms to him and took in return the image of Buddha which had been brought by Lalitāditya from Magadha. Both Kalhaṇa and Ou K'ong testify to its existence.¹

Jayāpīḍa

One of the notable kings of this line was Jayāpīḍa. Kalhaṇa records that he owes the throne to a Caṇḍāla called Śrīdeva who killed the usurper Jajjā (IV. 475) and remained always guarded by the fierce Caṇḍālas (IV. 516) specially at night. He bore an antipathy to the Brahmanas whom he treated very cruelly (IV. 640 ff.). He loved learning and assembled learned men in his court (IV. 488-9). He worshipped both Viṣṇu and Buddha, and set up Viṣṇu temples, Buddha images and a large vihāra (IV. 484, 507-8) in his capital Jayapura. Very probably it was during his reign that Śāntiprabha lived in Kashmir along with his disciples Puṇyakīrti, Dānaśīla, Viśeṣamitra, Prajñāvarman and Ācārya Śūra.²

Avantivarman (855 A.D.)

Jayāpīḍa was followed by Avantivarman, who along with his ministers showed veneration to Viṣṇu and Śiva. Like Jayāpīḍa he patronised learning, and prohibited the killing of living beings (V. 64). During his reign Bhaṭṭa Kallala and other Siddhas appeared in the country (V. 66). This seems to indicate that about this time Tantric Buddhism made some headway in Kashmir. The

1 *Rājat.* iv. 262 and Stein, I, p. 144 n.

2 Schiefner, p. 204; Bu-ston II, p. 161.

BUDDHISM IN KASHMIR

31

king was a devotee of Viṣṇu, a fact disclosed to his minister Śūra only at the time of his death (IV. 124-5).

Śaṅkaravarman and Pārtha

Avantivarman's son Śaṅkaravarman was a Śiva worshipper. He was miserly and exacted too many taxes from the people. He was uncharitable to learned men and used to speak Apabhraṃśa and not Sanskrit. His queen Sugandhā who ruled for two years was a devotee of Viṣṇu but had to spend her last days in a Buddhist monastery called Niṣpālakavihāra (V. 262). Another king of this line called Pārtha was dethroned through ministerial intrigues and took shelter in the Jayendra-vihāra (see p. 28) where the inmates of the monastery supplied him and his queens with food (V. 428). It was about this time that the Brahmanas regained their ascendancy and were able to place on the throne a king of their own choice, viz., Yaśaskara, who was not of royal descent.

Yaśaskara (939-948) and Kṣemagupta (950-8)

Yaśaskara's rule was marked by an effective administration of justice and equal treatment to the high and low without any discrimination of caste and creed.

Kṣemagupta, one of his successors, burnt down the Jayendra-vihāra (*ante* p. 28) and took the brass of the images of Buddha, and utilised the stones of the Vihāra for erecting a Śiva temple. He appropriated also the 32 villages which belonged to the vihāra (VI. 172-3, 175).

Samgrāmarāja (1003-1028) and his Successors

By the marriage of Kṣemagupta to Diddā, the Sāhi's granddaughter, the Sāhi princes since the reign of Lalitāditya Mukta-pīḍa became more and more influential in the Kashmir court.

Towards the end of her sinful life Diddā was able to place her nephew Saṃgrāmarāja on the throne of Kashmir. He sent a large army to help Sāhi Trilocanapāla (VII. 47-8) but to no effect, as the Sāhis were completely routed by the Turuṣkas under Hammira. From now on the Sāhi princes took shelter in the Kashmir court and acquired great influence during the reign of Ananta, the grandson of Saṃgrāmarāja (VII. 146 f.). One of the Sāhi refugees was Rudrapāla, who became the righthand man of king Ananta. He fought against the Daradas and defeated them (VII. 175, 375). At this time an epidemic carried away Rudrapāla and many of the Sāhi princes (VII. 178). After Ananta, his son Kalasa came to the throne. He also had four princes of the Sāhi family as his best companions¹ (VII. 274) of whom Vijjā was the most trusted and favoured. Towards the end of his life he destroyed the copper-image of Sūrya and appropriated without fear the brass images of the vihāras (VII. 696).

Harṣa (1089-1101)

Kalasa's son was Utkarṣa, who was followed by his son Harṣa, a highly gifted prince and a master of all branches of learning (VII. 610). He is called by Kalhaṇa a Turuṣka and said to have supported the Turuṣka merceneries (VII, 1095, 1149). Being a Turuṣka he was a *mleccha* by faith,² as otherwise he could not have destroyed the Hindu and Buddhist temples. Kalhaṇa writes that "divine images of gold, silver and other materials were rolled about even on the roads, which were covered with nightsoil" (VII. 1093). He spared from spoliation only the temple of Raṇasvāmin and Mārtaṇḍa and spared the two colossal statues of Buddha

1 Vijjā calls himself a Rājaputra, VII. 325, 368.

2 See Stein, I, p. 353 n. Tāranātha (p. 128) speaks of one Śriharṣadeva as having propagated Mleccha faith but he is of an earlier date, being a contemporary of Dignāga.

BUDDHISM IN KASHMIR

33

(of which one was at Parihāsapura built by king Lalitāditya and the other at Srinagar, known as the Bṛhadbuddha) at the request of his favourite singer Kaṇaka and the śramaṇa Kuśalaśrī (VII. 1095-8). Tāranātha records that during his reign three distinguished teachers of Buddhism, viz., Śākyamati, Śilabhadra and Yaśomitra, lived in Kashmir.¹ Yaśomitra was a king's son and is well-known by his *tikā*² on Vasubandhu's *Abhidharmakośabhāṣya*. The Kashmirian Harṣa was a debauch and a cruel and greedy king, and his reign, as Kalhaṇa reports, is marked by unjust exactions, and attempts at conquest of the neighbouring tribes. Vijayamalla his chief adviser rebelled against him and joined the Daradas who were then ruled by Vidyādhara Sāhi, but his attempts to humiliate Harṣa were of no avail (VII. 911).

Jayasimha (1128-49)

King Harṣa was succeeded by Uccala, a descendant of Kāntirāja, another brother of Diddā the Sāhi princess. Jayamati, queen of Uccala, erected two monasteries, one of which was in honour of her sister Sullā (VIII. 247-8). This, it is said, was completed by king Jayasimha (VIII. 3318) the illustrious ruler who succeeded Uccala. King Jayasimha patronised literary men and there was once more a revival of learning in Kashmir. He looked after the Maṭhas and Vihāras, the first of which that attracted his attention was the one built by his queen Ratnādevī (VIII. 2402, 2433). His chief minister Rilhaṇa was also very pious. He showed his veneration to both Śiva and Buddha and erected a monastery in memory of his deceased wife Sussalā (VIII. 2410-1). Sussalā must have been a great devotee of Buddha as she erected, on the site of the famous Caṅkuna-Vihāra which had been destroyed, a magnificent estab-

1 Schiefner, p. 205.

2 Now being edited by Dr. N. N. Law in the C. O. Series.

lishment for the Buddhist monks (VIII. 2417). Cintā, wife of Jayasiṃha's commander Udaya, adorned the bank of the Vitastā by a monastery consisting of five buildings (VII. 3352-3), and Dhanya, one of the ministers, commenced the construction of a vihāra in honour of his late wife (VIII. 3343-4). Evidently therefore the reign of Jayasiṃha was marked by a revival of Buddhist faith in Kashmir.

THE SĀHIS OF KASHMIR

One of our Gilgit mss.¹ mentions in the colophon the name of *Śrīdeva Sāhi Surendra Vikramāditya Nanda*, and the spot of this ms. find is in the Dard country where the Sāhis later on found their asylum. Dr. H. C. Ray has dealt exhaustively with the history of the Sāhis of Afghanistan and the Punjab,² and has furnished us with a list of coins bearing the names of the rulers. It will be observed that "Śrīdeva" forms a part of all these names. It seems that the title "Vikramāditya" occurring in the ms. got currency in Kashmir since the reign of Pratāpāditya, who was a nephew of Vikramāditya.

Prof. Sylvain Lévi³ thinks that "the Turk dynasty of Kipin is identical with Al-birūnī's Shahiyas of Kabul and Kalhaṇa's Sāhi dynasty. The Sāhi princes, according to the testimony of Al-birūnī, were Turks of Tibetan origin and were zealous followers of Buddhism. The Buddhist dynasty of Sāhis continued without interruption upto the ninth century when they were replaced by a Brahmanic dynasty carrying the same title, and which dynasty existed up to the 11th century."⁴

Kalhaṇa furnishes us with the following account of the career of the Sāhis in Kashmir:

1 See *Bhaiṣajyagurusūtra*, p. 32.

2 *Dynastic His. of N. India*, vol. I, ch. ii. See above, p. 27.

3 *JA.*, 1895, b. 381.

4 See Albirūnī (Sachau), II, pp. 10 ff.

BUDDHISM IN KASHMIR

35

During the reign of Śaṅkaravarman, we hear of the appearance of Lalliya Sāhi, who ruled over the region between the Daradas and the Turuṣkas, and located his capital at Udabhāṇḍapura, (IV. 152-5). During the reign of Śaṅkaravarman's son Gopālavarman, the minister Prabhākaradeva proficient in the *Kākhorda*¹ witchcraft carried on expeditions against the Sāhis of Udabhāṇḍapura but later on bestowed the same on Lalliya's son Toramāna (V. 233). The Tantrin soldiers and Dombas came into prominence about this time (A.C. 936-7). The Sāhi's grand-daughter Diddā was married to king Kṣemagupta. She became afterwards the queen regent, and during her regime her commander-in-chief Yaśodhara led an expedition against the Sāhi ruler Thakkana and captured him (VI. 230-1). Towards the end of her life Diddā made some pious foundations, one of which was a vihāra with a large Catuḥśālā meant for use by the Kashmirians and the Daiśikas. She was succeeded by her brother's son Saṅgrāmarāja on the throne of Kashmir (1003-1028 A.D.). Kalhaṇa tells us that it was during the reign of Saṅgrāmarāja that the Sāhi kingdom of Trilocanapāla was destroyed by the Turuṣkas under Hammira (VII. 669), and it was brought to an end during the reign of the following king Ananta (1028-63). During the reign of Harṣa, one of his ministers incited Vidyādhara Sāhi the ruler of Dards to fight against Harṣa.

The Sāhis had their first seat on the west and south of the Darḍ country, and then with the disappearance of their independence they were scattered, some Sāhi princes taking to service under the kings in the Kashmir court and some preferring to lead independent lives in the mountainous regions of north Kashmir. The entry of the Sāhi princes into Kashmir court commenced in the reign of Lalitāditya Muktāpīḍa who for the first time brought

1 See *Bhaiṣajyagurusūtra*, pp. 13, 29.

under his rule the Tukhāras, Daradas and Bhauṭṭas (see above, p. 29). Thenceforward the Sāhi princes by marriage alliances or otherwise became closely connected with the Kashmir royalties. Diddā, the Sāhi princess managed to place on the throne of Kashmir her brother Saṃgrāmarāja, who was followed by his sons and grandsons. Some of the kings of this line had Sāhi princes as their ministers who wielded a tremendous influence on the king and the country. Stein infers from the the Lahore Ms. of the *Rājatarāṅgiṇī* that "Sāhi" was the title of the Dard rulers,¹ and thus accounts for the name, Vidyādhara Sāhi, the ruler of the Dards during the reign of Harṣa. From the above account of the Sāhis, it is evident that the Sāhi princes lost their independent rulership over the region round about Udabhāṇḍapura but wielded a great influence on the administration of the Kashmir State. About the 10th or 11th century some Sāhi princes managed to create small independent States for themselves in the mountainous regions of Citral, Yasin, Gilgit, etc., generally known as the country of the Dards.

TESTIMONY OF THE CHINESE PILGRIMS

Some of the Buddhist edifices mentioned by Kalhaṇa were noticed by Yuan Chwang and Ou K'ong.² Yuan Chwang on his way to Kashmir passed through Hushkara-Vihāra (mod. Uskur, near Baramula) and stayed for one night at the Jayendra-vihāra built during the reign of Pravarasena.³ He noticed four Aśōkan topes, each containing relics of Buddha's body. He saw 100 monasteries, but the religion followed in them, he remarks, was

1 See his note in p. 339.

2 *L'itinéraire d'Ou K'ong* (751-790) translated and edited by Mm. Sylvain Lévi and Ed. Chavannes in *Journal Asiatique*, 1895, pp. 341-384.

3 See above, p. 28.

BUDDHISM IN KASHMIR

37

mixed, hinting thereby that the people worshipped both Buddha and Śiva. He remained for two years in the king's palace where scores of clerks were engaged by the king to copy for him the Buddhist scriptures under the supervision of Yaśa.¹ Very likely these are the copies which formed the basis of the Chinese tripitaka of the 6th or 7th century.

The next Chinese traveller of some importance to visit Kashmir was Ou K'ong, who was also known as Dharmadhātu. He came to Kipin in 759 A.C. through the Kabul valley and Gandhāra. He lived in Kashmir for four years and studied Sanskrit, and learnt Vinaya in seven sections from three teachers. In the convent of MOUNG-ti or MUṆḍi-Vihāra he learnt the Śīlas and studied the Vinayas of the Mūlasarvāstivādins. He refers to the following seven other Buddhist establishments besides the MOUNG-ti-vihāra:²

- (1) Amitābhavana 阿彌陀婆換
- (2) Anaṅga or Ānandabhavana 阿難償婆換
- (3) Ki-tche 繼者
- (4) Nao-ye-le 惱也羅
- (5) Je-je 惹惹
- (6) Ye-li-t'e-le 也里特勒
- (7) K'o-toen 可戌

He noticed more than 300 monasteries in the kingdom and a large number of stūpas and images. After four years' stay he went to Gandhāra and resided in the monastery of Jou-lo-li—a monastery carrying the name of the king, its founder, belonging to the line of Kanishka.

1 Watters, I, p. 258-9.

2 *JA.*, 1895, p. 354.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AND EXPLORATIONS

In 1908 Sten Konow was deputed by the Government of India to search for inscriptions and objects of archaeological interest in Kashmir. In the course of his survey, he noticed at the village Uskur (Hushkapura) the ruins of a stūpa about 400 yards to the west of the village and took it to be the one referred to by Ou K'ong as Moun-g-ti Vihāra.¹ He expected that the other two places Zukur and Kanespur, if excavated, would bring to view similar ruins. He noticed at Khādaniyār the ruins of the monastery built by queen Khādanā (*ante*, p. 28) and discovered a stone inscription in a Brahmin's house at Āngom (Hāḍigrāma). It is written in Śāradā characters in Sanskrit and runs thus:—

- १ नमो भगवते आर्यावलोकितेश्वराय वैलोक्यालोकभूताय - लोका-
- २ भवच्छिदे [X] जगदानन्दचन्द्राय लोकनाथाय ते नमः । प्राग्गङ्गेश्वर सन्नि-
- ३ धौ सुमतिमानन् वैद्य ओल्हनदेवाभिदश्वक्रो दारुमयं विहारममलं श्रीलोकनाथसम्पदं
तस्मिन् सिं-
- ४ ह वृषेण कालवसतो दग्धेय पाक्विका-श्रेष्ठं तद्रत कुलदेवतनयामुं रामदेवो व्यधात्
- ५ सं ७३ मार्गशुति ५-

“Salutation to the exalted noble Avalokiteśvara. Salutation to thee, the Lord of the world who has become a light to the three worlds, who puttest an end to transmigration, who art a moon of delight to the world.”

“Formerly a Vaidya Ulhaṇadeva by name made a spotless shrine of wood, an abode for the lord of the world in the vicinity of the Gaṅgeśvara temple. After they had been burnt by king Siṃha through the will of fate, Rāmadeva the son of Kulladeva

¹ See his Notes on a Tour in Kashmir, 1908, p. 2; *ASR.*, 1915-16, p. 50. In the beginning of the 8th century a stūpa and a vihāra were built here by Lalitāditya Mukṭāpiḍa (Kallhaṇa, iv, 180).

BUDDHISM IN KASHMIR

39

who was devoted to him (i.e., Avalokiteśvara) made yonder shrine excellent with burnt bricks. Anno 73 the 5th day of the bright half of Mārgaśīrṣa.”

In this inscription Prof. Sten Konow traces the reference made by Kalhaṇa to the burning of Hāḍigrāma in the reign of Jayasimha (VIII. 1586). He reads the date as 4273 corresponding to the 16th November 1197. Before his survey Pandit Kasi Ram also had traced some ruins of temples in this village (Stein, I, p. 50 n.).

In the *Archaeological Survey Reports of 1915-16*, Rai Bahadur Daya Ram Sahni published an account of the explorations carried on by him. He discovered Buddhist monuments at Parihāsapura, Puraṇādhiṣṭhāna (mod. Pandrethan) and Hushkapura while Vogel found remains of a Buddhist stūpa near a village called Malangpura, three miles south-west of Avantipura.

Pandit R. C. Kak while in charge of the archaeological department of Kashmir collected several images of Buddha, Bodhisattvas, Buddhist gods and goddesses, fragments of stūpas and railings and several earthen jars and pots, some of the large sized jars bearing inscriptions in early Gupta characters. But his greatest discovery is the ruins at Harwan (Shaḍhradvana), said to have been once the seat of Nāgārjuna. In his work the *Ancient Monuments of Kashmir*, he furnishes us with an account of the sculptures, architectural style, artistic values of the finds, of which the following are Buddhistic:

- (i) the temple at Pandrethan the old capital founded by Aśoka and referred to by Kalhaṇa as Śrīnagarī (pp. 114-6);
- (ii) the stūpa of the mediaeval period at Malangpura, first noticed by Vogel, on which the remnants of sculptured reliefs depict “a furious monster pursuing a man who is flying precipitately before it” (p. 125);

BUDDHISM IN KASHMIR

- (iii) the stūpa, monastery and caitya at Parihāsapura, the erection of which is attributed to Lalitāditya and his minister Caṅkuna. From the coins discovered in the monastery it is apparent that it existed up to the time of the king Vinayāditya, Vighraha and Durlabha (pp. 146-8);
- (iv) the stūpa at Ushkur, the erection of which is attributed to Huvishka (2nd century A.C.), on the ruins of which a second stūpa was built by Lalitāditya in the middle of the 8th century A.C. (pp. 152-4); and
- (v) the monastery and stūpa at Shāḍhradvana (mod. Harwan). Here Pandit R. C. Kak has discovered a stūpa, bases of chapels and a flight of steps connecting the stūpa and the chapels, and a large number of brick-tiles. The remarkable feature of the tiles is that they are prepared with a view to present Jātaka scenes or certain scenes from Buddha's life, the other motifs being designs of flowers, aquatic plants, flying geese, girls, musicians, etc. The tiles are numbered in Kharoṣṭhī figures, the use of the Kharoṣṭhī script showing that the buildings were erected before the 5th century A.C. when the Kharoṣṭhī characters ceased to be in use (pp. 109 ff.).

The latest and epoch-making archaeological discovery in Kashmir is the find of several manuscripts deposited in a stūpa at Gilgit, the country of the Dards and the seat of the later Sāhi rulers, the name of the ruler being very likely Śrīdeva Sāhi Surendra Vikramāditya Nanda, whose queens were Samidevi Trailokyadevi and Vihali. One of the mss. is the gift of this king while there are several others given away by the local devotees like Śulkhina, Śuli-

BUDDHISM IN KASHMIR

41

vajra, Maṃtoṭi, Maṅgalaśūra, Āryadevendrabhūta. The scribe of the king's ms. is Āryasthirabuddhi and the collaborator Narendra Datta.

The discovery of the mss. was first announced by Sir Aurel Stein in the *Statesman* of the 24th July 1931. He reported that some "boys watching flocks above Naupur village, about two miles west of Gilgit Cantonment, are said to have cleared a piece of timber sticking out on the top of a small stone-covered mound. Further digging laid bare a circular chamber within the ruins of a Buddhist stūpa filled with hundreds of small votive stūpas and relief plaques common in Central Asia and Tibet."

"In the course of the excavation a great mass of ancient manuscripts came to light closely packed in what appears to have been a wooden box." "The palaeographic indications of some of the mss. suggest that they may date back to the sixth century A.D."

M. Hackin also paid a visit to the spot and furnished us with the following information (*Journal Asiatique*, 1932, pp. 14-15):

"The place of discovery is situated about 3 miles to the north of Gilgit in the mountainous region. There are four stūpas with square basements placed side by side, thus:

The hemispherical domes of the stūpas A and B are well preserved and it is the third stūpa C which has yielded the mss. This stūpa C has double basements, the lower of which measures 6 metres 60 cm. on each side and the next receding about 60 cm. on all the four sides. The height of this stūpa is 12 to 15 metres. The diameter of the chamber containing the ms. is 2 metres 40 cm. In the centre of the chamber there were the five wooden boxes, the fifth containing the other four in which were kept all the mss."

In 1938, Pandit Madhusudan Kaul was deputed by the Kashmir Government to carry on further excavations at the site but he could not discover anything of importance in stūpa A, B, and D but he found 3 or 4 more mss. in stūpa C.

The script used in the mss. is mostly Upright Gupta of a date little later than those used in the mss.-remains found in Eastern Turkestan¹ and similar to the script found in the Bower mss.² The script of the Bower mss. is assigned to the 6th century A.C., and so the Gilgit mss. may also be dated in the 6th or at the latest in the 7th century A.C. This date takes us to the reign of kings preceding Lalitāditya who ruled about the middle of the 8th century. The Sāhis were then ruling over the region round about Udbhāṇḍapura up to Gilgit and were occasionally coming into conflict with the Kashmir kings, ultimately succumbing to Lalitāditya in the middle of the eighth century. One would be tempted to identify the king mentioned in our ms. with a son of Vikramāditya, son of Raṇāditya. According to Kalhaṇa, Vikramāditya was succeeded by his brother Bālāditya; so it may be suggested that 'Vikramāditya Nanda' of the ms. was related to Vikramāditya and his name was 'Surendra' and his title 'Śrīdeva Sāhi'. This prince probably ruled over the Dard country during the reign of king Bālāditya in Kashmir.

It will be observed that the kings, queens and ministers of Kashmir commencing from Meghavāhana patronised Buddhism more than any other faith, and a large number of vihāras was built at this time. After a short period, the Chinese travellers visited the country. The mss. copied for Yuan Chwang were therefore of the same time as our mss., and it is noteworthy that the Gupta scripts¹ preserved by the Chinese for transcribing the Sanskrit

¹ Edited by A. F. R. Hoernle.

² See Hoernle's Intro. to the Bower Ms., chap. III.

¹ Vide the scripts (block prints) in the Taisho edition of the Chinese Tripiṭaka.

BUDDHISM IN KASHMIR•

43

mantras in their Chinese translations are similar to those found in the Gilgit mss.

Résumé

In the survey of the traditional history of Buddhism in Kashmir as given above, there may be chronological errors, or exaggerations of exploits, but the fact remains that from the time of Aśoka, Buddhist monks penetrated into the valleys of Kashmir and found there a place where they could carry on their missionary activities successfully. It will be observed that the evangelical spirit of the Buddhist monks was a vital factor in the spread of Buddhism. They generally selected as their fields of activities those places where cultured religious beliefs had not yet secured a stronghold. Kashmir therefore along with its neighbouring regions offered in those early days a fruitful field to the Buddhist missionaries backed as they were by the emperor Aśoka. The original inhabitants of Kashmir are designated by the term 'Nāgas' who were mainly believers in serpent worship—a belief popular in those days almost all over India including Ceylon. Trade and colonization by the Indian population must have followed the footsteps of the hardy and self-sacrificing monks. This is indicated in the story that many lay-devotees went to Kashmir from Benares, and that the wealth of the country was increased by the cultivation of saffron at the instance of Madhyāntika.

Kashmir offered good opportunities for study and research, and consequently for the growth of Buddhist monasteries as centres of learning. The Sūtra and Vinaya Piṭakas did no doubt take shape in Magadha in pre-Aśokan days, but the development of the Abhidharma Piṭaka must be delegated to a post-Aśokan date and to regions outside Magadha. Kashmir appears to have been the earliest centre where this supplement to the Sūtra Piṭaka emerged; it is for this reason that the Kashmirian Buddhists were referred to mostly as

Ābhidharmikas. The Vibhāṣās might have been expository commentaries in a general form, but it must be admitted that these texts dealt more with Abhidharma topics than with comments on the sūtras. The Abhidharma texts of the Sarvāstivādins, a gist of which has come down to us in the masterly treatise of Vasubandhu, the *Abhidharma Kośa* and *Bhāṣya* and its *ṭīkā* written by a Kashmirian prince Yaśomitra reveal what a large amount of contributions of a subtle character had been made to the Indian stock of knowledge relating to the analysis of mental states of a Yogin. The appearance of the Ātmaka theorists, the Vātsīputriyas, is also associated with Kashmir, showing thereby the large amount of latitude allowed by the country for philosophical discussions and expressions of new thoughts. Still more remarkable is the harmonious existence of Buddhism and Śivaism side by side without acrimonies and persecution. These existed together in many outlands, and their existence in Kashmir is another such instance. The kings themselves showed their veneration to Śiva, Buddha and even Viṣṇu all together by erecting temples dedicated to the three deities, and even allowing their queens and ministers perfect freedom in the expression of their veneration to any one of the three deities. One king might have had more than one queen or minister, belonging to different nationalities, professing different faiths; and it was not unoften the case that the king acceded to the wishes of their queens and ministers of different religious leanings by endowing temples for all the three prevailing faiths. It is evident from the traditional history sketched above that from the time of Aśoka up till the 12th century Buddhism existed side by side with Śivaism and Viṣṇuism and enjoyed glorious periods at intervals. The credit of Kashmir lies not only in its being a cultural centre for Buddhistic studies but also in being a centre for the dissemination of Buddhist and Hīndu cultures in countries abroad. In ancient days

BUDDHISM IN KASHMIR

45

Gandhāra and Kashmir were treated as one country and so it cannot be said how far one or the other country was responsible for the spread of Indian culture. But in the post-Kushan period, Kashmir had a direct communication with Tukhāra, Khotan and Tibet, and therefore much of the culture and religion propagated in those countries was due to the paṇḍitas of Kashmir.

The Kushan rule was followed by an onslaught on the Buddhists by Mihirakula, which was partially recompensed by his son Baka. The career of Buddhism in Kashmir was not very happy till the reign of Meghavāhana. From his time it enjoyed a glorious period till the time of Jayāpīḍa. From Avantivarman's time (855 A.C.) the Brahmanic faith became ascendant putting into shade the Buddhist religion till the reign of Kṣemagupta who burnt the Buddhist vihāras and utilised the brass of the Buddha-images for other purposes. From now on till the 11th century, the Buddhists fell on evil days and all the kings were anti-Buddhistic in spirit. The last of them was Harṣa (1089) who cherished the '*mleccha* faith,' and destroyed the Hindu and Buddhist temples. In the reign of Jayasimha, there was a revival of Buddhism under the patronage of Jayamati, queen of Uccala. The Turki Sāhis, according to Al-birūnī, professed the Buddhist faith and were in power up to the 9th century. Their successors the Brahmanic Sāhis supported Śivaism and had little regard for Buddhism.

Thus we see that Buddhism passed through good and evil days from the reign of Aśoka up to the 12th century. It did enjoy glorious periods at intervals, when several stūpas and vihāras were erected for them. To the existence of these monuments the Chinese travellers bear eloquent testimony. The archaeological explorations unfortunately have not yet been carried on extensively, but it may safely be surmised that such explorations, if carried on, will reveal the ruins of many a stūpa and vihāra referred to by Kalhaṇa.

I. Bhaisajya-guru-Sūtra

There are three manuscripts of this *sūtra*, of which ms. A has only three leaves while mss. B and C are nearly complete with one or two leaves missing here and there. Ms. C forms the second portion of a bundle of leaves, of which the first (leaves 1-12) contains the *Vajracchedikā-sūtra*. Of the three mss., ms. C is a little more concise than ms. B and forms the basis of the Tibetan version. There is a distinct difference between the mss. B and C showing the priority of the one to the other. From the facsimiles attached hereto, sizes of leaves of the three mss., characters and other particulars will be apparent and do not need any further comment (vide *ante*, p. 42).

The title of the work as stated at the end of the ms. B is *Bhaisajyaguru nāma mahāyānasūtra* (leaf 40 b.) In the *Śikṣāsamuccaya* it is called *Bhaisajyaguru vaidūrya-prabha-rāja-sūtra*, while in its Tibetan version (Rgyud. Tha., pp. 470 ff.), the Sanskrit title is *Ārya-Bhagavato Bhaisajyaguru-Vaidūryaprabhasya Pūrvapranidhāna-viśeṣa-vistara nāma mahāyāna-sūtra* (phags. pa bcom. ldan ḥdas. smon-gyi bla vai. du. ryaḥi ḥod-kyi sñon-gyi smon-lam gyi khyad. par rgyas. pa shes. bya. ba theg. pa chen. poḥi mdo). The Tibetan title though too long is not without a basis for we have on page 2 the following passage, in which Mañjuśrī requests Buddha to deliver the *sūtra* in these words:

देशयतु भगवांस्तेषां तथागतानां नामधेयानि पूर्वप्रणिधानविशेषविस्तरविमङ्गम् ।

(Preach O Bhagavan, in full details, the excellent resolutions that were made previously by the Tathāgatas).

The object of the whole work is to relate the great resolutions (*mahāpranidhānas*) made by each of the seven Buddhas, and the effect of such resolutions. The present work deals with the resolutions of the Buddha called *Bhaisajyaguru-vaidūrya-prabharāja*. In the *Saddhar-*

mapuṇḍarīka, (p. 470), Bhaiṣajyarāja and Bhaiṣajyasamudgata are described as sons of king Śubhavyūha and are repeatedly mentioned as highly meritorious bodhisattvas, but it is difficult to say whether any of these bodhisattvas became later on the Buddha Bhaiṣajyaguru-vaidūrya-prabharāja, for in the Chinese version of this *sūtra* the former names appear as Bodhisattvas. If these Bodhisattvas have been elevated to Buddhahood, it must have been done posterior to the time of compilation of the *Saddharmapuṇḍarīka*, the date of which may be placed in the 1st century A.D.

In a paper contributed to the *Bulletin de l'Ecole Française d'Extreme-Orient*, (vol. III, 1903, pp. 33-37),¹ Prof. Paul Pelliot has dealt with the Chinese versions of this work. He writes:—"The Bhaiṣajyaguru is one of the most popular Buddhas in China, Japan and Tibet. His name in Chinese is *Yao-che lieou-li-kouang-jou-lai*, (Bhaiṣajyaguru-vaidūryaprabha). The restoration of the original name is guaranteed by the dhāraṇī transcribed phonetically in the *sūtra* consecrated to the glory of Bhaiṣajyaguru. The Sanskrit text of the *sūtra* has not been discovered, but it exists in more than one translations in Chinese"

Its Chinese translations

From the Chinese and Tibetan translations we learn that the present work is the last chapter of the book dealing with the great vows (*mahāpraṇidhāna*) of the seven past Buddhas. In view of the fact that this last chapter have independent translations both in Chinese and Tibetan, and also of the fact that quotations from this chapter only appear in Śāntideva's *Śikṣāsamuccaya*, it may be stated that this particular chapter, containing the vows of Bhaiṣajyaguru-vaidūryaprabharāja, attained great popularity.

1 In my translation of the portions of this French article, I have retained the method adopted by the French writers in transliterating Chinese words.

BHAIṢAJYA-GURU-SŪTRA

49

About the Chinese translation of this chapter, Prof. Pelliot furnishes us with the following information: "The 12th or the last, and undoubtedly, the oldest chapter of *Fo-chouo-ta-kouan-ting-chentcheou-king*¹ was translated by Śrimitra between 317 and 322 A.D.; it should, however be observed that certain catalogues speak only nine chapters in the translation of Śrimitra; in any case, it comprised 12 chapters at the time of the compilation of the *K'ai yuan che kiao lou*² in 730 A.D. Among the independent translations, it appears that the first is that of Houei-kien entitled *Yao-che-lieou-li-kouang-king* and dated 457 A.D. It was mentioned in A.D. 597 in the *Li-tai-san-pao-ki*³ and about A.D. 664 in the *Ta-t'ang-nei-tien-lou*⁴ but it disappeared at the time of the compilation of *K'ai yuan che kiao lou*. The translation of Dharmagupta executed in 615 still exists (Nanjio, 170); it is called *Fo chouo yao che jou lai pen yuan king* (*Bhaiṣajyaguru-tathāgata-pūrva-praṇidhāna*). It is to this that reference has been made in the preface entitled *Yao che jou lai pen yuan kong tö king siu*, which preface in the Japanese Tripiṭaka has been placed by mistake at the beginning of the translation of the sūtra of Bhaiṣajyaguru made later on by Yi-tsing. The author of this preface was one of the collaborators of Dharmagupta. It is curious that he does not mention *Fo-chouo-kouan-ting-king* (Nanjio, 167) or the translation of Śrimitra. He speaks only about the many inaccuracies in the translation of Kien-houei. The text adopted by Dharmagupta, on the contrary, was based on three mss. and the translation was accepted after three revisions. But this translation of Dharmagupta, although it is still extant, has been eclipsed by that of Hiuan-tsang, entitled *Yao-che-lieou-li-kouang-jou-lai-*

1 Nanjio (167) remarks under this book that it is in 12 fasciculi, "each fasc. contains a sūtra with its own title, so that this is a collection of 12 sūtras."

2 "Catalogue of books on the teaching of Śākyamuni."

3 "Records concerning the *Triratna*, under successive dynasties."

4 "Catalogue of Buddhist books collected under the great Than dynasty."

pen-yuan-kong-tö-king (Nanjio, 171 = *Bhaiṣajyaguru-vaidūrya-prabhāsa-pūrvapranidhāna-guṇa-sūtra*), and is dated 650. It is this translation that was entirely copied by the emperor K'ang-hi by his own hand in 1695 and it is this that has been partially reproduced in the *T'ou-chou-tsi-tch'eng*. This is assuredly the most popular in China. The three translations of Śrimitra, of Dharmagupta and of Hiuan-tsang, however, follow one another quite closely."

Its Tibetan translations

In the tenth (tha) volume of the Rgyud (Tantra) of the bkah-gyur, leaves 433-470 contain *De-bshin-g'segs-pa bdun-gyi sñon-gyi smon. lam-gyi khyad-par rgyas-pa* (= *Sapta-Tathāgata-pūrvapranidhāna-viśeṣa-sūtra*).¹ To this probably corresponds the Chinese text translated by Yi-tsing (Nanjio 172), the title of which text as restored by Nanjio is *Bhaiṣajyaguru vaidūryaprabhās (ādi) sapta-buddha pūrvapranidhānagūṇa sūtra*. By examining the Tibetan xylographs, I find that the first tathāgata mentioned in it is called *mtshan. legs. par. yōñs. bsgrigs. dpal. gyi rgyal-po*. It may be restored as *Su-yaśa-pari-granthita-śrī-rāja*. Prof. Pelliot gives the Chinese name of the first Tathāgata as Chan-ming-tch'eng-ki-siang-wang-jou-lai, which may be restored as *Su-yaśaśrīrāja-tathāgata*.

In Tibetan there is also an independent translation of this work on leaves 470-484. On comparison I notice that this Tibetan version closely follows the present Sanskrit text. From the summary supplied by Prof. Pelliot from the Chinese version of Śrimitra, Dharmagupta and Hiuan-tsang, it will be apparent that the first portion (see *infra*) agrees with the present Sanskrit text but not the rest, excepting the last few lines. In this connection, I should also

Asiatic Researches, XX, pp. 508-9.

BHAIṢAJYA-GURU-SŪTRA

51

point out that the quotation, which is a fairly long one, in Śānti-deva's *Śikṣāsamuccaya* (p. 175), has been taken from the present text.

Popularity of Bhaiṣajyaguru in China and Japan

About the popularity of this Tathāgata in China and Japan, Prof. Pelliot writes: "The Bhaiṣajyaguru is the Buddha of the 7th of these worlds, all of which are situated in the east, and of which Tsing-licou-li is the furthest. It seems that the necessity of symmetry has caused the location of this happy eastern world opposite to the western Paradise. In a Chinese inscription of 776 A.D., Bhaiṣajyaguru's world of the east and the Sukhāvati of the west are mentioned side by side, and a few lines further there is a reference to the twelve vows that he had taken when he was a bodhisattva for the welfare of beings.

From China, the Bhaiṣajyaguru passed to Japan at an early date. He is represented at Horiuji in a group in bronze; the most ancient representation is perhaps attributed to Tori Busshi; an inscription enables us to date it exactly in the year 607; it was in his honour that in the year 681 on the occasion of an illness of the Queen, the Emperor Temmei founded at Yamato the great Yakushiji, the temple of Bhaiṣajyaguru. This temple preserves even now the wonders of ancient Japanese art."

The Contents of the Sūtra

For the purpose of comparison I am reproducing in English the substance given in French by Prof. Pelliot from the Chinese texts as also a gist of the Sanskrit text:

1. "The Buddha arrives at Vaiśālī; he is surrounded by all the beings of the worlds. Mañjuśrīkumāra stands up and requests the Tathāgata to give an exposition of the vows made formerly by

the past Buddhas for rescuing the living beings from the miseries of existence. Bhagavā grants the request and explains the twelve vows taken formerly, when he was a bodhisattva, by a Buddha whose world is separated from ours by Buddhakṣetras, the number of which is ten times the number of the sands of the Ganges; that Buddha is Yao-che-lieou-li-kouang-jou-lai (Bhaiṣajyaguruvidūrya-prabha); he lives in the world Tsing-lieou-li. He wished that he himself might attain bodhi, be pure and resplendent as the vaidūrya (maṇi), and illumine the world immersed in darkness; he wished that his name if uttered might cure maladies, release the prisoners, change into men those women who are sick of their miserable condition, procure food for the famished, or clothes for the destitute. In short, in that world, for innumerable kalpas there would be neither suffering nor poverty; there would be no more feminine beings, nor beings in inferior states of existence; the soil would be of vaidūrya, ropes of gold would line the routes;¹ the walls and the houses would be made of seven jewels and one would believe it to be the western Sukhāvātī.² In this country there would be two bodhisattvas, viz., Ie-kouang-pien-tchao and Yue-kouang-pien-tchao,³ the chief among the innumerable bodhisattvas and second to the Buddha alone; they would protect the precious treasure of the law of their Tathāgata. Also all believers male and female must take the vow to be reborn in the world of this Buddha.

1 Neither in Tibetan (vide leaf 474, ll. 4-5) nor in Sanskrit I find any passage corresponding to this.

2 Cf. Text, p. 8: कामदोषापगतापायदुःखशब्दमपगतमातृग्रामं वैदूर्यमयी च सा महा-पृथिवी कुब्जप्राकारप्रासादतोरणगवाक्षजालनिर्यहूँ सप्तरत्नमयं यादृशं सुखावती लोकधातुस्तादृशं तत्र वैदूर्ये निर्भासायां लोकधातौ तौ बोधिसत्त्वौ etc. Cf. Tib. xylograph, leaf 474a, ll. 4-5.

3 The Chinese terms used by Śrimitra or Dharmagupta or Hiuan Tsang are really different translations of the Sanskrit names: Sūryavairocana and Candravairocana which are found in the present Sanskrit text, (p. 8) as also in the inscription of Say-fong.

BHAIṢAJYA-GURU-SŪTRA

53

2. It will suffice only to think of his name for deliverance from all evils, and if one dreams of him at the time of death, Mañjuśrī-bodhisattva, Avalokiteśvara b., Mahāsthāmaprāpta b., Akṣayamati b., Pao-t'an-houa b., Bhaiṣajyarāja b., Bhaiṣajyasamudgata b.,¹ Maitreya b. will act as attendants of the deceased and conduct him to the place of delight.

3. If one makes an image of this Buddha, or if one recites the text of the sūtra, he will escape from the nine ways of death (neuf fins violentes): this is what the Bodhisattva Kieou-t'o² explained to Ānanda. In conclusion, having heard this instruction of Bhagavā, 12 great rākṣasa-chiefs, each having a following of 7,000 rākṣasas, were converted; and they consecrated themselves to better the lot of living beings."

Our Sanskrit text runs as follows:

"Salutations to all the Buddhas and Bodhisattvas. Thus have I heard. Once Bhagavā in course of his tour came to the great city of Vaiśālī. There he stopped under a tree, giving out musical sounds, with a large number of bhikṣus, bodhisattvas, householders, gods, nāgas, yakṣas, gandharvas, etc., in short, many human and non-human beings. Then the dharmarājaputra Mañjuśrī, being inspired by Buddha, put the robe on one shoulder, knelt down and said with folded hands: O Bhagavā, tell us the names of the Tathāgatas and their former resolutions in detail for the good of all beings."

"Bhagavā praises Mañjuśrī for his compassion for the living beings and proceeds to recount the twelve great vows ((*dvādaśa mahā-praṇidhānāni*) of the Bhaiṣajyaguru-vaidūrya-prabharāja Tathāgata: —

¹ All these names occur in the list of bodhisattvas in the *Saddharma-puṇḍarīka*; but these names are not found in the Sanskrit Ms.

² Its Sanskrit restoration is Trāṇamukta.

This Tathāgata, he says, took the vow that when he would attain Buddhahood

- (i) may the world be illumined by the rays of his body and may all beings be endowed like him with the *mahā-puruṣa* signs;
- (ii) may his body be so resplendent as to surpass even the brightness of the Sun and the Moon and make dark nights bright enabling beings to move about easily;
- (iii) may his infinite knowledge and acquisitions offer protection and help to the beings and in consequence may there not be any deformed being;
- (iv) may all beings take to Mahāyāna, leaving aside false doctrines and Hīnayāna;
- (v) may all those joining the order be self-restrained and observant of the precepts and may not they be born in evil states after hearing his name;
- (vi) may every being be cured of his deformities on hearing his name;
- (vii) may every ailing being too poor to afford medicines be cured of his maladies on hearing his name;
- (viii) may all feminine beings get rid of their femininity on uttering his name;
- (ix) may all beings be turned by him from false to right views and ultimately to Bodhisattva practices;
- (x) may all those destined to be punished by the king be relieved of their sufferings on hearing his name;
- (xi) may the famished transgressing even the law for the sake of food obtain excellent food on hearing his name, and
- (xii) may all those destitute of clothes obtain attractive clothes on uttering his name.

BHAİᅒAJYA-GURU-SŪTRA

55

These are Bhaiᅒajyaguru's twelve great vows. His Buddha-kᅒetra is made of Vaidŭrya and is like the Sukhāvati free from all faults and full of palaces, gates, etc. He has two Bodhisattva attendants: Sŭryavairocana and Candravairocana who are his keepers of the treasures of law. A faithful *kulaputra* should aspire to be born in this lokadhātu."

The Sanskrit text follows the first para of Prof. Pelliot's translation quite closely. But it adds the following conversation of Bhagavān with Mañjuśrī, which is wanting in the Chinese versions :

"There are, O Mañjuśrī, men who are unwise and avaricious and so when they give gifts, they feel pain in their mind; they seek food for themselves and not even for their parents. These will be reborn in the animal world, but in that state if they just remember the name of Bhaiᅒajyaguru, they will be born in future among men, and be able to remember their former existences and sufferings, and so will lead a pious life.

There are some who transgress the (Buddhist) precepts, or become conceited on account of their learning and look down upon others. They will be reborn in hell where, however, if they remember the name of Bhaiᅒajyaguru, they will be born in future among men and become devoted followers of the Buddhist religion.

There are again some who speak ill (*avarᅒaᅒ bhāᅒati*) of others. They will be reborn as asses, horses, cows, etc., or as low-class labourers. If they remember the name of Bhaiᅒajyaguru, they will reborn as men and will become wise and obtain good friends.

There are also some who slander others (*paiᅒūnyābbhirata*) and instigate people to quarrel among themselves, or kill animals, or practise dreadful (Tāntric) practises (*ghoraᅒidyāᅒ*) and so forth; they also, if they hear the name of Bhaiᅒajyaguru will love their enemies or victims."

The following para again agrees with the Chinese text:

“Those of the monks and nuns, male or female lay-devotees, who observe the 8 śīlas or follows the code of discipline for three months or one year will be reborn in the Sukhāvātī world of the west. Should they hear the name of Bhaiṣajyaguru, eight Bodhisattvas¹ will appear at the time of their death and conduct them to the world of gods. They may be reborn also as sovereigns of the four dvīpas, or as rich house-holders, and if they are females, they will lose their femininity and become males.”

After this, commences the account of the merits acquired by one who makes others hear the name of Bhaiṣajyaguru, or preaches and propagates this Sūtra.

This is followed by an account of the method of worshipping the Tathāgata through an image (*tasya tathāgatasya pūjā kartukāmenaśca tena tathāgatasya pratimāṃ kārāpayitavyam*).

“The worshipper is to observe the eight śīlas, avoid impure food, choose a clean spot, burn incense, decorate the place with various kinds of cloths, flags and festoons. Then he is to bathe, and with a pure mind try to be friendly to all beings. After this he is to circumambulate the image with music, and read out the present Sūtra, remembering all the while the vows of the Tathāgata.

Such worship brings the worshipper wealth, sons etc. and on the other hand rids him of all worldly evils.

Those, who will hear the name of the Tathāgata as well as take the three Śaraṇas, observe the five Śikṣāpadas and the Bodhisattvasaṃvaras (rules of discipline for Bodhisattvas), or become monks observing the 250 Śikṣāpadas, or become nuns observing 500 Śikṣāpadas, will always be protected by the Tathāgata from evil destiny.

1 See ante, p. 53.

BHAIṢAJYA-GURU-SŪTRA

57

Women with child will, by uttering his name, feel no pain at the time of giving birth to the child, and the baby will be healthy, good-looking and intelligent.”

This is followed by a conversation of Buddha with Ānanda about the credibility of the results enumerated above brought about by merely hearing or uttering the name of Bhaiṣajyaguru. As usual Ānanda dares not say anything against it and expresses his deep conviction in the same, pitying the evil lot of those who would not believe it.

After Ānanda, there appears one Trāṇamukta bodhisattva who enquires whether in future beings lying senseless on their death-bed when Yamarāja is taking stock of his merits and demerits can be revived by his relatives by making him hear the name of Bhaiṣajyaguru and performing the worship of the Tathāgata. He is given an answer in the affirmative, along with an account of the method of worship. The worship is to be performed more elaborately by setting up seven images and so forth.

Ānanda now raises the questions about the troubles of the ruling kings and the possibility of their removal by uttering the name of Bhaiṣajyaguru.

This is followed by a conversation between Ānanda and Trāṇamukta bodhisattva about the various causes of death.¹

At last, appear the rākṣasas, whose chiefs were Kimca, Vajra, Sanila, Indraloka, Pāyila, Vidala, etc. who promised to utter the name of Bhaiṣajyaguru, take the three śaraṇas and the vow to preach the *Sūtra* everywhere.

The *Sūtra* is concluded with a discussion about the suitability of its title. Thus ends the *Bhaiṣajyaguru-nāma-mahāyāna-sūtra*.

¹ See ante, p. 53, para 3.

II. Ekādaśamukham

This is the second manuscript published in this volume. It is a small one consisting of 22 leaves written on birch-bark in clear upright Gupta characters (*vide facsimile*). The condition of the ms. is good. The scribe must have been a poor Sanskritist for the ms. bristles with numerous mistakes even in spelling. The treatise contains two dhāraṇīs. The first is entitled एकादशमुखं नाम हृदयम् (*vide p. 35*) which in the Tibetan text appears in a fuller form as *आर्य अवलोकितेश्वर एकादशमुखं नाम हृदयम्* and the Tibetan title is: *མུན་རས་གཟེགས་དབང་ཡུལ་ཁལ་བཅུ་གཅིག་པའི་གཟུངས།* Kanjur, rgyud, pha, f. 410 b.

The Tibetan version follows our text up to p. 39 and after a few concluding remarks closes the *Dhāraṇī*. Our text also puts here the words एवं मूलमन्त्रः । Evidently the mantras appearing after these words were later additions, and seem to be general ritualistic directions to be carried out after the utterance of the main mantra. They are *लानोपस्पर्शनवस्त्राभ्युक्षिपणमन्त्रः । धूपदीपनिवेदनमन्त्रः । गन्धपुष्पोपनिवेदनमन्त्रः । बलिनिवेदनमन्त्रः । होममन्त्रः ।*

In Nanjio's *Catalogue*, two texts are mentioned with the title *Ekādaśamukham*, one (No. 321) a translation of Yaśogupta (A.C. 557-581) and the other of Hiuen-tsang (A.C. 656). In the Taisho edition of the Tripiṭaka, these two appear in vol. XX, under the titles: No. 1070: 十一面觀音世音神呪經 No. 1071: 十一面神呪心經

The Chinese texts also follow the Tibetan in extent, closing the text with the *mūlamantra*, which is reproduced in Chinese transcript.

Contents

The scene of this sūtra is laid at Śrāvastī (Karerimaṇḍala). Avalokiteśvara proposed to utter the *Ekādaśahrdayam* which he had heard several kalpas ago from a Tathāgata called Śatapadmanayana-cūḍa (p. 36). By this mantra one can attain several benefits and avert all kinds of evils. To one who possesses this mantra no untoward events can happen barring, of course, the unavoidable effects of his past *karma* (p. 36). Avalokiteśvara by acquiring this mantra visualised all the Tathāgatas and obtained the knowledge of *anutpattikadharmakṣānti* (non-origination of all things of this world). If one recites this mantra every morning 108 times, he will gain ten merits (p. 37) and will be ultimately reborn in the Sukhāvātī-lokadhātu. At the time of Mandāravagandha-tathāgata when Avalokiteśvara was a householder, he rescued many beings from sufferings with the aid of this mantra. This mantra is so effective, that its utterance can counteract the evil effects of serious offences (*mūlāpattis*) and five extreme sins (*pañcānantaryāni*). Incalculable are the merits of those who practise *japa* and *sādhana* with this mantra. On hearing such eulogies of this mantra, Buddha requested Avalokiteśvara to recite the mantra for helping beings to attain *sambodhi*. The mantra is then recited (see pp. 39-40).

III. Hayagrīṇavidyā

This manuscript is written (without any gap) along with the concluding line of the previous ms. (*Ekādaśamukhām*) (vide facsimile). The title of the ms. appears in p. 43. It opens with words of salutation eulogising Avalokiteśvara. The name of the reciter does not appear in the text. The Tibetan version of this appears in Snarthang ed. rgyud. pha, folios 436-8 and in Sde-dge ed., rgyud; tcha, folios 225-6. The Tibetan title is སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ཏུ་ཡ་གྱི་བཞི་གཟུངས། corresponding to Sanskrit अवलोकितेश्वरहृद्यग्रोवधारणी । In the Tibetan collection this treatise is placed about 22 folios after the *Ekādaśamukham*. In Tibetan whole of this mantra is transliterated. As there are many differences in reading, both the texts are printed in this work.

The Tibetan title shows that it is a *dhāraṇī*. From the Chinese rendering of the word *dhāraṇī* by 神呪 it is evident that it meant a *ṛddhimantra*, a magical charm. The *dhāraṇī*, as the term implies, was, in fact, a mantra written on a birch-bark or palm-leaf and put within an amulet to be worn by a person to avert evils. This interpretation is fully supported by the present text (p. 44, l. 10). The present text was very likely used as an amulet to be tied to a part of the body.

The deity invoked is horse-faced but the following directions are given for making the image: In the centre Lokeśvara (i.e. Buddha) of Candana wood, on the right Vajradhara, on the left Avalokiteśvara, and on the top of all these, a horse-face (*vaḍavāmukha*) which is believed to counteract the effects of other mantras. There are also directions for worshipping this image. The mantra is addressed to the horse-faced deity beseeching him to

destroy the enemies, evil effects of others' mantras, and counteract all sorts of evils due to inauspicious planets etc.

It will be observed from the full title of the treatise that Hayagrīva here is associated with Avalokiteśvara. In the *Sādhana-mālā*,¹ he is described as a minor deity accompanying Avalokiteśvara, and his appearance is made awe-inspiring but has nothing to do with a horse-face. It is only when he is described as a principal deity carrying the image of Amitābha on his crown that one of his faces is made like that of a horse.²

In this ms. at the conclusion of the *Hayagrīva vidyā*, there appears another mantra written in a different hand (*vide facsimile*) which runs thus:

नमो बुद्धाय संघाय । नमश्च ॐ वज्रपाण-

- ३ ये महायक्षसेनापतये । तद्यथा उग्राय स्वाहा ॥ अति उ-
४ ग्राय स्वाहा । उग्रप्रियाय स्वाहा । [अति] उग्रप्रियाय स्वाहा ॥

(b)

- १ उग्रक्रोधनाय स्वाहा । अत्युग्रक्रोधनाय स्वाहा । वज्रोषणाय
२ स्वाहा । रोषप्रशमनाय स्वाहा । प्रहरणी वज्रह-
३ रणी अथो वथो वहे निहसे स्वाहा । महारक्षासमाप्तम् ।

As the Tibetan version of this short mantra could not be traced and the text could not be identified, it has not been included in our present edition.

¹ Bhattacharya, *Buddhist Iconography*, pp. 37, 38, 42.

² *Ibid.*, p. 54; also called Paramāśva. In another description (p. 69), he carries the image of Akṣobhya in his crown.

IV. Sarvatathāgatādhisthāna-sattvāvalokana-buddha- ksetra-sandarsana-vyūham

The title of the book, as given in the last leaf of the Ms., is

सर्वतथागताज्ञान-बोधिसत्त्वभूमिक्रमणम् and

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रनिर्देशनव्यूहम् ।

The second name has been adopted in the Tibetan version, in which the Sanskrit title is given thus (mDo, Kha, 395a):

आर्यसर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रनिर्देशनव्यूहनाम महायानसूत्रम् ।

Its Tibetan rendering is as follows:

དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ བསམས་ ཅན་ ཀྱི་ སྤྱིན་ སྤྱིས་ བརྒྱལས་ སེམས་
ཅན་ལ་ གཞེགས་ ཤེང་ སངས་ རྒྱལ་གྱི་ རྒྱུང་གི་ བཀོད་པ་ ཀུན་ཏུ་ རྟོན་པ་ །

Csoma Körösi translates the title thus: "Description of the province of Buddha, on which, for the sake of all beings, all Tathāgatas have bestowed their benedictions" (*As. Res.*, XX, p. 425).

The Chinese text, which has been taken by Nanjio as a version of this Sūtra, contains only a small fraction of the whole Sūtra, and is entitled Fo-shuo-chuang-yen-wang-to-lo-ni-ching (for Chinese characters, see next page, l. 1), and its Sanskrit form would be बुद्धभाषितव्यूहराजधारणीसूत्रम् but in ll. 5-6, the full title of the Sūtra is given thus: *i-ch'ieh-ju-lai-so-hu-kuan-ch'a-chung-sheng-shih-bsien-fo-ch'a-chung-yen-wang-to-lo-ni* (for Chinese characters, see next page, ll. 5-6).

Nanjio has reproduced the Sanskrit title as transliterated in Tibetan characters in the xylographs, but the exact restoration from the above Chinese expression should be सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रव्यूहराजधारणी ।

Its translation in the light of the Chinese rendering would be: "The Dhāraṇī for a beneficent watch over the beings of the excellent Buddha-land, to whom all Tathāgatas vow their protection."

The Chinese and Tibetan versions

The Tibetan translation of this work has been made by Surendrabodhi, Śilendrabodhi, and Jinamitra with the Tibetan monk Ye-shes-de. The translation is as literal as possible and hardly needs any comment.

The Chinese translation of I-tsing, printed in the Taisho edition, is equally literal, making allowances of course for the insurmountable difficulties presented by a non-alphabetic language. On a comparison of the Chinese version with our Ms., it appears that the Chinese text contains the essential portion of this Sūtra i.e. the actual *dhāraṇī*, and not the supplementary *dhāraṇīs* and the accounts of their efficacies. Perhaps the Chinese version represents the earliest form of the Sūtra, which, in course of time, attained by additions its present form as found in our manuscript and the Tibetan version.¹ The Chinese text (see l. 2 of the Chinese characters), as restored into Sanskrit begins thus:

佛說莊嚴王陀羅尼呪經

[2] एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् पोटलकपर्वते विहरति स्म । सन्ति बहवो [3] देवमनुष्याः सर्वे महाव्याख्यान-धर्मकामाः । [अथ] दशदिशमवलोक्य बलु-मनोज्ञस्वरे [4] अवलोकितेश्वरं बोधिसत्त्वमा-मन्त्रय मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वोऽवोचत् । अस्ति कुलपुत्र (lit. सत्पुरुष) [5] सर्वतथा-गताधिष्ठानसत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रव्यूह- [6] राजधारणीनाम् सूत्रम् । मया पूर्वं प्रथम-चित्तोत्पादकाले सुकुसुमज्योतिःसन्दर्शन-तथा गतस्यान्तिक्रातु श्रुतम् । यैः [7] नवतीनां सत्त्वकोटीनां तद्धर्मः श्रुतः तेषां तथागत-ज्ञानप्रतिलम्भोऽभूत् ।

7 6 5 4 3 2 1
所 王 經 聲 人 如
與 陀 名 告 天 是
九 羅 一 觀 一 我
十 尼 切 自 切 聞
俱 我 如 在 一
俱 昔 來 菩 時 薄
衆 初 所 薩 伽
生 發 護 妙 梵
一 心 衆 祥 在
聞 時 衆 言 布
此 於 生 示 陀
法 花 現 佛 洛
皆 光 現 利 迦
得 顯 莊 言 山
如 現 嚴 善 爲
來 如 莊 男 諸
智 來 嚴 子 音

1 Cf. the beginning of the Sanskrit ms. and the Tibetan text, *infra*, p. 51.

SARVATATHĀGATĀDHIṢṬHĀNAVYŪHAM

65

A comparison of this with the Sanskrit text shows that an addition of a long passage covering 4 leaves has been made after the words विहरति स्म and before दशदिशमवलोक्य. In the Chinese text, there is the first line of the Sūtra as found in Sanskrit, i.e. the name of the place where Buddha was staying but not the names of the Bodhisattvas, gods and other beings that assembled to hear him. It then skips over 4 pages of the Sanskrit text corresponding to 3 (395-397) folios of the Tibetan xylograph, and then comes to the 5th page of the Sanskrit text corresponding to folio 398a of the xylograph. The Chinese text henceforth keeps quite close to the Sanskrit original up to p. 57.

In the Chinese version as also in the Tibetan, the *dhāraṇīs* or *mantrapādas* are not translated but transliterated, and compliment must be paid to the Chinese for the great skill that has been shown in the reproduction of Sanskrit sounds.

The concluding passage of the Chinese version is given below along with its Sanskrit restoration. The last three lines (5-7) are not found in the Sanskrit Ms.

7 6 5 4 3 2 1

- [1] मरणकाले बुद्धबोधिसत्त्वदर्शनं भविष्यति ।
 [2] कायमुत्सृज्य सुखावल्यां लोकधातौ पुनरुत्पत्तिं
 लप्स्यते । आयुर्वर्षाबलसमन्वागतो भविष्यति (lit.
 परिपूर्णिं गमिष्यति) । सर्वे शतवः [3] शमिताः ।
 सत्त्वाः प्रमुदिताः । अस्यां धारणायां भाष्यमाणायां
 षष्ठीनां च प्राणिसहस्राणामनुत्पत्तिकेषु धर्मेषु
 [4] क्षान्तिप्रतिलम्भोऽभूत् सर्वावरणविनिर्मुक्तं
 सर्वाभिप्रायपरिपूर्णम् ।

- [5] एवं खलु लोकज्येष्ठेन भाषितं तत् सूत्रम् ।
 अवलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो मंजुश्रीबोधिसत्त्वः [6]
 सर्वो महासंघश्च प्रमुदिताः सुप्रतिपन्नाः ॥ [7] बुद्ध-
 भाषितं व्यूहराजधारणीसूत्रम् ।

臨命終時觀佛菩薩。捨身之後必得
 往生極樂世界。壽命色力悉皆具足。一切怨
 讎並生歡喜。說此呪時六萬有情得無生法
 忍。永除諸障所願滿足
 爾時世尊說此經已。觀自在菩薩妙吉祥菩
 薩。一切大眾聞佛所說歡喜奉行
 佛說莊嚴王陀羅尼呪經

The above extract indicates a natural end. In view of the fact that after this a new Dhāraṇī is being recited, it may be easily concluded that the rest of the manuscript is a later addition.

The Tibetan version is a *verbatim* rendering of the whole of the Sanskrit Ms. and hence it is much larger in size than the Chinese. Nanjio has not taken note of this fact in his *Catalogue*.

Date of the Work

The safest data for ascertaining the time of composition of the work are the dates of the Tibetan and Chinese translations. The Tibetan translation was made in the ninth century while the Chinese in the seventh (about 701 A.C.). Hence there can be no doubt about the existence of this work in the 7th or 6th century. If it be held that the Chinese translators worked with a Sanskrit original, which is earlier in date than the present one, then its 'date may be pushed further back, say, by a century, and we may place this text in the 5th or 6th century A.C.

Its Contents

Section I—The text opens as usual with an account of Buddha's residence which is here located at Potalaka, the abode of Avalokiteśvara, and his audience consisted of gods, men, bodhisattvas and other beings. There, at the request of all these beings Buddha delivered the Sūtra, containing the principal Dhāraṇī, for the benefit of beings, present and future.

Section II—What follows after Section I is really superfluous. It is only another dhāraṇī called *Abhayatejam*, delivered by Vajrapāṇi Bodhisattva; the only reason for its inclusion is perhaps that it is also a *Buddhādhiṣṭhāna* and that the merit of learning this *dhāraṇī* is similar to that conferred by the recital of the previous one.

Section III—After the conclusion of this dhāraṇī as also an account of a ceremony, Mañjuśrī appears on the scene and

SARVATATHĀGATĀDHIṢṬHĀNAVYŪHAM

67

asks why the present sūtra is called *Sarvatathāgatādhīṣṭhāna-sattvāvalokana-buddhakṣetrasandarśana-vyūha* and then puts a few other incidental questions, which Buddha answers, by gāthās.

Section IV—Ārya Avalokiteśvara comes with another *dhāraṇī* called *Vyavalokana-prātibhārya*; the reason for its inclusion is that it speaks of *sattvādhīṣṭhāna* or *sattvāvalokana* and that by reading and writing this *dhāraṇī* all the merits described before by the Tathāgatas are acquired.

Section V—The *Vyavalokana-prātibhārya* is followed by three other *dhāraṇīs* with descriptions of their respective rites given by Anopamā Mahāyakṣiṇī, Śaṅkhinī Mahādevī, and Bhīmā Mahādevī. All these are meant to confer benefits, or protect those beings who will read, write or propagate this Sūtra.

Section VI—This section deals with the merits acquired by studying and propagating the Sūtra, and the suitability of its title.

Various Points of Interest

When Vidyāvāridhi Śivanātha Śāstrī, the learned paṇḍit of H. H. the Maharaja of Kashmir, commenced in collaboration with myself the transcription of this ms., our first impression was that 123 leaves of the ms. had been lost, as the page number began with 124. On a comparison, however, of this Ms. with its Tibetan version, it appeared that the ms. lacked only two leaves, i.e., nos. 122 and 123. From the numbering of the leaves i.e. from 122 and not from 1, it seems that the present ms. was preceded by another ms. which is lost and bore these page-numbers. Our ms. represents the last part (folios 395-426) of the second (kha) volume of the Tibetan Kanjur mDo. This Tibetan bundle contains four sūtras, of which the first is the *Lalitavistara* (1-329), the second *Mañjuśrī-vikrīḍita nāma mahāyāna-sūtra*, the third *Mañjuśrī-vikurvāṇa* and the fourth *Sarva-tathāgatādhīṣṭhāna-vyūha*.

The second point of interest is the name of the donor, Śulivajra, at whose instance this ms. was copied. The name occurs thrice in the ms., every time it being mentioned in the concluding line of the Dhāraṇī, by which invocation is made for the protection and well-being of the donor. The name of the person and, probably, that of his *gotra* are non-Sanskritic. It may be that he was a Dard about whom we read so much in Kalhaṇa's *Rājataranginī*.

The third point of interest is that the Dhāraṇīs in the ms. are found transliterated and not translated in the Tibetan and Chinese versions, pointing thereby to the belief current among the Buddhists, both Indian and non-Indian, of the 6th or 7th century A.D. about the efficacy of the mantras by their proper intonation.

Lastly, it is of interest to note the remark occurring in p. 80 that this Sūtra will become popular in the south and not in the north, east or west, where the people will not give it its due honour and as a result will go to hell. The author of this Sūtra never dreamt that it would gain popularity more in the north than in the south and that a *mahārāja* of the farthest north would be instrumental in propagating its copy in the 20th century.

Potalaka the scene of the sūtra

The scene of this Sūtra is located at *Potalaka* as is the case with many other Dhāraṇīs (see, e.g. *Dhāraṇī-Saṅgraha*, ASB. Ms. I. 11b). Yuan Chwang refers to this mountain as a place of great sanctity, being the abode of Avalokiteśvara Bodhisattva. He locates it on the east of the *Malaya mountain*, the scene of the well-known Mahāyāna sūtra, *Laṅkāvatāra*.¹ It was very near the sea, and a stream of water after a long winding course flowed into the sea from the lake on the Potalaka mountain. The port of India

1 *Laṅkāvatāra*, p. 1.

SARVATATHĀGATĀDHIṢṬHĀNAVYŪHAM

69

from which people sailed to Ceylon was on its north-east. If we take Dhanuṣkoṭi to be that port, Potalaka should be located somewhere between the Malaya mountains and Dhanuṣkoṭi. In the *Gaṇḍavyūha* (leaf. 28b) occurs the name *Sāgara nāma Laṅkāpatham* and in leaf 27a *Sāgaramukha*, a place suitable for meditating upon the vastness of the sea. It seems that these forsaken places near the border of the sea and amid the mountains became the haunt of the meditating monks, and many Mahāyāna sūtras came into existence in those places. Watters (II, p. 230) dismisses away the Malaya mountain as a 'poetical creation' but Nundolal Dey gives ample evidence to show that it really existed and constituted the southern part of the Western Ghats (see his *Geographical Dictionary*, p. 132). He further states that one of the summits of these mountains bore the name of Pothigei, the Bettigo of Ptolemy, the abode of Agastya, and was also called Agasti-kūṭa or Poṭiyam, which was the southernmost peak of the Annamalai mountains where the river Tāmra-parṇi has its source (see *Ibid.*, Map). Can this Poṭiyam be our Potalaka?

The tradition recorded by Tāranātha about the location of Potalaka, the abode of Avalokiteśvara, also points to its existence somewhere in the southernmost corner of India. The upāsaka Śāntivarman¹ wanted to go to Potala from Śrīdhanakataka-caitya,² the identification of which has been placed beyond doubt by the finds at Amarāvati and Nāgārjunikoṇḍa. He had to traverse a long perilous way over uninhabited regions and had to cross rivers, forests, lakes and so forth. Superstitious as the people must have

1 See Schiefner, *Geschichte etc.*, p. 132.

2 It is located in Dhanaśrīdvīpa. The Tib. word is *Dba.na.sri.i.glin*, *glin* being usually restored as Sanskrit *dvīpa*. According to S. C. Das's Dictionary, it may also mean "an isolated large monastery." Tāranātha, I think, has used the word *glin* in the sense of a 'monastery.' In that case, *Dba.na.sri.i. glin* would refer to the large monastic establishment at Amarāvati or Nāgārjunikoṇḍa.

been at that time, Sāntivarman, for safety while travelling, invoked Tārā, Bhṛkūṭī, Hayagrīva, Ekajaṭī and lastly Avalokiteśvara all well-known names of gods in the later Buddhist literature to aid him in his tour over the wild uninhabited region. In the account there is no indication that the route lay across the vast sea to an island like Madagascar, where Prof. Tucci¹ would have us look for the location of the Potalaka, the abode of Avalokiteśvara on the basis of an account of the travels of Buddhagupta. It may be contended that in p. 157 of Tāranātha's *Geschichte* while describing the route of Candragomin from Nālandā to Potala *via* Dhanaśrī-gliṇ (gliṇ = *vihāra* and not *dvīpa*), it is said that he travelled in a boat which was wrecked, and that he was saved by the goddess Tārā. This also does not suggest that we are to look for Potala in Madagascar, for it is quite natural that in those days, when the land-routes were generally infested with wild animals and robbers, and when there were the difficulties of crossing rivers and mountains and obtaining food and shelter on the way, it was safer and more comfortable to travel by the river-routes or coastal sea-routes, and that this was preferred by the Indians is amply proved by the *Jātakas* and such other literature. In this case, I think, Candragomin went in a boat along the eastern coast up to Amarāvati and thence to Potala or Potalaka. In view of the fact that the scene of the present work is laid at Potalaka, and the statement that the work will become popular in the south, it behoves us to look for its location somewhere near the southern extremity of India.

As the first two leaves of the manuscript are lost, the Sanskrit text is reconstructed from the Tibetan xylograph.

¹ *IHQ.*, VII, p. 695-6.

V. Śrīmahādevīvyākaranam

This is a small manuscript of the *Vyākaraṇa* class. The scene of the *sūtra* is laid at Sukhāvati where Bhagavā is seated with the Bodhisattvas only and not *arhats* or *upāsakas*. Then Śrīmahādevī approaches and pays her obeisance to them. Bhagavā on seeing her refers to her past merits and tells his audience that any one who would utter the *Aṣṭottaraśata-vimalaprabhaya-stotram* (vide p. 94) addressed to the goddess Śrī will have only prosperity and no loss, and the goddess Śrī will dwell in his house. The *stotra* is given *in extenso* in pp. 98-99 and is followed by a *mantra* for worshipping her. Avalokiteśvara enquires of her past merits and was told by Bhagavā that she was born long long ago in the Ratnasambhavalokadhātu when and where she used to recite the names of the Tathāgatas which are as follows: *Namaḥ Śrīdhanāya Tathāgatāya, namaḥ* etc. (vide p. 96-97). She was foretold that she would in course of ages become a Tathāgata.

The Tibetan translation appears in Kanjur, *rGyud*, XV, the preceding text in this volume being Sarasvatī Śrīdevī. In the *Sādhana-mālā* there are several references to the image of Sarasvatī but none to Lakṣmī (vide Bhattacharya, *Buddhist Iconography*, p. 150) but in Bharhut stūpa there is a representation of Sirima Devatā,¹ showing thereby the early date at which she was incorporated into the Buddhist pantheon.

Vyākaraṇa of the navāṅga

There is large volume of literature of the *Vyākaraṇa* class in the later Tripiṭakas but not in Pāli. This misled Buddhaghosa

1 Cf. *Buddhist India*, p. 217: Siri, the goddess of Luck, of plenty and success.

in the interpretation of *Veyyākaraṇa* of *navāṅgas*. So far we were not quite sure as to which portions of the *Tripitaka* should be placed under the *Vyākaraṇa* class. Buddhaghosa, probably quite unaware of the existence of a literature to which the present mss. belonged, said that the whole of the *Abhidhammapitaka*, all suttas in which there are no verses, and all other *Buddhavacanas* not included in the remaining eight divisions should be called *Veyyākaraṇa* (*Sumaṅgala Vilāsinī*, p. 24). An interpretation like this seems on the face of it a laboured one. The Mahāyānic interpretation of the *Vyākaraṇa* division of literature is more to the point. According to it, the sūtras like the *Gaṇḍavyūha*, *Samādhirāja*, and *Saddharma-puṇḍarīka* come under the *Vyākaraṇa* class (see *Aspects of Māhāyāna Buddhism*, p. 9). All our doubts, however, about the *Vyākaraṇa* class of Buddhist literature are set at rest by the present and the following mss. edited in this volume. The chief object of these works is to make a prophecy about the attainment of Buddhahood by one or more devotees. In this sense, the *Nidānakathā* of the *Jātakas* may well be called a *Vyākaraṇa* as it relates the story of Sumedha Brāhmaṇa, and the prophecy made by Dīpaṅkara Buddha about his future appearance as the Buddha Śākyamuni. Of the *Saddharmapuṇḍarīka*, the sixth and ninth chapters entitled the *Vyākaraṇaparivarta* and the eighth chapter *Pañcabhikṣuśatavyākaraṇaparivarta* are of the *Vyākaraṇa* type, and the same may also be said of the *Gaṇḍavyūha* which depicts the career of Sudhana until his attainment of Buddhahood, he having been foretold on many occasions about the certainty of his ultimately becoming a Buddha. (See also *Śatasāhasrikā*, p. 309).

VI. Ajitasena-vyākaranam

The last manuscript edited in this volume is entitled the *Ajitasena-vyākaraṇa-nirdeśa-nāma-mahāyāna-sūtra*. From the colophon it appears that the present ms. was written by one Ārya Sthira-buddhi with the help of the dharmabhāṇaka Narendradatta.

The importance of the ms. lies in its (i) language, (ii) the form of Buddhism envisaged by its contents, and (iii) the light thrown on the whereabouts of the Arhat Nandimitra:

(i) In language and style, it bears a close resemblance to the *Lalitavistara*. Like this work it relates an incident or gives a prayer first in easy and correct Sanskrit and then repeats it in broken Sanskrit, called the Gāthā dialect by the late savant R. L. Mitra. The shortening of vowels, indiscriminate use of *u* in word-endings, disregard of grammar, contraction of words for the exigencies of metre are as frequent as we find in the gāthā portions of the *Lalitavistara* and other *Mahāyāna works* (vide, preface).

(ii) The treatise is undoubtedly a Mahāyāna-sūtra but it represents the semi-Mahāyānic form of Buddhism.¹ The reason for this opinion will be found in the fact that the *Sūtra* contains only an edifying story admonishing the people to give alms to the Buddhist monks, develop faith in Buddha as the saviour of mankind, and thereby attain Buddhahood in all its glory. In the story, there is clearly an admixture of both the Hīnayānic and Mahāyānic ideals. It will be seen at page 107 that the king's son who attained Arhathood was capable of visualizing all the Buddhakṣetras. The conception of innumerable Buddhas presiding over their respective Buddhakṣetras is foreign to the Hīnayānists, while Arhathood has no place

¹ See Aspects of Mahāyāna Buddhism, pp. 36-38.

in the spiritual stages of the Mahāyānists. The admixture of the two conceptions appears to me to indicate the stage of Buddhism in which Hīnayāna was just incorporating the Mahāyānic ideals without, however, its philosophy of *Dharmaśūnyatā*; or in other words, when the *Pāramitās* only were being included in the ethical code of the Hīnayānists.

On account of its frequent references to the infinite virtues of Buddha, the immeasurable merit acquired through gifts to monks and the inconceivable suffering caused by refraining from making such gifts, it can be called a Mahāyāna-sūtra of the Mahāvaiṣṭava class.

Of other matters of religious interest, we may refer to the mention of the infinite merits acquired by those who read, preach and preserve the present treatise along with the anathema pronounced upon its revilers¹ and to the custom of using head-dress and assembling monks by striking a gong. The last mentioned practice is still found in many Buddhist countries. The head-dress, it may be surmised, was sanctioned specially for the monks living in cold countries like Kashmir.

(iii) Of particular importance are the principal figures of the story, king Ajitasena and his spiritual guide Nandimitra, and the name of the capital of king Ajitasena.

Nandimitra and Ajitasena

Mr. Watters supplies us with some information about Nandimitra from the Chinese work: *Ta A-lo-han Nan-ti-mi-to-lo so-shuo fa-chu-chi* (The record of the duration of the Law, spoken by the great Arhat Nandimitra) (*IRAS.*, 1898, p. 331). This has been

¹ Such anathemas are also given in other Mahāyāna treatises, e.g., in the *Saddharmapuṇḍarīka*, pp. 226, 268, 337, 386, 414 etc., *Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā*, pp. 181 ff; *Lalitavistara*, pp. 88-89; *Kāśyapa-parivarta*, pp. 226 ff.

supplemented by a fuller account given by Profs. Sylvain Lévi and Edward Chavannes in their paper: *Les seize arhat protecteurs de la loi* (published in the *Journal Asiatique*, 1916, pp. 5ff.) which gives the French translation of the important portions of the Chinese text. In the introduction to the Chinese book, the following information is given about the *arhat* Nandimitra:

800 years after the *Parinirvāṇa* of Buddha there was in the capital of Sheng-chün 勝軍 in the Chih-shih-tzu 執師子 country an *arhat* called Nandimitra. He had obtained the eight *vimuktis*, three *vidyās* and six *abhiññās*. He was free from impurities (*araṇā*), could know the aims and objects (*prañidhi-jñāna*) of beings, and had obtained the highest *samāpatti*. He had a great spiritual power which spread his fame far and wide. By the power of his *prañidhi-jñāna*, he could know the feelings and actions of all living beings of the world. When his rebirth and its cause had terminated, and he was going to attain *parinirvāṇa* he collected all the monks and nuns, and recounted to them the great merits acquired by him personally and all that he had done for the benefit of living beings. He then told them that he would be no more, and asked them to put questions in order to have their doubts removed. At this, the monks and nuns began to lament and one of them spoke out thus:

“The Buddha Bhagavā has long since entered into Nirvāṇa, the five disciples of his also are gone. The world is now void of any true leader. At present you are the only Venerable who are the eyes of gods and men. Why should you wish to have your turn to abandon us. Have pity on us and live some time more.”

Nandimitra consoled them saying, “It is not proper for you to weep, O good men, you know the law of the world that whatever is born must have decay. The Buddhas who had vanquished the four demons and who possessed the power to fix the length of their

lives conformed to the laws of the world and realised Nirvāṇa. How it will benefit you if I live permanently. Suppose I comply with your request, it will not be of any profit to you. You should understand it and not be sorry.”

On hearing this they all began to weep more. After some time they said, “We do not know how long yet the most excellent Law of Bhagavā Śākyamuni will last?”

The Venerable said, “Listen attentively, the Tathāgata has already preached the sacred *sūtra* on the duration of the Law.”

Then he told them briefly how Buddha Bhagavā had entrusted the most excellent Law to sixteen great Arhats and their followers and asked them to protect it so that it might not be destroyed.¹

Schiefner in his *Geschichte des Buddhismus* (p. 62) mentions one Nandimitra as a bhikṣu who realised the Truth when Aśvagupta was in charge of the teaching at Pāṭaliputra and when a son of king Kanishka was ruling at Puṣkalāvati, while the Tibetan work *dPag. bsam. ljon. bzan* (pp. 48, 51) mentions one *dgah-baḥi bśes-gñen* restored by Mr. S. C. Das as Ānandamitra (by Profs. Lévi and Chavannes as Nandimitra), and relates the cause of the disappearance of the excellent religion (*btsan. pa. nub. pāḥi rgyu. ni*).

The present treatise furnishes us with a clue to the identification of the Mahāśrāvaka Nandimitra with the Nandimitra of the Chinese work. In the latter, it is stated that the Arhat Nandimitra lived in a garden in the capital of king Sheng-chün 勝軍 in the Chih-shih-tzu 執師子 country. Watters was not very confident about the restoration from the Chinese words *Sheng* and *Chün*. Following Nanjio he suggested either Prasenajit or Jayasena, for *Sheng* means “to conquer, to get the victory” while *Chün* means “army, troops” (Williams, *Syllabic Dictionary of the Chinese*

¹ See *JA.*, 1916, pp. 6-10.

Language), and he preferred the first, as the name is well-known in the Buddhist history. Profs. Lévi and Chavannes, in the absence of any other known name, accepted his suggestion (*JA.*, 1916, p. 27-28). The present ms. throws some light on this doubtful restoration. The two Chinese words may be restored as Jayasena or Ajitasena, though strictly for *Ajita* we should expect in Chinese the two additional letters preceding *sheng*, viz., *wu-neng* 無能. Ajitasena may not be an historical person, but the fact that his name is associated with Nandimitra may be taken as a valid reason for restoring Sheng-chün as Ajitasena.

Sihapura or Simhadvīpa, capital of Ajitasena

Now let us examine the restoration of the name of the capital of Jayasena or Ajitasena where Nandimitra lived. In Chinese it is called *Chih-shih-tzu* and is located in Magadha. It is a pity that the ms. does not give the Sanskrit name of the capital. Mr. Watters rightly suggested (though in the fn., see *IRAS.*, 1898, p. 332) that it should be restored as Simhadvīpa, but as no town of importance is known by this name, he hesitatingly followed Nanjio's suggestion that it meant Simhaladvīpa, i.e. Ceylon, but he was inclined to look for a place of this name within Magadha and he traced also one in *Mūlasarvāstivāda Vinaya* (*Bhaisajyavastu*, Tok. XVII, 4, 29b, col. 17), where Buddha once stopped on his way from Śrāvastī to Rājagṛha. Profs. Lévi and Chavannes preferred Simhala (Ceylon)¹ and adduced reasons for the same, without seriously minding the anomaly presented by the time, place and name of the king. The present ms. proves clearly that one should take Watters' suggestion, viz., that Chih-shih-tzu referred to a place, known as Simhadvīpa or by some such name in Magadha situated between

¹ "L' indication géographique est plus précise; le royaume de Tchê-che-tseu est certainement Ceylon"—*JA.*, 1916, p. 27.

Śrāvastī and Rājagṛha, for in the ms. also we see that Buddha was at Śrāvastī and asked Nandimitra to go eastwards to Magadha to convert Ajitasena and his son.

Our object therefore should be to look for a place in or near Magadha having *siṃha* as a part of its name. A careful study of the *Mahāvamsa* yields very interesting results. The ancient name of Ceylon as given in the *Mahāvamsa* is either Tambapaṇṇi or Laṅkā, and nowhere do we find mention of Siṃhala. The introductory verse of chapter ix of the *Dīpavamsa*,¹ if literally translated, would be: 'there was the Laṅkādīpa (inhabited by) the Sihala people so called after *sīha*. The fact that Ceylon was originally called Laṅkādīpa but later on came to be known as Siṃhala after the Sihala people of eastern India, will be apparent from the story of the conversion of Ceylon which is as follows:

"There was the king of Vaṅga in the city of Vaṅga in the kingdom of Vaṅga. He made the daughter of the king of Kalinga his queen. She lost herself in the forest of Lālaratṭha, and lived with a lion. She had a son and a daughter called respectively Sihabāhu and Sihasīvali. After some time she returned to Vaṅga with her children. Her son Sihabāhu was offered the throne of Vaṅga for killing the lion. He accepted it but gave it away to the second 'husband of his mother.' He took his sister and went back to the forest of his birth and built a city called Sihapura and the kingdom reclaimed by him from forests was known as Lālaratṭha.² His eldest son was Vijaya who colonised

1 Laṅkādīpo ayam ahū sihena sihalā iti.

2 *Mahāvamsa*, vi, 34, 35:

So rajjaṃ sampatichchitvā datvā mātupatissa taṃ

Sihasīvalim ādāya jāti-bbūmiṃ gato sayam.

Nagaraṃ tattha māpesi, āhu Sihapuram ti taṃ

Lālaratṭhe pure tasmim Sihabāhu narādhipo

Ceylon. He gave the new name Tambapaṇṇi-dīpa to the place which had hitherto been known as Laṅkādīpa. The people who accompanied him were called Sihalas as they were connected with the king Sihabāhu who received the appellation of Sihala for killing the lion.”

This story clearly shows that Sihabāhu, father of Vijaya, had nothing to do with Ceylon. His capital was called Sihapura and the people of his realm the Sihalas. The Chinese words *Chih-shih-tzu* may well, therefore, refer to this Sihapura. Dr. P. C. Bagchi suggests that *Chih-shih-tzu* should literally mean “one who holds the lion” from *chih* meaning “to hold,” and *shih* the “lion,” i.e., in Sanskrit it should be Siṃhadhara. It will be seen in the *Mahāvamsa* (vii, 42) that Sihala is also derived exactly in the same way, viz., because of Sihabāhu catching the lion, he was called the Sihalo (*Sihabāhunarindo so sīham ādinnavā ti Sīhalo*). Mr. Watters and Profs. Lévi and Chavannes, I think, would not object if *Chih-shih-tzu* be restored as Sihala and identified with a place in Magadha, I mean, Sihapura of the *Mahāvamsa* tradition. In the *Mahāvastu*,¹ Siṃhapura is in one place located in Kāliṅga and elsewhere it is treated as a capital as prosperous as Hastināpura and not very far from it. A previous Śākyamuni Buddha is said to have entered the town of Siṃhapura for alms and thereby had converted many. In the *Cetiya Jātaka* (No. 422) Sihapura, Hatthipura etc. were said to be cities founded by sons of the king of Ceti. All these evidences tend to show that there were more than one Sihapura. The Chinese words *Chih-shih-tzu*, the dwelling place of Nandimitra, very likely referred to Sihala or Sihapura near Magadha.

Nandimitra's dread for the city of Ajitasena and unwillingness to go there is quite interesting. It also points to a border country

1 *Mahāvastu*, II, p. 95; III, pp. 238, 432.

of Magadha, people of which place were rough and evidently were not in favour of Buddhism.

King Ajitasena, as we have already hinted, was a mere local chief, and as such, his name was not of sufficient importance as to find place in history. If we rely on the bare name, we may identify him with the Ajitasenarājā mentioned in the *Mahāvastu* (I, p. 170) who is said to have attained the ninth *Bhūmī*. In the *Record of the Duration of the Law* preached by Nandimitra one Ajita is mentioned as the fifteenth Arhat to guard the Law. His place of residence was at Gr̥dhrakūṭa (Rājagṛha).

I have not so far been able to trace any Tibetan version of the present ms., so the edition offered here is based on the ms. only.

Summary of the contents of the ms.

Salutation to the Omniscient! Thus have I heard. Once Bhagavā was dwelling at Śrāvastī in the hermitage of Anāthapiṇḍaka with a large congregation of monks, 12500 in number, viz., Pūrṇa Maitrāyaṇīputra, Vakkula, Śāriputra, Ājñāta Kauṇḍinya, Mahānāma, Revata and others. Then to him, while at Jetavana, came a large number of Bodhisattvas, viz., Anikṣiptādhūra, Maitreya, Avalokiteśvara, Mahāsthāmaprāpta and such other 32000 Bodhisattvas, and after saluting him, they stood on one side.

After putting on his morning robe Bhagavā wanted to enter into the great city of Śrāvastī for alms. He asked Ānanda to fetch his alms-bowls, head-dress, etc. which were at once brought to him. Ānanda then addressed to him, with folded hands, the following verses :

यदा त्वं प्रविशसि पिण्डपातिक
विमोचयेथा बहवं हि प्राणिनाम् ।
उत्तारयेथ बहवं हि सत्त्वा
नरकभयजातिजरामरणभय ॥

AJITASENA-VYĀKARANAM

81

संसारदुःखकलिला महाभयात्
 विमोचयेथा तदा.....
 महानुभावो वरदक्षिणीयो
 विमोचयित्वा पुनरं हि आगमि ।

When you will enter (into a city) as a collector of alms, you will rescue many beings from fear of hell, birth, old age, and death and from the great evils and sufferings of the world. O the great-souled, deserving the most excellent gifts, who has rescued the beings from the dread of the sufferings of the world.

When Bhagavā was not very far from the great city of Śrāvastī, many miracles took place and the citizens were at a loss as to what could be the cause of the appearance of such good omens. At that time, an old man of many centuries removed the doubts of the citizens by telling them that the cause of the omens was that Śākya-muni Tathāgata, possessing knowledge and good conduct, the knower of the world, the incomparable, the teacher of men and gods, who was dwelling at Jetavana-vihāra was about to enter into the city for alms. Then the people wondered how virtuous must be Śākya-muni at whose entrance into a city such miracles could happen. On hearing this, the old man said in verses :

“If one merely utters the name of Śākya-nātha, he will be delivered of great misery and will never go to hell. He will go to heaven quickly. He, who hears only his name uttered, will become a Bodhisattva and will never be born in any lower region or go to hell, and will become a king or emperor. He who remembers his name will be absolved of all his past sins, and enjoy happiness for ages, and visit all the Buddhakṣetras and can never go to hell.”

When the old man had just concluded his praises, Bhagavā entered into Śrāvastī through the city-gate. At the gate appeared 12 koṭis of lotus flowers, and on each lotus flower was seated a Bodhisattva, cross-legged and with hands folded in adoration. The

moment Bhagavā entered the city, 99 koṭis of beings were established in the Sukhāvātī lokadhātu¹ and 84 koṭis in the Abhirati lokadhātu—the Buddha-kṣetra of Akṣobhya Tathāgata.

Bhagavā accompanied by Ānanda went to the house of a beggar-woman. On hearing the sound of the begging-bell, the beggar-woman was astonished because no monk so far had visited her house for alms. As she had nothing to give, she shed tears, cursed her poverty and even was about to kill herself by a sharp sword. Then a god of the Suddhāvāsa heaven came to know of this situation, and so, putting on an invaluable pearl necklace, he instantly appeared before the woman with a hundred kinds of sweet food and Kāśika cloths. He then requested her to wear the Kāśika cloths and adorn herself with the pearl-necklace and then offer the food to Bhagavā. She did as she was bidden by the god.

Bhagavā then asked her to make the offering as she had done formerly to Vipāśyi, Śikhi, Viśvabhuk, Krakutsanda, Kanakamuni, Kāśyapa and other Tathāgatas, and said that by this offering, her femininity and poverty would be at an end. When she followed him to some distance, Bhagavā asked her to return and promised to tell her, her past birth-stories. The woman fell at his feet and prayed thus in verses:

“Be compassionate to me, and rescue me from the misery of old age, disease and death. Be my refuge, and in accordance with the vow taken by you, save me as well as all those beings living in the ten corners of Jambudvīpa from the ocean of misery, and make them happy.”

Bhagavā then told her the cause of her poverty. He said, ‘she once came out of her house to give alms to a begging monk but

1 The Buddhakṣetra of Amitābha. Cf. *Saddharmapuṇḍarīka*, pp. 419, 458; also ch. VII.

went back, thinking that she would not give alms to one shaven-headed. It was by this refusal that she was reborn in indigent circumstances and suffered immensely from poverty for 12,000 kalpas. But by one meritorious act, she received the *Bodhi-vyākaraṇa* (i.e., the prophecy that she would become a Buddha). As she received it (by this gift), she would become after many ages the Tathāgata Nagaradhvaṇa, possessed of knowledge and good conduct, the controller of men, the knower of the world and the teacher of gods and men.' Then she circumambulated the Bhagavā thrice, and enquired as to the nature of the Buddhakṣetra she would have when she would become the Buddha. Bhagavā satisfied her curiosity. She became much pleased and was about to return to her house. At this moment, Bhagavā told her that she would die on the seventh day and would be reborn in the east in the country of Magadha as the son of king Ajitasena and this would be her last existence. He then left the city by the western gate and went back to his Jetavana hermitage.

Ānanda once more appeared before Bhagavā and after saluting him and circumambulating him thrice, said in verses:

“O the great Being endowed with all the 32 signs of great men! When you go round for alms, you save all beings and establish them in happiness by the exercise of your *maitrībala* (power of love), but what will happen when your religion will disappear after your demise, and there will be none to remember the sūtras.”

On hearing this Bhagavā asked him to strike the gong (*gaṇḍī*) and said that he would start on his round for alms in the company of the monks. Ānanda being curious regarding the merits of hearing the sound of the gong asked Bhagavā about it. Bhagavā said:

“Whoever hears the gong-sound, gets absolved from the five deadly sins (*ānantaryāṇi kṛtyāṇi*) and becomes a never-returning Bodhisattva destined to attain bodhi.”

Ānanda then struck the gong slowly and repeatedly. On hearing the sounds, all the great disciples (*mahāśrāvakas*) assembled, took their respective seats and commenced taking their meals. Among them was seated the Mahāśrāvaka Nandimitra. Bhagavā addressing him said, “Go, O Nandimitra, to the east to the country of Magadha, the kingdom of Ajitasena, and be the king’s spiritual guide (*kalyāṇamitra*).” Nandimitra replied, “No, O Bhagavan, I shall not be able to go to that part of the land, for the people there are hard to manage and they will take my life.” Bhagavā answered, “There is not a being who can destroy your hair, not to speak of your life.”

Then Nandimitra donned his golden robe early in the morning, started eastwards for Magadha and reached the capital of Ajitasena. The king was much pleased to hear of his arrival and sent one of his ministers to escort him to the palace. But Nandimitra declined to come to the king at the bidding of the minister. On hearing this the king sent 500 ministers but they too failed to make him come to the king. Then the king himself approached the Mahāśrāvaka and entreated him with folded hands to enter into his capital. Taking him by the right hand, the king led him into the palace and made him sit on the throne.

When Nandimitra had explained to the king that monks and recluses live on alms only, the king offered him food. Nandimitra took the food and expatiated in verses on the merits of giving alms, and on the rare qualities of the Teacher. He said,

“The giver of the alms to the order of monks, who are rarely found, can never suffer at the hands of demons and such other wicked beings, and are freed from old age, disease and sufferings; those who utter the name of the Teacher never go to hell.”

Nandimitra then expressed his willingness to accept the food-offerings of the king. When he was served by the king with food,

AJITASENA-VYĀKARAṆAM

85

hard and soft, he enquired of the latter if there was any garden nearby and on hearing that there was one such owned by the king, he wanted to see it. He selected it for his dwelling as it had all the necessary equipments, viz., a cold water tank for summer, and a tank for the rainy season with water, neither very hot nor very cold, both having golden steps running down into the water; Aśoka, Mucilinda, Pāṭali and such other flower-trees giving out scents; Śuka, Śārikā, Cakravāka, Mayūra, and Kokila birds singing sweet songs; golden lotus flowers and so forth. As soon as king Ajitasena learnt from him that he liked the place, he struck the drum; on hearing the sound his ministers assembled and enquired of him about the reason for making the sound. He asked them to make ready his chariots drawn by horses and elephants, as he wanted to go to the garden. In company with the Mahāśrāvaka, the king came to the garden and asked him as to the kind of cottage (*kuṭikam*) needed by him. The Mahāśrāvaka replied, "O king, build one according to your heart's content and regard for me." The king then ordered his chief minister to build a hermitage 30 yojanas long and 6 yojanas wide well-decorated with jewels, and pearls, having a terraced walk 4 yojanas long and 2 yojanas wide. He then offered it to Nandimitra, saying in verses:

"The hermitage and a dry and beautiful walk have been completed, now rescue the beings; it was a great resolution made by you that you would preach the dharma."

He then returned to his capital leaving Nandimitra in the garden-hermitage.

When Nandimitra entered into meditation, his hair, eyes, hands, chest, stomach, legs—all limbs became quite different (*anyena keśā anyena nayanā anyena bāhūni anyena hṛdayaṃ anyena udaraṃ* etc.). For seven days the king eulogised him but the words did not reach the ears of the Mahāśrāvaka. After some

time the king came with his son to the hermitage and found him as a mere lump (of flesh). Seeing this, he became very remorseful, and was going to cut himself asunder by a sharp sword, when his son with folded hands said the following verses :

मा शोकचित्तस्य भवे नृपेन्द्र
 मा वेदयी वेदनमीदृशानि ॥
 आत्मघातं करित्वा तु निरये गमिष्यसि ।
 रौरवं नरकं चापि गमिष्यसि सुदारुणं ॥
 दक्षिणीयो अयं लोके जरव्याधिप्रमोचकः ।
 दुर्लभो दर्शनं अस्य बोधिमार्गस्य दर्शकः ॥

[Do not-grieve, be happy, do not suffer such a pain; by committing suicide you will go to hell. You will go to the frightful Raurava hell. In this world, the saviour of beings from old age and disease is worthy of gifts; difficult it is to have a look at one who shows the path leading to Bodhi].

By such words, the son prevented his father from slaying himself, and told him that the Mahāśrāvaka was engaged in meditation and asked him to retire till the Mahāśrāvaka would rise from same. As soon as the Mahāśrāvaka rose from meditation, he asked the king to come near him. The king, seeing the bhikṣu (Mahāśrāvaka), took off his crown and placed it on his son's head with the words, "let the kingdom be yours, govern it righteously and not unrighteously." The son replied, "I have performed innumerable kingly duties (i.e. in previous lives) but never had satisfaction, so let the kingdom be yours, father, I have no desire for kingdom, wealth and power, rule the kingdom righteously.'

The Mahāśrāvaka then dwelt on the merits of offering gifts to monks and advised the king to do so.

At this, the king ordered his ministers to make his chariots ready for going to Jetavana vihāra to see and worship Śākyamuni and hear from him the dharma. When the king was nearing

AJITASENA-VYĀKARAṆAM

87

Jetavana in his bejewelled chariot, Śākyamuni collected his monks and asked them to enter into the meditation which would make them appear as a garland of flames (*juālāmālamnāma bodhisattva-samādhi*). The king seeing this garland of flames asked Nandimitra what it meant. Nandimitra told him that it was there were Śākyamuni Tathāgata lived and preached his doctrines, and practised meditation. The king then alighted from the chariot with his son and approached Bhagavā, around whose body he saw a golden flame two cubits long moving about. After ascertaining who Śākyamuni was, the king fell at his feet. He was raised by the outstretched hands of Śākyamuni with the words, “O king, you have for innumerable kalpas seen this body; what is your object in falling at my feet”? The king saluted him uttering in verses:

“I bow down my head to the leader of the world, endowed with the excellent signs, having long arms and golden body—one who saves beings from old age and disease, and stops the passage of beings into hell.”

He then expressed his desire to retire from the world. At this Bhagavā was exceedingly pleased and said that his conversion would be a great gain to the religion as the religion would spread widely (*vaistārikam*). He asked the king to go back to his kingdom and promised to go there after seven days. The king greatly delighted returned to his capital preceded by his spiritual guide (*kalyāṇamitra*). He then ordered his ministers to have the streets cleansed, asked the people to hoist flags in their houses and put bejewelled pitchers of water at the door of every house. When all these were done, just on the seventh day, the Tathāgata with a large number of monks headed by Śāriputra, Maudgalyāyana, Ānanda, Pūrṇa Maitrāyaṇīputra reached the capital. The king Ajitasena, preceded by his spiritual guide, received Bhagavā with a basket of flowers and sprinkled the flowers on him, and prayed that by that meritorious

act might all beings attain the highest *sambodhi*. Mats were then spread for all and Bhagavā was seated on the throne. Bhagavā delivered his teachings from the throne and the king satisfied him and his disciples by giving them various kinds of food. Then the king's son was presented before Bhagavā. He sought for ordination before the king and was at once ordained by Ānanda at Bhagavā's direction. As soon as he was ordained, he attained *Arbathood* (*pravrajitamātreṇa arbattvaṃ samprāptam abbūt*) and saw all the Buddhakṣetras (*sarva-buddhakṣetrāṇi paśyati sma*). Then the son hovered in the sky and addressed the following verses to his father :

मा विलंबं कुरु तात मा खेदं किंचि यास्यसि ।
 अहो सुलब्धं सुगतान् दर्शनं अहो सुलब्धं सुगतान् लाभं ॥
 अहो सुलब्धं परमं हि लाभं प्रव्रज्यलाभं सुगतेन वर्णितं ।
 संसारमोक्षः सुगतेन वर्णितं प्रव्रज्य शीघ्रं मा विलंब तात ॥
 मा खेदयी लोकविनायकेन्द्रं सुदुर्लभं लब्ध मनुष्यलाभं ।
 सुदुर्लभं दर्शनु नायकानाम् ।
 शीघ्रं च प्रव्रज्य मया हि लब्धं प्राप्तं मया उत्तममप्रबोधिं ।
 श्रुत्वान् राजा तद् पुत्रवाक्यं स प्रव्रजि शासनि नायकस्य ॥

[Do not delay, O father, (to take ordination), you will not experience any trouble. It is a great gain to see and meet the Sugata. Retirement from the world has been praised by Bhagavā, so also emancipation from the world of transmigration. Take ordination quickly and do not delay and do not cause grief to the lord of leaders. Difficult it is to be born as man, difficult (also) to meet the Leader; quickly have I retired from the world and quickly have I attained the highest knowledge. Hearing these words of his son the king retired and embraced the doctrine of the Leader].

The king was much pleased at his son's words and spent 30 koṭis for building monasteries. The 1000 women of the harem

AJITASENA-VYĀKARAṆAM

89

were all transformed into men and they all took ordination.¹ Bhagavā after ordaining them returned to the Jetavana-vihāra.

Ānanda asked "O Bhagavā, what will be the result of these meritorious acts of king Ajitasena?"

Bhagavā replied, "You have done well, Ānanda, that you have asked me such a question. After countless ages, this king Ajitasena will become Ajitapralokanātha-tathāgata having knowledge and good conduct etc."

Ā: What will be the results of the good deeds of Nandimitra Mahāśrāvaka, the spiritual guide of the king?

Bh.: He will become at that time Nandiprabhanāma-tathāgata.

Ā: How will their Buddhakṣetras be called?

Bh.: Their Buddhakṣetras will be called Aparimitaguṇa-saṁcaya (a collection of innumerable merits).

Ā: What will be the merits of him who will in future promulgate (*prakāśayisyati*) this religious treatise (*dharmaparyāya*)?

Bh.: They will attain Bodhi just as much as I have done through incalculable acts which are hard to perform (*duṣkara*). He, who listens to a gāthā of 4 pādas, will become non-returning (*avaivarttika*) Bodhisattvas.

Ā: What will be the merits of those *dharma-reciters* (*bhāṇakas*) who will preach this *dharma-paryāya*?

Bh.: Those who will preach the whole of this *dharmaparyāya* will become kings or emperors, lords of the four continents (*dvīpa*) and will ultimately be emancipated from birth, old age, disease, grief and death.

1 It fully endorses the view mentioned in the *Saddharmapuṇḍarīka*, p. 264 that the following five positions cannot be attained by a woman: Brahmasthānaṃ, Śakrasthānaṃ, Mahārājasthānaṃ, Cakravartisthānaṃ, and Avaivartikabodhisattvasthānaṃ. It further says that a woman may fulfil the *pāramis* but can never become a Buddha.

Ā: What will be the fate of those who will speak ill of this *dharmaparyāya*?

Bh.: Enough, Ānanda, do not ask me about the great sins that will be incurred by them; I cannot enumerate them, nor can the koṭis of Buddhas.

Ā: Tell them, O Bhagavā, O Sugata.

Bh.: Then listen, Ānanda, they will undergo immense sufferings for ages by having their birth in the great hells of Raurava, Hāhaha and Avīci, or in the Yamaloka, animal-world or spirit-world. If they are born as human beings, they will have long and dry palate and throat (*dirgha-śuṣka-tālukaṇṭha*), their tongues will be 12 yojanas long, and with their aid they will declare that those who will speak ill of the *dharmaparyāya* will fare like them.

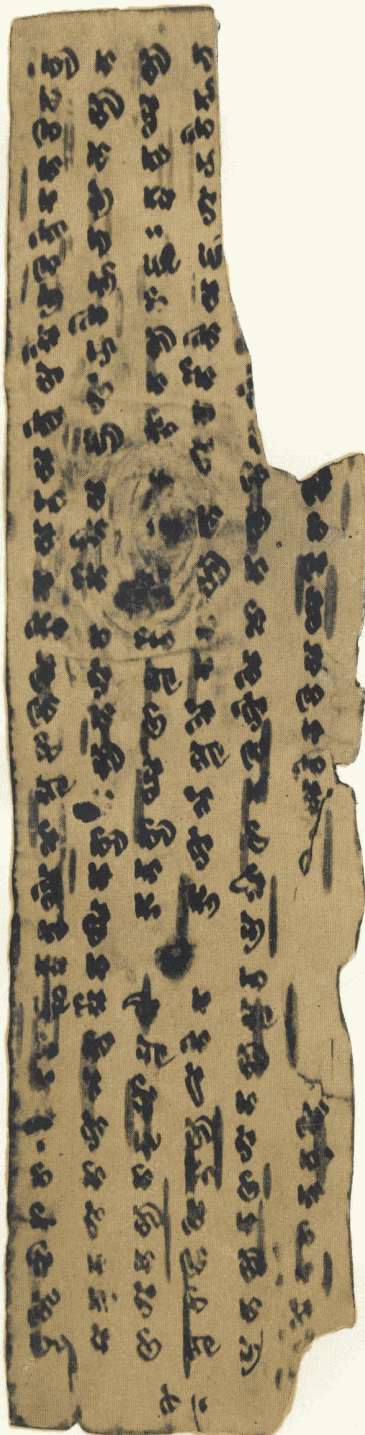
Ā: How will this excellent dharma be destroyed?

Bh.: In future, there will be some who will rebuke, speak ill of and even injure the reciters or repositories of the *sūtras*, to whom they will bear hatred. Their demerits will be much more than those who extract the eyes of all the beings of the three thousand world. So also will be the demerits of those who will bear hatred towards the repositories or reciters of the *sūtras*.

Ānanda then said that many *sūtras* had been heard by him but none like this. Then in verses he said, "I shall remember and preach this *sūtra* and protect it from the hands of the revilers."

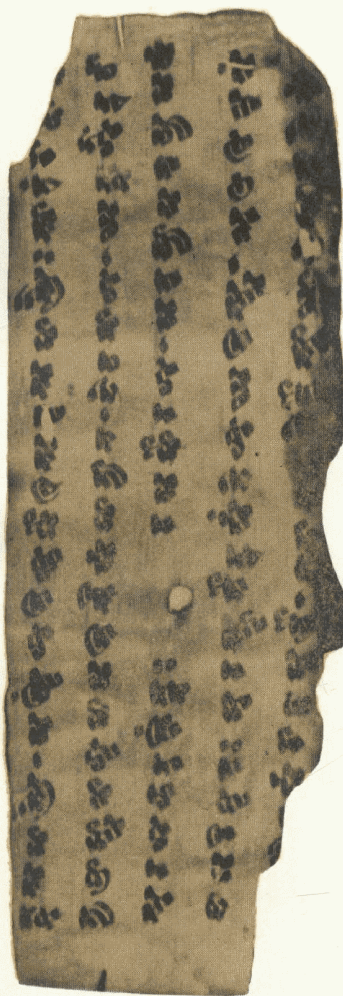
Then the Mahāśrāvakas Kāśyapa, Sāriputra, Pūrṇa Maitrāyaṇi-putra uttered verses eulogizing the *sūtra* and its preacher the Buddha, and promised to preach it. They were followed by Brahmā Sahampati, who also took the vow to protect the *sūtra*. This is the *Ajitasena-vyākaraṇa-nirdeśa-nāma-mahāyānasūtram*.

भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभराजसूत्रम्

Bhaiṣajyagurnucāidūryaprabbarājasūtram (Ms. C)

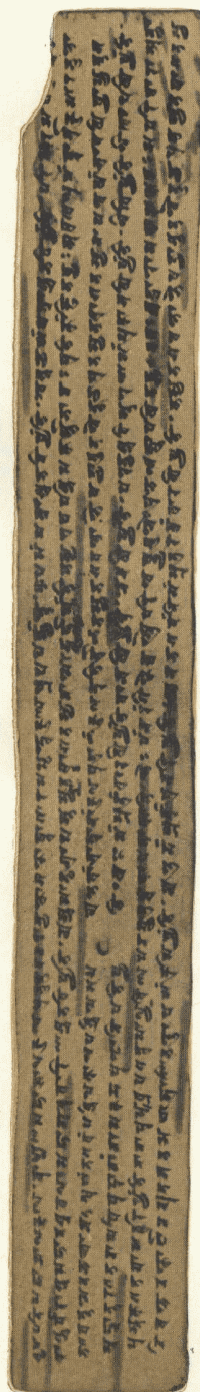
[Vide p. 26]

Bhaisatyagurnuaiduryaprabbarajasūtram (Ms. B)

[*Vide p. 1, ll. 6-10*]

Bhaisajyagurnuvaiduryaprabharājasūtram (Ms. A)
[vide p. 15-16]

विस्तरविभङ्गं वयं^१ श्रुत्वा सर्वकर्मावरणानि^२ विशोधयेम^३ पश्चिमे
काले पश्चिमे समये [सद्धर्मप्रतिरूपके^४] वर्तमाने सत्त्वा[ना]-
मनुग्रहमुपादाय । अथ [भगवान्] मंजुश्रिये कुमारभूताय
साधुकारमदात् । साधु साधु मंजुश्रीर्महाकारुणिकस्त्वं मंजुश्री-
स्त्वमप्रमेयां करुणां^५ जनयित्वा^६ समाधेससे^७ नानाक[र्मावरणेना]-
वृतानां सत्त्वानामर्थाय हिताय सुखाय देवमनुष्याणां^८ च
हितार्थाय । तेन हि त्वं मंजुश्रीः शृणु साधु च सुष्ठु च
मनसिकुरु भाषिष्ये^९ । एवं भगवन्निति मंजुश्रीः कुमारभूतो
भगवतः प्रत्यश्रौषीत् । भगवांस्तस्यैतदवोचत्^{१०} । अस्ति
मंजुश्रीः [पूर्व]स्मिन्^{११} दिग्भागे इतो बुद्धक्षेत्राद्^{१२} दशगंगानदी-
वालुकासमानि बुद्धक्षेत्राण्यतिक्रम्य^{१३} वैदूर्यनिर्भासा^{१४} नाम
लोकधातुः । तत्र भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभो नाम तथागतोऽर्हन्^{१५}
सम्यक्संबुद्धो विहरति विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो^{१६} लोकविद-
नुत्तरपुरुषदम्यसारथिश्च शास्ता देवानां मनुष्याणां^{१७} च बुद्धो

१ C ०विस्तरं वयं

२ C ०कर्मावरणं

३ B & C विशोधयेयुः

४ Cf. Tib. དཔལ་པ་ལྔ་ རྩེ་མཆོག་གི་འཕྲུལ་པ་ན།

५ C ०मप्रमेयं कारुण्यं

६ B जनयेत्वा

७ C समाधेससि ; Tib. གསལ་པ་འདེམས་པ་ནི་ལེགས་པོ་=प्राथम्ये

८ C ०मनुष्याणाम् । तेन हि मंजुश्रीः

९ C भाषिष्यामहे

१० C ०वानस्यैतदवोचत् ११ B पूर्वास्मि ; C पुरस्तिमे १२ B ०क्षेत्रा दश०

१३ C ०समान् बुद्धक्षेत्राण्यतिक्रम्य १४ B ०निभासा १५ B नामस्तथा०

१६ B omits लोक० ; Tib. འཇགས་པ་ལྔ་མཆོག་གི་པ १७ C देवमनुष्याणां

For Private and Personal Use Only

मैषज्यशुरुसूत्रम्

केचित् सत्त्वा लोकधातौ जाताश्च ये चापि पुरुषास्ते तमिस्रायां रात्रावन्धकारे नानादिशं गच्छेयुः । सर्वदिक्षु ममाभया स्पृष्टाः कुशलानि च] कर्माणि कुर्वीरन्¹ । तृतीयं तस्य महाप्रणिधानमभूत् । [यदा...तदा] बोधिप्राप्तस्य च मे ये [सत्त्वा] अप्रमेयप्रज्ञोपायबलाधानेनापरिमाणस्य² सत्त्वधातोरक्षयायोपभोगाय³ परिभोगाय स्युः⁴ । कस्यचि⁵ सत्त्वस्य केनचिद् वैकल्यं न स्यात्⁶ । चतुर्थं तस्य महाप्रणिधानमभूत् । [यदा....तदा] बोधिप्राप्तोऽहं ये कुमारप्रतिपन्नाः सत्त्वाः⁷ श्रावकमार्गप्रतिपन्नाः प्रत्येकबुद्धमार्गप्रतिपन्नाश्च⁸ ते सत्त्वा अनुत्तरे बोधिमार्गे महायाने नियोजयेरन्⁹ । पंचमं तस्य महाप्रणिधानमभूत् । [यदा....तदा] बोधिप्राप्तस्य च मे ये सत्त्वा¹⁰ मम शासने¹¹ ब्रह्मचर्यं¹² चरेयुस्ते सर्वे अखण्डशीलाः स्युः सुसंवृताः । मा च कस्यचि शीलविपन्नस्य मम नामधेयं श्रुत्वा कचिद् दुर्गतिगमनं स्यात्¹³ । षष्ठं तस्य महाप्रणिधानमभूत्¹⁴ ।

1 A कुर्वन्तु

2 A परिमाणं सत्त्व०

3 B धातौ रक्षया० ; The Tib. has སྐུལ་ཕྱི་ཁམས་དང་ལ་གྱིས་སྐུལ་བ་དང་ལ་གྱིས་སྐུལ་བ་དང་ལ་གྱིས་སྐུལ་བ་དང་ལ་གྱིས་སྐུལ་བ་=अपरिमाणसत्त्वधातवोऽक्षयभोगसम्पन्नाः स्युः

4 B परिभोगया सूत्रम्

5 A योपभोगपरिभोगा भवेयुः । मा च कस्यचित्

6 Tib. སྐུལ་བ་སྐུལ་བ་སྐུལ་བ་=वियोगो न स्यात् 7 B नानां सत्त्वानां

8 B श्रावकबुद्धप्रतिपन्नाश्च

9 A सत्त्वाः बोधिमार्गे प्रतिष्ठापयेयम् । श्रावकमार्गप्रतिपन्नाः प्रत्येकबुद्धमार्गप्रतिपन्नाः च सर्वे महायाने नियोज्य प्रतिष्ठापये । Correct form would be नियोज्येरन्

10 A ये केचित् सत्त्वा

11 Tib. བདག་གི་གཞི་ suggests मम अन्तिके

12 A चरन्ति तथा चान्ये अप्रमेयासंख्येयापरिमाणाः सत्त्वास्ते सर्वे अखण्डशीला भवन्ति विसंवरवृताः । मा च 13 A भवति 14 A महाप्रणिधानं अभूत्

[यदा....तदा] बोधिप्राप्तस्य च मे ये सत्त्वा हीनकाया विकलेन्द्रिया दुर्वर्णा¹ जडैडमूका लंगाः² कुब्जाः श्वित्वाः कुण्डा³ अन्धा बधिरा उन्मत्ता ये चान्ये शरीरस्थव्याधयस्ते मम नामधेयं श्रुत्वा सर्वे सकलेन्द्रियाः सुपरिपूर्णगात्रा भवेयुः । सप्तमं तस्य महाप्रणिधानमभूत् । [यदा....तदा] बोधिप्राप्तस्य च मे ये नानाव्याधिपरिपीडिताः सत्त्वा अत्राणा अशरणा⁴ भैषज्योपकरणविरहिता अनाथा दरिद्रा दुःखिताः सचे तेषां म[म] नामधेयं कर्णपुटे निपतेत्⁵ तेषां सर्वव्याधयः प्रशमेयुः नीरोगाश्च निरुपद्रवाश्च [ते] स्युर्याव बोधिपर्यवसानम् । अष्टमं तस्य महाप्रणिधानमभूत् । [यदा....तदा] यः⁶ कश्चिन्मातृग्रामो नानास्त्रीदोषशतैः संक्लिष्टं स्त्रीभावं विजुगुप्सितं⁷ मातृग्रामयोनिं च परिमोक्तुकामो⁸ मम नामधेयं धारयेत् तस्य मातृग्रामस्य न स्त्रीभावो भवेद्⁹ याव बोधिपर्यवसानम् । नवमं तस्य महा-

1 Cf. *Lalita-vistara* p. 19.

2 A जडखेलकाणलंगाः ; Tib མྱོན་ཅན་=defective ; *Mvyut.* 245.958 has न लंगो भवति ཀྱང་ཇམ་=lame.

3 B कान्तु ; Tib. འར་བ་=defective. *Mvyut.*, 245.957 has न कुरडो भवति, rendered by the Tibetans as defective band ; again *Mvyut.* 261.93 : कुरडुप्रतिच्छादनम्=གུན་བ་དག་བ་བ་ལས་གུར་བ། The Tibetan synonyms of लङ्गाः and कुरडाः do not help us in any way ; from the Chinese equivalents it is apparent that लङ्गाः='crooked' or 'hump-backed' and कुरडाः='leprosy'.

4 B अत्राणां अशरणां 5 B निपतयेत् ; Tib. གུག་བ 6 B ये

7 B विजुगुप्सन्तं ; Tib. བུད་མེད་ཀྱི་དངོས་པོ་ལ་སྒྲིད་བ།

8 B & C परिमुक्त०

9 བུད་མེད་ཀྱི་དངོས་པོ་ལས་ལོག་པར་གུར་ཅིག་= स्त्रीभावविपर्ययो भवेत्

For Private and Personal Use Only

भैषज्यगुरुसूत्रम्

७

रसोपेतेनाहारेण शरीरं सन्तर्पयेयम् । द्वादशमं तस्य महा-
प्रणिधानमभूत्¹ । [यदा...तदा] बोधिप्राप्तस्य [च मे ये]
केचित् सत्त्वा वसनविरहिता² दरिद्राः शीतोष्णदंशमशकैरुपद्रुता
रात्रिन्दिवं³ दुःखमनुभवन्ति सचे ते मम नामधेयं धारयेयुरहं⁴
तेषां च वस्त्रपरिभोगमुपसंहरेयं नानारङ्गैरक्तान् [च] कामानुप⁵-
नामयेयं विविधैश्च रत्नाभरणगन्धमाल्यविलेपनवाद्यतूर्य⁶-
ताडावचरैः सर्वसत्त्वानां सर्वाभिप्रायान् परिपूरयेयम् । (इमानि
द्वादश महाप्रणिधानानि⁷ [मंजुश्री]र्भगवान् भैषज्यगुरुवैदूर्य-
प्रभस्तथागतोऽहंन् सम्यक्संबुद्धः पूर्वं बोधिचारिकां चरन् कृत-
वान्⁸ ।)

तस्य खलु पुनर्मंजुश्रीर्भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य⁹ तथा-
गतस्य यत् प्रणिधानं यच्च बुद्धक्षेत्रगुणव्यूहं तन्न¹⁰ शक्यं कल्पेन
वा कल्पावशेषेण वा क्षपयितुम्¹¹ । सुविशुद्धं तद् बुद्धक्षेत्रं

1 C सन्तर्पयेयम् । पश्चा धर्मरसेन अत्यन्तसुखे प्रतिप्रापयेयम् । द्वादशमं तस्य
तथागतस्य इदं महाप्रणि०

2 B व्यसननम्रा वसनविर० ; Tib. སྒྲོན་མོ་ སྒོ་སྒོ་ (xyl. སྒོ་སྒོ་) སྒོ་སྒོ་ ।

3 B रात्रिन्दिवं ; C ०मशकै रात्रिन्दिवै

4 C रात्रिन्दिवै दुःखं वेदनं विन्द्यहं ; Tib. omits the corresponding passage
for सचे ते मम नामधेयं धारयेयुः नाग०

5 B रत्नान्य.....मानुप० ; C ०परिभोगमुपनामयेयं नानारङ्गैरक्तान् च कामानुप०

6 C रत्नाभरणभूषणमाल्यगन्धविले० 7 C ०धानानि स भगवान्

8 C omits तथागतोऽ.....चरन् कृतवान् 9 C omits तस्य खलु.....०प्रभस्य

10 B तथागतस्यापि च प्रणिधानं यत् च बुद्धक्षेत्रगुणव्यूहं तनुं न

11 C क्षपयितुम् । एकतो शुद्धं तत् अपगत० ; Tib. སྒྲོན་མོ་སྒོ་སྒོ་ཡིན་པ་དང་།

पुनरपरं¹² भगवान् मंजुश्रियं¹³ कुमारभूतमामन्त्रयते स्म ।
सन्ति मंजुश्रीः पृथग्जनाः¹⁴ सत्त्वा ये न जानन्ति कुशलाकुशलं कर्म
ते¹⁵ लोभाभिभूता अजानन्तो दानं दानस्य च महाविपाकं बालाग्र-
मूर्खाः¹⁶ श्रद्धेन्द्रियविकला धनसंचयरक्षणाभियुक्ताः । न च दान-
संविभागे तेषां चित्तं क्रामते¹⁷ दानकाले उपस्थिते¹⁸ स्वशरीर-

2 B एगत

18 A स्वनशरीर०

भैषज्यगुरुसूत्रम्

६

मांसच्छेदन इव वा मनसो [दुःखं] भवति¹ । अनेके च सत्त्वा² ये
 स्वयमेव न³ परिभुंजन्ति प्रागेव मातापि[तृभार्यादुहि]तृणां⁴
 दास्यन्ति⁵ प्रागेव दासदासीकर्मकराणां⁶ प्रागेवान्येषां याचकानां⁷
 ते तादृशाः सत्त्वा इतश्च्युत्वा प्रेतलोक उपपत्स्यन्ते तिर्यग्योनौ⁸
 वा । यैः⁹ पूर्वं मनुष्यभूतैः श्रुतं भविष्यति¹⁰ तस्य भगवतो भैषज्य-
 गुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य नामधेयं तत्र तेषां यमलोकस्थितानां¹¹
 तिर्यग्योनिस्थितानां वा तस्य तथागतस्य नाम सुमुखीभविष्यति ।
 सह स्मरणमात्रेणातश्च्युत्वा¹² पुनरपि मनुष्यलोक उपपत्स्यन्ते¹³
 जातिस्मराश्च भविष्यन्ति¹⁴ । ते¹⁵ ते दुर्गतिभयभीता न भूयः काम-
 गुणेभिरर्थिका¹⁶ भविष्यन्ति¹⁷ दानाभिरताश्च भविष्यन्ति दानस्य¹⁸
 च वर्णवादिनः सर्वमपि¹⁹ परित्यागेनानुपूर्वेण करचरणशीर्षनयनञ्च
 मांसशोणितं²⁰ याचकानामनुप्रदास्यन्ति²¹ प्रागेवान्यं धनस्कन्धम् ।

1 A °च्छेदनमिव अनात्तमना भवति ; C च्छेदन इवानात्तमनसो भवति ;
 Tib. མི་དགེ་ལ་པ།

2 A अनेकानि च सत्त्वानि ; C अनेकानि च ते सत्त्वा

3 A स्वयमेवात्मनो न 4 A पितृणां भार्यापुत्रदुहि° ; C omits प्रागेव मातापितृ-
 भार्यादुहितृणां B मातापितृणां and omits भार्यादुहितृ which is found in Tib.

5 C omits दास्यन्ति 6 B °कारा Cf. Sikṣā., p. 21.

7 B याचनकानां 8 B उपत्स्यते यदि वा तिर्यग्योनि ; C °योने

9 C ये 10 B भविष्यते 11 C यमलोके स्थितानां वा ति°

12 B °श्च्युत्वा ; C स्मरितमात्रेण तत° 13 C उत्पत्स्यन्ति

14 B भविष्यते 15 A omits ते 16 C गुणैरर्थिका

17 C omits भविष्यन्ति

18 C दानभिरता दानस्य

19 A सर्वास्थि ; B सर्वं पि ; C सर्वास्ति ; Tib. བདེ་མཁའ་པ་སྐྱེ་མཁའ་ཕྱོགས་ལ།

20 C शिरःकरचरणनयनस्वमांसशोणितं

21 B याचनकाना° ; C °चकानामनुप्रदास्यन्ति

पुनरपरं मंजुश्रीः सन्ति सत्त्वा ये तथागतानुद्दिश्य¹ शिक्षा-
पदानि धारयन्ति² ते शीलविपत्तिमापद्यन्ते दृष्टिविपत्तिमाचार-
विपत्तिं वा³ कदाचिदापद्यन्ते । शीलविपन्ना ये⁴ पुनः शीलवन्तो
भवन्ति⁵ शीलं रक्षन्ति न पुनर्बहुश्रुतं⁶ पर्येष्यन्ति⁷ न च तथा-
गतभाषितानां⁸ सूत्रान्तानां गंभीरमर्थमाजानन्ति⁹ । ये च¹⁰ पुन-
र्बहुश्रुतास्ते¹¹ अधिमानिका¹² भविष्यन्ति मानस्तब्धाः परेषामीर्ष्या-
परायणाः¹³ सद्धर्मम्¹⁴ [अव]मन्यन्ते प्रतिक्षिपन्ति । मारपक्षिका-
स्ते तादृशा मोहपुरुषाः स्वयं कुमारप्रतिपन्ना अन्यानि चानेकानि
सत्त्वकोटिनियुतशतसहस्राणि महाप्रपाते प्रपातयन्ति¹⁵ । तेषा-
मेवंरूपाणां¹⁶ सत्त्वानां भूयिष्ठेन¹⁷ नरकवासगतिर्भविष्यति¹⁸ ।
तत्र यैस्तस्य¹⁹ भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य नामधेयं
श्रुतं भविष्यति तेषां तत्र नरके स्थितानां बुद्धानुभावेन तस्य²⁰

1 C तथागतानामुद्दिश्य

2 C ०पदं धारयन्ति शीलविपन्ना०

3 There is no corresponding Tib. passage for आचारविपत्तिं वा कदाचिद्

4 C ते शीलविपन्ना आचारविपन्ना दृष्टिविपन्ना ये 5 A puts ते for भवन्ति

6 C न बहुश्रुत्यं

7 A पर्येष्यन्ति

8 C तथागतानां

9 B जानाति

10 B & C ये च बहु०

11 B ०श्रुतस्ते

12 B मानिका

13 C ०स्तब्धाः सर्वेषां द्विष्टाः सद्धर्मं ; Tib. བཞུགས་པ་མ་ཐོག་པའི་ཕྱིར་ཅིང་ ।

14 B सद्धर्मं मन्याति

15 A & C महाप्रपातं प्रपा० ; B महाप्रणि-

धानं (?) प्रपातं प्रपतन्ति । Evidently this is a mistake of the scribe. Tib. བཞུགས་པ་མ་ཐོག་པའི་ཕྱིར་ཅིང་ ।

16 A & B यत्तेषामेवंरू०

17 A & B भूयिष्ठतरं ; Tib. མི་བཟོན་པར་=असहनीयं

18 C नरकगतिर्भ०

19 B यस्तस्य ; C यैः श्रुतं भविष्यति तस्य

20 B स

तथागतस्य नामधेयं¹ सुमुखीभविष्यति ते ततश्च्युत्वा² पुनरपि मनुष्यलोक उपपत्स्यन्ते³ सम्यग्दृष्टिसम्पन्ना⁴ वीर्यवन्तः कल्याणा-
शयास्ते गृहानुत्सृज्य तथागतशासने⁵ ⁶प्रव्रजित्वानुपूर्वेण बोधि-
सत्त्वचारिकां परिपूरयिष्यन्ति⁷ ।

पुनरपरं मंजुश्रीः सन्ति सत्त्वा ये आत्मनो⁸ वर्णं भाषन्ते⁹
मत्सरिणः परेषामवर्णमुच्चारयन्ति¹⁰ आत्मोत्कर्षकपरपंसकाः¹¹
सत्त्वाः परस्परसत्कृतास्त्रयपायेषु¹² बहूनि वर्षसहस्राणि दुःखमनु-
भविष्यन्ति । ते अनेकवर्षसहस्राणामत्ययेन¹³ ततश्च्युत्वा¹⁴ गवा-
श्वोष्ट्रगर्दभादिषु¹⁵ तिर्यग्योनिषूपपद्यन्ते ¹⁶कशादण्डप्रहारेण¹⁷

1 C नाम आमुखी

2 B & C ०श्च्यवित्वा

3 C उपपत्स्यन्ति

4 A & C सम्यग्दृष्टिका वीर्य० ; B सम्यग्दृष्टौ कल्याणा० while Tib. has

ཡང་དག་པའི་ ལྷ་བ་ཅན་དང་། བཅོན་ འགྲུས་དང་ལྷན་པ་དང་། དག་པའི་
བསམ་པ་ ཅན་དུ་ འགྲུར་རོ།

5 C तथागतानां शासने

6 B प्रव्रज्यानु०

7 C चरिष्यन्ति

8 A & C आत्मनस्य

9 B & C भाषन्ति

10 A ०मुच्चारयिष्यन्ति ; B ०वर्णणोश्चर० ; C परेषां मातृसंयणं वर्णं निश्चारयन्ति ते

11 A & C आत्मोत्कर्षकसत्त्वाः पर०

12 A & C ०पंसकास्त्रयपायेषु ; Tib. དག་པའི་བཅོན་ཅིང་གཞན་པ་སྤྱོད་པའི་

སེམས་ཅན་དེ་དག་ངན་སོང་གསུམ་པོ་དག་ཏུ། Tib. omits परस्परसत्कृताः ; can

it be that the translator missed the word परपंसक and wrote in its stead परस्पर-
सत्कृताः so also the Chinese in which we have : =आत्मोत्कर्षपरपंसकाः

13 B अनेकां वर्ष० ; C अनेकानां वर्ष०

14 A & C ०श्च्यवित्वा

15 B गवाश्वोष्ट्रगर्दभादिभिः ; C गोश्वोष्ट्रगर्दभादिषु

16 B दशा० The corresponding Tib. words ལྷ་ལྷག་དང་། དབྱིག་

ལྷག་ རྟམས། The word कशा however is not the quite literal Sanskrit for

ལྷ་བ་ or གུ་བ་

17 A & C ०प्रहारैस्ताडिताः

ताडिताः क्षुत्तर्षपीडितशरीरा^१ महान्तं भारं वहमाना मार्गं गच्छन्ति^२।
 यदि कदाचिद्^३ मनुष्यजन्मप्रतिलाभं प्रतिलप्स्यन्ते^४ ते नित्यकालं
 नीचकुलेषूपपत्स्यन्ते दासत्वे च परवशगता भविष्यन्ति^५। यैः
 पूर्वं मनुष्यभूतैस्तस्य^६ भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य
 नामधेयं श्रुतं भविष्यति ते^७ तेन^८ कुशलमूलेन सर्वदुःखेभ्यः
 परिमोक्ष्यन्ते^९ तीक्ष्णेन्द्रियाश्च भविष्यन्ति पण्डिता व्यक्ता मेधा-
 विनश्च^{१०} कुशलपर्येष्ट्यभियुक्ता^{११} नित्यं च कल्याणमित्रसमव-
 धानं^{१२} लप्स्यन्ते^{१३} मारपाशमुच्छिद्य^{१४} अविद्याण्डकोशं भिन्दन्ति^{१५}

1 A क्षुत्तर्षपरिपीडित० ; B क्षुत्तर्ष० ; C क्षुत्तर्षशरीरा

2 A & C गमिष्यन्ति

3 A & C मनुष्यप्रतिलाभं ; Tib. མིའི་སྐྱེ་བ།

4 A & B लप्स्यन्ति

5 C omits ते नित्यकालं.....परवशगता भविष्यन्ति

6 The scribe of C. writes here, evidently by mistake, one of the previous lines: ये पूर्वं मनुष्यभूतैस्त क्षुत पीडिताशरीरा महान्तं भारं वहमानां परवशगता भविष्यन्ति ये पूर्वं मनुष्यभूतैस्तस्य ।

7 A नामधेयं श्रुतं ते ; C नामधेयं मे

8 A एतेन

9 A & C परिमोक्ष्यन्ति

10 B मेधावी कुश०

11 A & C कुशलमूलपर्येषणाभियुक्ता ; B पर्येष्टिभियुक्ता

12 B समबन्धनं ; C नित्यं कल्याणमित्रसमवधानं प्रतिलभिष्यन्ति छिन्दन्ति मार० ; Tib. རྒྱུ་ཤིང་གི་སྐུ་ལ་བྱུང་བ།

13 B लप्स्यति

14 A छेतस्यन्ति ; C छिन्दन्ति ; B भिन्य used for भिन्दत्वा ; भिन्य has been replaced here by उच्छिद्य Tib. བཤོལ་བ་=to burst asunder, to cut away. भिन्य has also been rendered into Tib. by བཤོལ་བ་

15 C उच्छ्रोषयन्ति ; B उच्छ्रोसयति I have taken the liberty to replace the word उच्छ्रोसयन्ति by भिन्दन्ति ।

क्लेशनदीमुच्छोषयन्ति^१ जातिजराव्याधिमरणभयशोकपरिदेव-
दुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यः^२ परिमुच्यन्ति^३ ।

पुनरपरं मंजुश्रीः सन्ति सत्त्वा ये^४ पैशुन्याभिरताः सत्त्वानां
परस्परं कलहविग्रहविवादान् कारापयन्ति^५ ते परस्परं विग्रहचित्ताः
सत्त्वा^६ नानाविधमकुशलमभिसंस्कुर्वन्ति कायेन वाचा मनसा
अन्योन्यमहितकामा^७ नित्यं परस्परमनर्थाय^८ पराक्रामन्ति ते च
वनदेवतामावाहयन्ति^९ वृक्षदेवतां गिरिदेवतां च श्मशानेषु^{१०} पृथक्-
पृथग्भूतानावाहयन्ति तिर्यग्योनिगतांश्च प्राणिनो^{११} जीविताद्
व्यवरोपयन्ति^{१२} मांसरुधिरभक्षान्^{१३} यक्षराक्षसान् पूजयन्ति । तस्य
शलोर्नाम^{१४} वा शरीरप्रतिमां वा कृत्वा तत्र घोरविद्यां^{१५} साधयन्ति
काखोर्देवतालानुप्रयोगेन^{१६} जीवितान्तरायं वा शरीरविनाशं^{१७} वा

1 C क्लेशनदीं परिमुच्यन्ति ; Tib. སྐེམས་ བར་ འགྱུར་=to be dried up.

Cf. *Mvyut.* 245. 361 उच्छुष्यते 2 B ०पासेभ्यः ; C जातिजरामरणशोकदुःख०

3 C omits परिमुच्यन्ति ; Tib. ཡོངས་ སྤྱི་ བར་ འགྱུར་ ।

4 B omits ये

5 A कुर्वन्ति

6 B ०विधममकु०

7 C अन्योन्याहित०

8 Tib. སུ་ཁོ་དེ་བར་གྱི་བའི་ སྤྱིར་ ।

9 C पराक्रमन्ति ते वनदेव० ; Tib. བླ་སྐུ་ཚལ་གྱི་ ལྷ་ ।

10 A ०तामावाहयन्ति ; B पृथपृथग्० ; Tib. འགྱུར་པོ་=a demon ; a spirit.

11 C तिर्यग्योनिगतानां प्राणिनां

12 B जीविताव्यवरोपयति ; Cf. *Mvyut.* 130. 32; Pali: जीविता वीरोपेति in Digha, III, p. 235.

13 A & C ०भक्षयक्षरा० ; B भक्षान्ययक्षराक्षसान्

14 B ०नामं ; C शलुस्य नामं ; Tib. སྐུ་ བོ་ རེའི་ ལྷིང་ ।

15 Tib. རྒྱུ་ སྐུ་སྐུ་ སྐུ་ བོ་=घोरमन्त्रः=dreadful spells.

16 C ०वेतालप्रयोगेन ; Tib. སྐུ་སྐུ་སྐུ་=a kind of curse ; cf. *Mvyut.*, 197, 141.

17 B ०विच्छेपं

कर्तुंकामाः । यैः पुनस्तस्य^१ भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथा-
गतस्य नामधेयं श्रुतं भविष्यति तेषां न शक्यं केनान्तरायं
कर्तुम्^२ । सर्वे च^३ ते परस्परं मैत्रचित्ता^४ हितचित्ता अव्या-
पन्नचित्ताश्च विहरन्ति^५ स्वकस्वकेन परिग्रहेण संतुष्टाः ।

पुनरपरं मंजुश्रीरेताश्चतस्रः पर्षदो^६ भिक्षुभिक्षुण्युपासको-
पासिका ये चान्ये^७ श्राद्धाः कुलपुत्रा वा कुलदुहितरो वा आर्या-
ष्टांगैः समन्वागता^८ उपवासमुपवसन्ति एकवार्षिकं वा त्रैमासिकं
वा^९ शिक्षापदं धारयिष्यन्ति^{१०} येषामेवं प्रणिधानमेवमभिप्रायमनेन
वयं^{११} कुशलमूलेन पश्चिमायां दिशि सुखावत्यां लोकधातौ^{१२} उप-
पद्ये^{१३} यत्नामितायुस्तथागतः । यैः पुनस्तस्य भगवतो भैषज्य-
गुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य^{१४} नामधेयं श्रुतं भविष्यति तेषां मरण-
कालसमये अष्टौ बोधिसत्त्वा ऋद्ध्यागता^{१५} उपदर्शयन्ति^{१६} ते तत्र
नानारंगेषु^{१७} पद्मे षूपपादुका प्रादुर्भविष्यन्ति^{१८} । केचित् पुनर्देव-
लोक उपपद्यन्ते^{१९} तेषां तत्रोपपन्नानां पूर्वकं कुशलमूलं^{२०} न क्षीयते

1 C यैः श्रुतं भविष्यति पुन० 2 A & C नामधेयं तस्य न केनचिदन्तरायं कर्तुम्

3 B omits सर्वे च

4 B चित्ता for चित्ता in all the three places.

5 C अव्यापादचित्ता विह०

6 C ०श्रीरेते चत्वारः परिषा

7 ०पासिकाः चान्ये Sikṣā., p. 175.

8 B ०तामुप वास० ; C ०दुहिता वाष्टाङ्गसमन्वागतम्

9 B drops त्रैमासिकं वा Sikṣā. त्रैवार्षिकं Tib. ལྷོ་བ་ལ་ཤུམ་ ।

10 C & Sikṣā. धारयन्ति

11 C येषामभिप्रायम् एवं प्रणिधानमनेन च

12 B ०धातो

13 C उपपद्यते

14 B तथागतागतस्य

15 B ऋद्ध्यागता० ; C ऋद्ध्यागत्वा

16 B ०मुपादर्शयति ; C मार्गमुपदर्शयन्ति तेषां तत्र

17 B ०रङ्गेषु

18 C ०र्भविष्यति

19 C उपपत्स्यन्ते

20 B ०मूलं ; C तत्पूर्वं कुशल०

न च दुर्गतिगमनं^१ भविष्यति । ते ततश्च्युत्वा^२ इह मनुष्य-
लोक उपपत्स्यन्ते^३ राजानो भविष्यन्ति^४ चतुर्द्वीपेश्वराश्चक्रवर्तिन-
स्ते^५ अनेकानि सत्त्वकोटीनियुतशतसहस्राणि दशसु कुशलेषु कर्म-
पथेषु प्रतिष्ठापयिष्यन्ति^६ । अपरे पुनः क्षत्रियमहाशालकुलेषु^७
ब्राह्मणमहाशालकुलेषु^८ गृहपतिमहाशालकुलेषु^८ प्रभूतधनधान्य-
कोशकोष्ठागारसमृद्धेषु^९ च कुलेषूपपत्स्यन्ते । ते^{१०} रूपसंपन्नाश्च
भविष्यन्ति^{११} ऐश्वर्यसंपन्नाश्च भविष्यन्ति^{१२} परिवारसंपन्नाश्च
भविष्यन्ति^{१३} । यश्च मातृग्रामः^{१४} तस्य भगवतो भैषज्यगुरु-
वैदूर्यप्रभस्य^{१५} तथागतस्य नामधेयं श्रुत्वा चोद्ग्रहीष्यति^{१६} तस्य^{१७}
स एव पश्चिमस्त्रीभावः^{१८} प्रतिकांक्षितव्यः ।

अथ खलु मंजुश्रीः कुमारभूतो भगवन्तमेतदवोचत् । अहं
भगवन् पश्चिमे काले पश्चिमे समये तेषां श्राद्धानां कुलपुत्राणां
कुलदुहितृणाञ्च तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य

- १ B ०गामिनो २ A & B ०श्च्युत्वा ३ C drops it.
४ A भवति ५ B ०वर्त्तीति ; C चतुर्द्वीपचक्रव०
६ A & B ०प्रापयन्ति ७ C ०कुलेषूपपत्स्यन्ते ब्रा०
८ C ०शालकुले ९ B संवृद्धेषु
१० C ०ते स्यन्ति रूपसंप० ११ C drops it. १२ B भवेयुः ; C drops it
१३ C ०पन्नाश्चशूराश्च वीरश्च महानम्रवला महागन्धधारिणश्च भवि०
१४ A & C येन पुनर्मातृग्रामेण १५ C drops भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य
१६ B ०गृहीष्यति ; C नाम उद्ग्र० १७ A & C ०ष्यन्ति उद्ग्रहीतं स
१८ A & C पश्चिमकमातृग्रामभावः

नामधेयं श्रावयिष्यामि¹ अन्तशः² स्वप्नान्तरमपि³ बुद्धनामकं
कर्णपुटेषूपसंहारयामि⁴ । य इदं सूत्ररत्नं⁵ धारयिष्यन्ति वाच-
यिष्यन्ति देशयिष्यन्ति पर्यवाप्स्यन्ति⁶ परेभ्यो विस्तरेण संप्रकाश-
यिष्यन्ति लिखिष्यन्ति लिखापयिष्यन्ति⁷ पुस्तकगतं वा कृत्वा
सत्करिष्यन्ति⁸ नानापुष्पधूपगन्धमाल्यविलेपनच्छत्रध्वजपताकाभि-
स्तैस्तत् पञ्चरंगिकवस्त्रैः⁹ परिवेष्ट्य¹⁰ शुचौ प्रदेशे स्थापयितव्यम् ।
यत्नैव इदं सूत्रान्तं स्थापितं भवति¹¹ तत्र¹² चत्वारो महाराजानः
सपरिवारा अन्यानि चानेकानि¹³ देवकोटिनियुतशतसहस्राणि
उपसंक्रमिष्यन्ति¹⁴ तत्त्वेदं सूत्रं प्रचरिष्यति¹⁵ । ते च भगवन्
इदं सूत्ररत्नं प्रकाशयिष्यन्ति¹⁶ । तस्य भगवतो भैषज्यगुरु-
वैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य पूर्वप्रणिधानविशेषविस्तरविभागं च¹⁷ तस्य

1 C नामधेयं नानोपायैः संश्रा०

2 B अश

3 A & C ०न्तरगतानामपि

4 C बुद्धानां नाम कर्णपुटे निपतिष्यति ;

Tib. puts the lines 20b. 4—21a, 2 after पताकाभिः and before तै पञ्च etc.

5 C सूत्रं धार०

6 C omits पर्यवाप्स्यन्ति

7 Cf. कारण्डव्यूह (Bengal ed.), p. 23.

8 B संस्करिष्यन्ति ; C पुस्तकलिखितं वा सत्करिष्यन्ति

9 C ०विलेचूर्णचौवरच्छत्रध्वजपताकाभिः पञ्चरंगिकवैस्त्रैः

10 C परिवेष्टयित्वा

11 C स्थापयितव्य । तत्र चत्वारो महा-

राजानः सपरिवारा अन्ये च देवताकोटिशतसहस्राण्युपसंहरिष्यन्ति । यत्न इदं सूत्रं

प्रचरिष्यति य इमं सूत्रं धारयिष्यति । Tib. བཤམ་ན་མཛད་མཆོག་གི་འཇགས་པ་དེར་ཀུན་

པོ་ཆེན་པོ་པལྱི། Chinese: 而用安處 and omits सूत्रान्तं

12 C तत्तत्चत्वारो

13 C च देव०

14 B तत्तोपसंक्रमयन्ति

15 B प्रचरिष्यामि

16 C यत्त्वेदं सूत्रं प्रचरिष्यति

17 A & C ०विशेषविस्तरं च

तथागतस्य नामधेयं धारयिष्यन्ति तेषां नाकालमरणं¹ भविष्यति
 न तेषां केनचिच्छक्यमोजोऽपहर्तुम्² । हतं वा ओजः पुनरपि
 प्रतिसंहरति³ । भगवानाह । एवमेतद् मंजुश्रीरेवमेतत्तद्यथा वदसि ।
 यश्च मंजुश्रीः श्राद्धः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा तस्य तथा-
 गतस्य पूजां कर्तुंकामस्तेन⁴ तस्य तथागतस्य प्रतिमा काराप-
 यितव्या⁵ सप्तरात्रिन्दिवम्⁶ आर्याष्टांगमार्गसमन्वागतेनोपवासमुप⁷-
 वसितव्यम् । शुचिना शुचिमाहारं कृत्वा⁸ शुचौ प्रदेशे
 [नानापुष्पाणि संस्तार्य⁹] नानागन्धप्रधूपिते¹⁰ नानावस्त्र-
 च्छलध्वजपताकासमलङ्कृते¹¹ तस्मिन्¹² पृथिवीप्रदेशे सुस्नातगालेण
 शुचिविमलवसनधारिणा निर्मलचित्तेनाकलुषचित्तेन¹³ अव्यापाद-
 चित्तेन¹⁴ सर्वसत्त्वेषु¹⁵ मैत्रचित्तेन [उपेक्षाचित्तेन¹⁶] सर्वसत्त्वा-

1 B न कलमणं or न कमावरणं । The Tibetan rendering supports our reading.

2 A ०मोजोपहति ; B ०मोजमर० 3 B प्रत्याहरन्ति

4 B ०कामेनस्तेन ; C omits पूजां कर्तुंकामस्तेन

5 B प्रतिमां कारापयितव्यां 6 B adds here सप्त ; C ०न्दिवसं

7 B ०गतोमुप० ; C ०गत उपवसितव्यः

8 A & B शुचिमाहारभोजनं भुक्त्वा

9 A नानापुष्पाभिकीर्णैः ; C नानापुष्पावकीर्णैः ; Tib. མི་དྲུག་ ལྷ་རྒྱལ་

(བསྐྱེད་མ་) བཀྲེན་པ།

10 B नानागन्धनिधूपिते ; C नानागन्धानि धूपित्वा

11 C ०कामिः समलङ्कृते 12 B सा ; A & C omit तस्मिन्

13 B ०चित्तेन in all the places. 14 B & C omit अव्यापादचित्तेन

15 A omits सर्वसत्त्वेषु 16 A omits उपेक्षाचित्तेन Tib. མུས་ས་

པའི་ མེས་ས་དང་བཅད་སྒྲོམ་ས་ཀྱི་མེས་ས་དང་ and the same in Chinese.

नामन्तिके^१ समचित्तेन भवितव्यम्^२ । नानातूर्यसंगीतिप्रवादितेन^३
 सा^४ तथागतप्रतिमा प्रदक्षिणीकर्तव्या । तस्य^५ तथागतस्य पूर्व-
 प्रणिधानानि मनसिकर्तव्यानि । इदं सूत्रं प्रवर्तयितव्यम्^६ । यं चेत-
 यति^७ यं प्रार्थयति तं^८ सर्वाभि[प्रायं] परिपूरयति यदि [दीर्घमायुः
 कामयते^९] दीर्घायुष्को भवति यदि भोगं^{१०} प्रार्थयते^{११} भोगसमृद्धो
 भवति यद्यैश्वर्यमभिप्रार्थयते तद्^{१२} अल्पकृच्छ्रेण प्राप्नोति^{१३}
 यदि पुत्राभिलाषी^{१४} भवति पुत्रं प्रतिलभते^{१५} । य इह पापकं
 स्वप्नं पश्यन्ति यत्र वाय[सः]^{१६} स्थितो भवति दुर्निमित्तं वा^{१७}
 यत्रामङ्गलशतं वा स्थितं भवति^{१८} तैस्तस्य^{१९} भगवतो भैषज्य-
 गुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य पूजा^{२०} कर्तव्या । सर्वदुःखमदुर्नि-

१ B ०न्तिकेन ; Tib. omits सर्वसत्त्वानामन्तिके

२ A सर्वसत्त्वेषु हितचित्तेन भवितव्यम् । कुरुणाचित्तेन मुदिताचित्तेन उपेक्षाचित्तेन
 समचित्तेन भवितव्यम्

३ A वाद्यतूर्यसंगीतिसंप्रवादितेन

४ B & C या

५ A तथागतशरीरप्रतिमा कर्तव्या । तस्य

६ A omits इदं सूत्रं प्रवर्तयितव्यम् ; C प्रकाशयितव्यम् ; Tib. བཞུགས་པ་ ।

७ A & C चिन्तयन्ति

८ B omits तं

९ A & C दीर्घायुष्कतां प्रार्थयति ; Tib. ལལ་ཏེ་ ཆེ་རིང་ ཤོར་ རྒྱུ་ལ་
 ཆེ་རིང་ ཤོར་འགྲུར་རོ ।

१० A & C भोगान् ११ A, B & C ०यति

१२ B & C omit तद्

१३ A लाभ भवति ; C लभति

१४ B ०लाभी

१५ B पुत्रप्रतिलाभं प्रतिलभे

१६ A B & C तत्र ; Tib. ཨ་ཁི་=वायसः

१७ A & C ०मितं वा पश्यति

१८ Tib. ལང་ ཏུ་ ཨ་ ཁི་ ཏང་ । ལྷས་ལྷ་པ་ མཐོང་ ཏང་ । ལྷས་

ལང་ཏུ་ བཞུ་མི་ ལེས་པ་ བཞུ་ལྷ་ ལྷས་པར་གྱུར་ ।

१९ A & C यत्र स्थाने शतमलक्ष्मीणामुपस्थितो भवति ये तस्य

२० A & C पूजाभिसंस्कारं

मित्तामाङ्गल्याश्च^१ भावाः प्रशमिष्यन्ति । येषामग्न्युदक^२-विषशस्त्र-
प्रपात^३-चण्डहस्तिसिंह^४-व्याघ्रऋक्षतरक्षु^५-द्वीपिकाशीविष^६-वृश्चिक-
शतपददंशमशकादिभयं भवति तैस्तस्य^७ तथागतस्य पूजा
कर्तव्या । ते सर्वभयेभ्यः परिमोक्ष्यन्ते । येषां^८ चोरभयं तस्कर-
भयं^९ तैस्तस्य^{१०} तथागतस्य पूजा कर्तव्या^{११} ।

॥ पुनरपरं मंजुश्रीये^{१२} श्राद्धाः कुलपुत्रा वा कुलदुहितरो वा
ये^{१३} यावज्जीवं त्रिशरणमुपगृह्णन्ति^{१४} अनन्यदेवताश्च भवन्ति^{१५}
ये पंच शिक्षापदानि^{१६} धारयन्ति ये च^{१७} बोधिसत्त्वसंवरं चतुर्वर-
शिक्षापदशतं^{१८} धारयन्ति ये पुनरपि निष्क्रान्तगृहवासा भिक्षवः
पंचाधिके^{१९} द्वे शिक्षापदशते^{२०} धारयन्ति या भिक्षुण्यः पंचशत-
शिक्षापदानि धारयन्ति ये च यथापरिगृहीताच्छिक्षासंवरादन्य-

१ B ०मङ्गल्याश्च ; Tib. བློ་མ་ལོ་ བློ་མ་ལོ་ བློ་མ་ལོ་ བློ་མ་ལོ་ བློ་མ་ལོ་
=भावा न दृष्टा भवन्ति

२ A & C ०मग्निभयमुदकभयं ; B ०मग्न्युदक०

३ A & C omit विषशस्त्रप्रपात ; B प्रदात ; Tib. བློ་མ་ལོ་ ।

४ A & C ०हस्तिभयं सिंह० ; B ०सिंह०

५ A & C व्याघ्रभयम् इक्षु० ; B ०रिक्ततरक्षु०

६ A & C ०तरक्षुवाशी० ; B ०श आशी० ७ A & C ०शतपदभयं तैस्तस्य

८ A & C मोक्षयन्ति तेषां परचक्रभयं चोर० ; B यं चोर०

९ Tib. བློ་མ་ལོ་ བློ་མ་ལོ་ ।

१० B तैस्तैस्तस्य ११ B करणीया

१२ C omits ये

१३ C ०दुहिता वा

१४ C ०मुद्गृह्णन्ति

१५ C omits भवन्ति ; Cf. Śikṣā., p. 174

१६ Cf. Śikṣā., 174 : चतुर्थं शतं शिक्षापदानां धारयन्ति

१७ C ये दश शिक्षापदानि धारयन्ति च १८ C चतुर्थशतं शिक्षापदं धा०

१९ B ०धिकै

२० B द्वे शिक्षापदशतैर्द्वार० C द्विशतपञ्चाशशिक्षापदानि

तराच्छिक्षापदाद्भूषा^१ भवन्ति सचे ते दुर्गतिभयभीतास्तस्य^२
 भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य नामधेयं धारयेयुर्न
 भूयस्तेषां^३ [त्य]पायगमनदुःखं^४ प्रतिकांक्षितव्यम् यश्च मातृ-
 ग्रामः प्रसवनकाले तीव्रां दुःखां खरां कटुकां वेदनां वेदयति या
 तस्य^५ भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य नामधेयमनु-
 स्मरेत्^६ पूजाञ्च कुर्यात् सा सुखं^७ च प्रसूयते सर्वाङ्गपरिपूर्णं^८
 पुत्रं जनयिष्यति । अभिरूपः प्रासादिको दर्शनीयस्तीक्ष्णेन्द्रियो
 बुद्धिमान् स आरोग्य-स्वल्पाबाधो^९ भविष्यति न च शक्यते
 अमनुष्यैस्तस्य ओजोऽपहर्तुम्^{१०} ।

अथ खलु भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते^{११} रम ।
 श्रद्धासि^{१२} त्वमानन्द पत्तीयिष्यसि^{१३} यदहं तस्य भगवतो भैषज्य-

1 C ०संवरा ततोऽन्यतरान्यतरात् पदभ्रष्टाः

2 A भवन्ति ते दुर्गल्यपायभीताः ; C भवन्ति दुर्गल्यपायभयभीतास्ते तस्य

3 A तथागतस्त पूजां कुर्वन्ति न तेषां ; B न भूयस्तेषां रुपाय ; cf. Sikṣā. p. 174: धारयेयुर्यथा विभवतश्च पूजां कुर्युः न भूयस्तेषामपायगतिः

4 A ०पायदुःखं Tib. དེ་དག་ལ་ འཇ་སྒོང་ གསུམ་གྱི་སྤྱུག་པ་སྤྱུག་
 མེད་པར་ཤེས་ པར་བྱུང་།

5 B यास्तस्य

6 A & C ०गतस्य नमस्यन्ति

7 Tib. དེ་སྤྱར་དུ་མྱུ་

8 A पूजां कुर्वन्ति ते शीघ्रं परिमुच्यन्ति सर्वाङ्गं ; B सर्वपरिपूर्णाङ्गं ; C पूजां
 कुर्वन्ति शीघ्रं परिमुच्यन्ति सर्वाङ्गं ; Tib. སུ་ཡང་ཡན་ ལག་ཡོངས་སུ་རྩེ་པར་།

9 B सल्पाः ; C drops the words from स to ०नन्दमामन्त्रयते

10 B शक्यते मोजोपहर्तुम् Tib. དེ་ལ་མི་མ་ཡིན་པས་མདངས་འཕྲོག་
 པར་མི་ནས་སོ།

11 Cf. Sikṣā. pp. 174-5. C omits अथ...नन्दमा०

12 B श्रद्धासि ; C श्रद्धास्यति

13 B पत्तीयसि evidently for प्रत्येयि

गुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य गुणान् वर्ण-
यिष्यामि^१ । अथवा ते काङ्क्षा^२ वा विमतिर्वा विचिकित्सा
वात्त गंभीरे बुद्धगोचरे । अथायुष्मानानन्दो^३ भगवन्तमेतदवोचत् ।
न मे [भदन्त भगवन्]^४ अत्र^५ काङ्क्षा वा विमतिर्वा विचिकित्सा
वा तथागतभाषितेषु सूत्रान्तेषु^६ । तत् कस्य हेतोः । नास्ति
तथागतानामपरिशुद्धकायवाङ्मनःसमुदाचारात्^७ । इमौ^८ भग-
वंश्चन्द्रसूर्यावेवं महर्धिकावेवं^९ महानुभावौ पृथिव्यां प्रपतेता[म्]^{१०}
^{११}स सुमेरुर्वा पर्वतराजः स्थाना[त्] चलेन्न^{१२} तु बुद्धानां
वचनमन्यथा भवेत्^{१३} । किं तु भदन्त^{१४} भगवन् सन्ति सत्त्वाः
श्रद्धेन्द्रियविकलाः इदं^{१५} बुद्धगोचरं श्रुत्वा एवं वक्ष्यन्ति^{१६} ।
^{१७}कथमेतन्नामधेयस्मरणमात्रेण^{१८} तस्य तथागतस्य तावन्तो^{१९}

1 B तथागतस्य गुणान् ; C तथागतस्य गुणानुशंसान् ; Sikṣā वर्णयामि

2 B काङ्क्षा

3 B ०ष्मानन्द

4 Tib. inserts here 'सुखं' 'स' 'सुखं' 'सुखं' 'सुखं' । Sikṣā follows it.

5 Sikṣā omits it.

6 C भाषितेषु धर्मेषु

7 A & C ०चारः

8 A इमे

9 C सूर्यचन्द्रमसौ एवं महर्धिकौ महा०

10 A & C निपतेयुः ; B uses एकवचन instead of द्विवचन but the Sikṣā has द्विवचन while Tib. has 'सुखं' । B has इमे भगवंश्चन्द्रसूर्यमेवं महर्धिकामेवं

महानुभावौ पृथिव्यां प्रपतेत

11 A & C Sikṣā, omit स

12 A & C संक्रमेत् न

13 B भवेयुः ; C भवति

14 Sikṣā ये instead of इदं

15 A & C श्रुत्वा तेषामेवं भवति

16 A & C ०मिदं नाम० ; Sikṣā श्रुत्वा न श्रद्धति । तेषामेवं भवति । कथमिदं

नाम० । Tib. has 'सुखं' 'सुखं' 'सुखं' 'सुखं' 'सुखं' ।

17 A & B ०न्नामधेयमनुस्मरण०

18 A, C & Sikṣā एतत्का ; Tib. 'सुखं' 'सुखं' ।

गुणानुशंसा भवन्ति¹ । ते न श्रद्धधति² न पत्तीयन्ति प्रतिक्षि-
पन्ति³ । तेषां दीर्घरात्रमनर्थाय न हिताय न सुखाय⁴ विनि-
पाताय भविष्यति । भगवानाह । अस्थानमानन्दानवकाशो येन⁵
तस्य तथागतस्य नामधेयं श्रुतं⁶ तस्य सत्त्वस्य दुर्गत्यपायगमनं⁷
भवेन्नेदं स्थानं विद्यते दुःश्रद्धानीयं⁸ चानन्द बुद्धानां बुद्ध-
गोचरम् । यत् त्वमानन्द श्रद्धासि⁹ पत्तीयसि तथागतस्यैषो-
ऽनुभावो द्रष्टव्यः । अभूमिरत्न¹⁰ सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धानां स्थाप-
यित्वैकजाति[प्रति]बुद्धान्¹¹ बोधिसत्त्वान् महासत्त्वा[निति] । दुर्लभ
आनन्द¹² मनुष्यप्रतिलाभः¹³ दुर्लभं विरत्ने¹⁴ [श्रद्धागौरवं¹⁵
सु]दुर्लभं¹⁶ [तथागतस्य नामधेयश्रवणम्¹⁷] । तस्य [भगवतः] तथा-

1 A भविष्यन्ति 2 A & C श्रद्धधन्ति ; B श्रद्धदन्ति 3 B क्षेपन्ति

4 C ०र्थाय हिताय सुखाय ; Sikṣā ०र्थायाहितायासुखाय

5 A & C ०काश एषां 6 A ०धेयं कर्णपुटे निपतेत् ; B puts here य

7 A तस्य दुर्ग० ; B दुर्गतिगमनं ; Sikṣā. येषां तस्य नामधेयं निपतेत् कर्ण
(Tib. कर्णपुटे) तेषां दुर्गत्यपायगमनं भवेदिति । Tib. follows Sikṣā.

8 A भवेन्न दुःश्र० ; C ०गतस्य नामधेयं कर्णपुटे निपतितं यत् तस्य दुर्गत्य-
पायगमनं भवेत् दुःश्रद्धनीयं 9 B श्रद्धासि 10 A & C Sikṣā. ०मिश्राल

11 B ०जातिलब्धा ; Tib. སྐྱེད་གཞིལ་གྱིས་ཐོགས་པ་རྣམས་ । Evi-
dently our scribe did not know the word एकजातिप्रतिबुद्धा i. e. those who have one
birth more only intervening between him and his Nirvāṇa Cf. Lal. Vis., p. 2.

12 C महासत्त्वा दुर्लभानन्द 13 A & B ०लाभं 14 A & C त्रिषु रत्नेषु

15 Tib. དཀོན་མཆོག་གསུམ་པ་དང་ ཅིང་གསུམ་པ་ཡང་རྟེན་ དགའ་ ।

16 A & C दुर्लभतरस्य 17 B नामश्रवणम् ; Tib. དེ་བཞིན་

གཤེགས་པ་ དེའི་མཆོག་ ཐོགས་པ་ ཡང་ རྟེན་ བར་ཡོན་ཏུ་ དགའ་འོ་ ।

गतस्य [भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्यानन्द^१] बोधिसत्त्वचर्यामप्रमाणा-
मुपायकौशल्यमप्यप्रमाणम् [अप्रमाणं चास्य] प्रणिधान[विशेष]विस्तर-
रम्^२ । आकाङ्क्षमाणोऽहं तस्य तथागतस्य^३ कल्पं वा कल्पाव-
शेषं^४ वा बोधिसत्त्वचारिकाया विस्तरविभङ्गं निर्दिशेयम्^५ ।
क्षीयेतानन्द कल्पं न त्वेव [शक्यं] तस्य^६ भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्य-
प्रभस्य तथागतस्य पूर्वप्रणिधानविशेषविस्तरा[न्त]मधिगन्तुम्^७ ।

तेन खलु^८ पुनः समयेन तस्यामेव पर्षदि^९ त्राणमुक्तो नाम
बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सन्निपतितोऽभूत् । सन्निषण्णः^{१०} उत्थाया-

1 A & C अप्रमाणम् आनन्द ; Tib. ཀུན་དགའ་བོ་བཅོམ་ལྷན་འདས་
དེ་བཞིན་གསལ་སྤྲོད་པ་སྟེན་གྱི་བོ་རུ་རུ་འདྲ་དེ་ལྟར་ལྟར་ཅུང་ཅུང་ etc.

2 C °मप्यप्रमाणं प्रणिधानविस्तरम् ।

3 The Ms is confusing. The text given here is based mainly on the Tib
version. Tib. ཐུགས་པ་ཡང་མཁས་པ་ཡང་ཚད་མེད་ལོ། སྟོན་ལས་གྱི་ཁྱད་བར་
གྱུས་པ་ཡང་ཚད་མེད་ལོ། ང་དེ་བཞིན་གསལ་སྤྲོད་པ་དེ་ལྟར་ལྟར་ཅུང་ཅུང་མེས་ས་
དཔའི་སྟོན་པ་བསྐལ་པ་འཇམ་བསྐལ་པ་ལས་ལྷག་(ཀུལ་ཤིལ་)པར་གྱི་
ཆེར་ཡང་དག་པར་བཤད་པར་འདོད་ཀྱང་བསྐལ་པ་ཟད་བར་
འགྱུར་གྱི་བཅོམ་ལྷན་འདས་དེ་བཞིན་གསལ་སྤྲོད་པ་སྟེན་གྱི་སྤྲོད་
བོ་རུ་རུ་འདྲ་དེ་ལྟར་ལྟར་སྟེན་གྱི་སྟོན་ལས་གྱི་ཁྱད་བར་གྱུས་པ་ལྟེ་མཐའ་
དྲོགས་པར་མི་འགྱུར་ལོ། Cf. Taisho ed., XIV, p. 407, Col. 2, ll. 6-9.

4 C कल्पेन वा कल्पावशेषेण

5 A °चारिकां विस्तर० ; C चारिका विस्तरेण संप्रकाशेयम्

6 C त्वेव तस्य 7 A °विस्तरपर्यन्तमधि० ; C °विस्तरस्य पर्यन्तोऽधिगन्तुम्

8 C तेन च पुनः

9 A तत्र परिषायां ; C तस्मिन् एव

10 C omits सन्निपतितोऽभूत् सन्निषरणः

सनादेकांसमुत्तरासङ्गः^१ कृत्वा^२ दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रति-
 ष्ठाप्य येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमेतदवोचत् । भवि-
 ष्यन्ति [भदन्त^३] भगवन् सत्त्वाः पश्चिमे काले पश्चिमे समये नाना-
 व्याधिपरिपीडिता दीर्घव्याधिना^४ [क्षीणगालाः] क्षुत्तर्षाभ्यां^५
 शुष्ककण्ठोष्ठा मरणाभिमुखा रोरुयमानेभिर्मित्त्रज्ञातिसलोहितैः^६
 परिवारिता अन्धकारां दिशं पश्यन्तो^७ यमपुरुषैराकर्ष्यमाणाश्च^८ ।
 तस्य कलेवरे^९ मंचशयिते^{१०} विज्ञानं यमस्य धर्मराजस्याग्रतामुप-
 नीयते । यच्च तस्य सत्त्वस्य^{११} सहजानुबद्धमेव^{१२} यत्किञ्चित्
 तेन पुरुषेण कुशलमकुशलं^{१३} वा कृतं भवति तत्सर्वं
 सुलिखितं कृत्वा यमस्य धर्मराजस्योप[ना]म्यते । तदा^{१५} यमोऽपि
 धर्मराजस्तं पृच्छति गणयति^{१६} यथाकृतं^{१७} चास्य कुशलम-
 कुशलं वा तथाज्ञामाज्ञापयति । तत्र ये ते मित्रज्ञाति-

१ A & C °कांसं चीवरं

२ A प्रावरित्वा ; C प्रावृत्त्वं

३ Tib. བུཌྱ་པ་བུཌྱ་པ་ २५५ ।

४ A & C समये सत्त्वा नानाव्याधिपरिपीडिता दीर्घगालान्येव

५ B अचक्षुतशुष्क° ; C क्षुत्तर्षा ; Tib. བུཌྱ་པ་ २५५ । སྒྲོལ་པ་ १ ।

६ A °ज्ञातिसालोहितेभिः, C रोदमानेभिः ७ C दिशमपश्यन्तो यम°

८ A °पुरुषैर्वाकर्ष्यमाणा ; C °पुरुषैरपकर्ष्यमाणा ; B °माणास्य

९ A & C अत्र ; C कलेवरं

१० C °वरं शयितं

११ A मनुष्यसह° C पुरुषस्य सहजा

१२ B सहजानु° cf. Tib. རྒྱལ་ཕྱི་སྒྲོལ་པ་ २५५ ।

C सहजा स्पृष्टानुबद्धा देवता यत् तेन कुशलं वा कुशलं कृतं भवेत् तच्च

१३ B तास्य

१४ A कुशलमूलं वा कुशलमूलं

१५ A °नामयति यमो° ; C °नाम्यते यमो°

१६ Tib. བུཌྱ་པ་ २५५ °परीक्षते

१७ B °यति यत्

सलोहितास्तस्यातुरस्यार्थाय तं भगव[न्तं] भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभं तथा-
गतं शरणं गच्छेयुस्तस्य [च] तथागतस्य पूजां कुर्युः । 'स्थानमेत-
द्विद्यते य[त्] तस्य तद्विज्ञानं पुनरपि प्रतिनिवर्तेत स्वप्नान्तरगत
इवात्मानं संजानीते^१ । यदि वा सप्तमे दिवसे यदि वा [एक-
विंशतिमे] दिवसे यदि वा पञ्चविंशतिमे^३ दिवसे यदि वा एकोन-
पञ्चाशतिमे^४ दिवसे तस्य विज्ञानं पुनरपि निवर्तेत^५ स्मृतिमुप-
लभेत । तस्य^६ कुशलमकुशलं वा कर्मविपाकं^७ स्वयमेव प्रत्यक्षं^८
भवति । ज्ञात्वा स जीवितहेतौ^९ [न कदा]पि पापमकुशलं
कर्म करिष्यति^{१०} । तस्माच्छ्राद्धेन कुलपुत्रेण वा कुलदुहि[त्रा]
वा तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य पूजा कर्तव्या^{११} ।

अथायुष्मानानन्दस्त्राणमुक्तं^{१२} नाम बोधिसत्त्वमेतदवोचत्^{१३} ।
कथं कुलपु[त्र] तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य पूजा कर्तव्या ।

1 A तेन तस्यातुरस्यार्थायेदृशेन प्रयोगेन पूजा कर्तव्या स्थानमेतद्विद्यते यदि तस्य ;
C ०ज्ञापयति ये तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य शरणं गमिष्यन्ति तस्यातुर-
स्यार्थायेदृशेन प्रयोगेन पूजां कुर्वन्ति । स्थान० ; A शरणं गमिष्यन्ति

2 C ०न्तरे च आत्मानं संजानाति

3 B पञ्चविंशतिमे but Tib. ཉི་ཤུ་ཅུ་མཁའི་ལ། Chin. (Taisho. XIV, p.

407, para 2)

4 C नवचत्वारिंशतिमे

5 C विज्ञानं निव०

6 B & C स 7 Tib. ལས་ཀྱི་ རྣམ་པར་ ལྷོན་པ།

8 C प्रत्यक्षो 9 C भवति । जीवितहेतुरपि 10 C पापं कर्म न करोति

11 B adds ०गतस्य नामधेयं धारयितव्यं यथा संविद्यमाना च पूजा कर्तव्या ;
Tib. omits this line. The restoration from Tib. would be तस्य तथागतस्य पूजा
कर्तव्या

12 B त्राण० ; C ०स्त्राणमुक्तस्य

13 C बोधिसत्त्वस्य एवमाह

लाणमुक्तो बोधिसत्त्व आह । ये भदन्तानन्द^१ महतो^२
 व्याधितः^३ परिमोचितुकामास्तैस्तस्यातुरस्यार्थाय सप्त दिवसान्या-
 र्याष्टाङ्गसमन्वागतमुपवास[मु]पवसितव्यं^४ भिक्षुसंघस्य चाहारपानैः
 सर्वोपकरणै[र्यथा]शक्ति^५ पूजोपस्थानं कर्तव्यम् । “भगवतो भैषज्य-
 गुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य नामधेयं लिष्कृत्वा रात्र्यां लिष्कृत्वा
 दिवसे मनसिकर्तव्यम्^७ । ^८नवचत्वारिंशद्द्वारे इदं सूत्रमुच्चारयि-
 तव्यम् । एकोनपञ्चाशद्^९ दीपाः प्रज्वालयितव्याः^{१०} । सप्त प्रतिमाः
 कर्तव्याः । एकैकया प्रतिमया सप्त सप्त दीपाः^{११} प्रज्वालयितव्याः^{१२} ।
 एकैको^{१३} दीपः शकटचक्रप्रमाणः कर्तव्यः । यद्येकोनचत्वारिं-
 शतिमे^{१४} दिवसे आलोको न क्षीयते वेदितव्यं सर्वसंप्रदिति^{१५} ।
 पञ्चरङ्गिकाश्च पताका एकोनपञ्चाश[दधिकाः]^{१६} कर्तव्याः ।

1 B भगवतानन्द ; cf. Tib. བུ་ཁྱ་ ས་ཀྱན་ སྐུ་ལོ་ ।

2 B व्याधितं महतो०

3 B व्याधि ; C महान्तः व्याधयः

4 C समराति दिवसान्यार्याष्टाङ्गसमन्वागतमुपोषधसंवरं ग्रहीतव्यम्

5 All Mss. यथा शक्त्या

6 तथागत भगवता ; Tib. omits the preceding two lines from सप्त०

7 Tib. ཡིད་མ་སུའོ་ । The confusion made here by the scribe shows that the lines not in Tibetan were later additions. It is not the composition of the scribe, for in that case he would not have a mess of the sentences and words : B
 ० प्रमस्तथागतवृष्कृत्वा रात्रं वृष्कृत्वा दिवसौ नमस्करनचत्वारिंश०

8 Tib. has བཞི་བུ་ཙྰ་དགྲ་=एकोनपञ्चाशत्

9 C तथागतस्य लिष्कृत्वा

रात्रौ दिवसस्य तस्य नमस्यितव्यम्

10 C प्रदीपितव्याः

11 B प्रतिमया सप्त दीपाः

12 C स्थापयितव्याः ; Tib. བཞི་བུ་ཙྰ་=स्थापयितव्याः

13 C एकमेको

14 C यदि नवचत्वारिंश०

15 C omits वेदितव्यं सर्वसम्प्रदिति

16 B एकोनपञ्चकः ; C पताका नवचत्वारिंशदष्टिकाः ; Tib. བཞི་བུ་ཙྰ་

དགྲ་ལས་ ལྷག་པར་སུའོ་ ।

भैषज्यगुरुसूत्रम्

२७

पुनरपरं भदन्तानन्द येषां राज्ञां क्षतियाणां^१ मूर्धाभिषिक्ता-
नामुपद्रवा वोपसर्गा वा ये^२ प्रत्युपस्थिता भवेयुर्व्याधिपीडा^३
वा स्वचक्रपीडा वा [प]रचक्रपीडा^४ वा नक्षत्रपीडा वा
चन्द्रग्रहसूर्यग्रहपीडा वा [अकालवातवृष्टिपीडा वा अवग्रहपीडा^५
वा समुत्थिता अमाङ्गल्या वा संक्रामकव्याधिर्वा विपद् वा
समुपस्थिता तेन राज्ञा] क्षतियेण मूर्धाभिषिक्तेन सर्वस[त्त्वेषु]
मैत्रचित्तेन भवितव्यं बंधनगताश्च सत्त्वा मोचयितव्याः । तस्य
च भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य यथापूर्वोक्तपूजा
करणीया^६ । तदा तस्य राज्ञः क्षतियस्य मूर्धाभिषिक्तस्य
एतेन कुशलमूलेन च^७ तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य
तथागतस्य पूर्वप्रणिधानविशेषविस्तरेण^८ तत्र विषये क्षेमं भविष्यति

१ B क्षतयानं

२ B येषां ; C ०सर्ग उपायासः

३ Tib. བད་ ཀྱི་ བཞེད་པ།

४ Ms. B drops here two lines ; cf. Tib. བ་རྩེལ་གྱི་ དམག་
ཆོགས་ ཀྱིས་ བཞེད་ལམ་ । སྐུ་སྐར་ གྱི་ བཞེད་པ་ལམ་ । བཟུང་ལྷ་པའི་
བཞེད་པ་ལམ་ । བཟུང་ཉི་མའི་བཞེད་པ་ལམ་ । དུས་མ་ཡིན་ པའི་
སྐྱུང་པ་ । ཆར་གྱི་བཞེད་པ་ལམ་ । བན་པའི་བཞེད་པ་ཡང་རུང་ ཟླ།
བཞེད་པ་དང་ནད་ལོ་བ་དང་ འབྲག་པ་ཞིག་བར་ བཞས་ པར་ སྐར་ན་ ।
སྐུ་པ་པོ།

५ C अनारुष्टिपीडा तेन राज्ञा क्षतियेण

६ C तथागतस्य तादृशी पूजा कर्तव्या यथापूर्वोक्तम्

७ Tib. དགོ་པའི་ ཙ་པ་དེ་དང་

८ A & C ०विशेषेण तत्र

सुभिक्षं कालेन वातवृष्टिशस्यसम्पदो भविष्यन्ति^१ सर्वे च
 विषयनिवासिनः सत्त्वा^२ अरोगाः सुखिताः ^३प्रामोद्यबहुलाः । न
 च तत्र विषये दुष्टयक्षराक्षसभूतपिशाचाः^४ सत्त्वानां विहेठयन्ति^५ ।
 सर्वदुर्निमित्तानि च न पश्यन्ति^६ । तस्य च राज्ञः क्षत्त्रियस्य^७
 मूर्धाभिषिक्तस्य ^८आयुर्वर्णबलारोग्यैश्वर्याभिवृद्धिर्भविष्यति । अथा-
 युष्मानानन्दस्त्राणमुक्तं बोधिसत्त्वमेतदवोचत्^९ । कथं कुलपुत्र
 परिक्षीणायुः पुनरेवाभिविवर्धते^{१०} । त्राणमुक्तो बोधिसत्त्व
 आह । ननु त्वया^{११} भदन्तानन्द तथागतस्यान्तिकाच्छ्रुतम् ।
 सन्ति ^{१२}अकालमरणानि । तेषां प्रतिक्षेपेण मन्तौषधिप्रयोगा^{१३}
 उपदिष्टाः । सन्ति सत्त्वा व्याधिताः । न च गुरुको व्याधिः^{१४} ।
 भैषज्योपस्थापकविरहिता^{१५} यदि वा वैद्या [भैषज्यं^{१६}] कुर्वन्ति^{१७} इदं

1 C वातवृष्टिशस्यं सम्पत्स्यति

2 B ०ध्यति सर्वे.....सत्त्वाः ; Tib. ཡུལ་དེ་ན་ བཀས་ བའི་ སེམས་
 ཅན་ བསམ་ཅད་ཀྱང་ । 3 B पोद्य

4 Tib. འ་ཟ་མ་རྩངས་པས་ ।

5 Tib. བཀའ་བར་མི་འགྱུར་རོ་ ।

6 B च नाशयिष्यन्ति ; Tib. མཐོང་པར་ མི་ འགྱུར་རོ་ ।

7 B राजक्षत्रयश्च 8 Tib. omits आरोग्य 9 C ०स्त्राणमुक्तस्यैवमाह

10 Tib. ཡང་ མངོན་ པར་ སྟེ་ । 11 C न त्वया 12 B सति न काल०

13 C आह । न त्वया भदन्तानन्द तथागतस्यान्तिके श्रुतं सन्ति न चाकालमर-
 णानि तेन मन्तौ० 14 C गुरुकस्तस्य व्याधिः

15 B किन्तु भैषज्यं च पूजा च निरर्थका

16 Tib. སླུང་དང་ རིམ་གྱོ་ བྱེད་པ་དང་ མི་ རྩན་ བས་ । ཡང་ན་
 སླུང་ བ་སླུང་མ་ ཡིན་པར་ བྱེད་པ་ ।

The Chinese version of Dharmagupta follows the Sanskrit text, but not so
 much the version of Hiouen Tsiang : (Taisho ed. XIV, p. 404, para 1, ll. 27-28).

17 B निदानं का...

अथ खलु¹¹ तत्र पर्षदि¹² द्वादश महायक्षसेनापतयः सन्नि-
पतिता अभूवन् यदुत किंभीरो¹³ नाम¹⁴ महायक्षसेनापतिर्वज्रश्च¹⁵

cf. Chinese, Taisho ed., vol. XIV., p. 404 col. 1, ll. 27-28.

7 B & C मरन्ति

8 B omits पान ; C omits आर्ताः ; Tib. ལང་ དག་ ཟས་ དང་ ལྷམ་མ་

9 B °माना...तानि पक्षे अकाल° ; C एते संक्षेपेण महन्तश्च अकाल° ; cf. Tib.
མདོར་ན་ འདི་ དམ་ནི།

11 C omits खल 12 B पर्षायं 13 Tib. རྒྱ་ལྔ་པ་མཆོག་ 14 C omits नाम

15 Tib. རྩེད་ཀྱི་ལྟུང་།

३०

भैषज्यगुरुसूत्रम्

नाम¹ महायक्षसेनापतिर्मैखिलो² नाम³ [महा]यक्षसेनापति-
रन्तिलो⁴ नाम महायक्षसेनापतिरनिलो⁵ नाम महायक्ष-
सेनापतिः सण्ठिलो⁶ नाम⁷ महायक्षसेनापतिरिन्दलो⁸ नाम⁹
महायक्षसेनापतिः पायिलो¹⁰ नाम¹¹ महायक्षसेनापतिर्महालो¹²
नाम महायक्षसेनापतिश्चिदालो¹³ नाम महायक्षसेनापतिश्चौन्धुरो¹⁴
नाम¹⁵ महायक्षसेनापतिः¹⁶ विकलो नाम¹⁷ [महायक्षसेनापतिः] ।
एते द्वादश महायक्षसेनापतय एकैकानुचरपरिवारिता¹⁸ एक-
कण्ठेन¹⁹ भगवन्तमेवमाहुः । श्रुतमस्माभिश्च²⁰ भगवता बुद्धानुभावेन
तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य नामधेयम् । न
भूयोऽस्माकं दुर्गतिभयम् । ते²¹ वयं सहिताः समग्रा यावज्जीवं बुद्धं

1 C omits नाम

2 Tib. སྤྱོད་འཛིན་

3 C omits नाम

4 C अनिलो ; Tib. བཀྲ་ཤིན་ལྷོ་འཛིན་

5 B सनिलो ; C मनिलो ; Tib. སྤྱོད་=अनिलो 6 Tib. བཀྲ་ཤིན་ལྷོ་འཛིན་=सण्ठिलो

7 C omits सण्ठिलो नाम

8 C इन्दालो ; Tib. དབང་འཛིན་=इन्दलो

9 C omits नाम

10 C पाइलो

11 C omits नाम

12 B ०महारो ; C ०मीहुरो ; Tib. བཀྲ་ཤིན་ལྷོ་འཛིན་ 13 Tib. སྤྱོད་འཛིན་

14 B ०श्चौन्धुरो ; C ०श्चिन्दालो ; Tib. བསམ་འཛིན་ 15 C omits नाम

16 Two names, not legible in the Ms. B., occur in Tib བཀྲ་ཤིན་ and
འཛིན་ལྷོ་ For reference to महायक्षसेनापति see सुवर्णप्रभाससूत्र (Japanese ed) p. 81.

17 C ०सेनापतिः चौधुरो महा० ; B omits विकलो नाम

18 C ०पतयः एकैकः सप्त सप्त यत्तसहस्रपरिवारः ; Tib. བཀྲ་ཤིན་ སྤྱོད་ སྤྱོད་
དཔོན་ ཆེན་པོ་བཅུ་གཉིས་པོ་དེ་དག་གོ། བཀྲ་ཤིན་ སྤྱོད་ སྤྱོད་ དཔོན་ ཆེན་
པོ་ རེ་རེ་ ཡང་ བཀྲ་ཤིན་ བཀྲ་ཤིན་ སྤྱོད་ སྤྱོད་ 19 C ०वाचेन 20 C श्रुतोऽस्माकं

21 Tib. དེ་ནས་ i. e. ते is used for तस्मात्

शरणं गच्छामो धर्मं शरणं गच्छामः सङ्घं शरणं गच्छामः
 सर्वसत्त्वानामर्थाय हिताय सुखाय औत्सुक्यं^१ करिष्यामः^२ यो^३
 विशेषेण ग्रामे वा नगरे वा जनपदे वा^४ अरण्यायतने वा इदं सूत्रं
 प्रचारयिष्यति यो वा तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य नाम-
 धेयं धारयिष्यति [पूजोप]स्थानं करिष्यति तावत्तं भगवन्
 सत्त्वं रक्षिष्यामः^५ [परि]पालयिष्यामः सर्वामाङ्गल्याच्च परिमोच-
 यिष्यामः^७ सर्वेषामाशां^८ परिपूरयिष्यामः । अथ खलु भगवांस्तेषां
 यक्षसेनापतीनां साधुकारमदात् । साधु साधु महायक्षसेनापतयः ।
 यद् यूयं तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथा-
 गतस्य कृतज्ञतामनुस्मरमाणानां सर्वसत्त्वानां हिताय प्रति-
 [पन्नाः] । अथायुष्मानानन्दो^९ भगवन्तमेतद्वोचत्^{१०} । को
 नामायं भगवन् धर्मपर्यायः कथं चैनं धारयामि । भगवानाह ।
 तेन ह्यानन्द धर्मपर्यायमिदं भैषज्यगुरुवैदूर्यप्रभस्य तथागतस्य पूर्व-

1 Tib. སྤྲུང་ཏུ་སྤྱོད་པར་བསྐྱེད་པོ། Cf. Suvarṇaprabhāsa, p. 82:

औत्सुक्यं करिष्यन्ति

2 B सुखाय अतः ऊतसुक्यकरणाय च

3 C omits यो

4 B omits जनपदे वा

5 C नामधेयं धारयिष्यति वयमपि ते च रक्षिष्यामः

6 Tib. བཅོཤ་པ་དང་རིས་ལྟོ།

7 C रक्षिष्यामः सर्वोपद्रवेभ्यः ; Tib.

ལོཤ་པ་ཐམས་ཅད་ལས་ཡིངས་སུ་ཐར་བ་བསྐྱེད།

8 C सर्वाशां

9 Tib. སེམས་ཅན་ལ་པན་པའི་ཕྱིར་ལྷགས་པ་ལེགས་པོ་

ལེགས་པོ། དེ་ནས་ཆོ་ནང་ཐུན་པ་ཀུན་དཀའ་བོ། The following leaf
 in Ms. c. is lost.

10 Tib. adds. आसनादुत्थाय एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा पृथिव्यां दक्षिणजानुमण्डलं

प्रतिप्राप्य येन भगवान् तेनांजलिं प्रणम्य भगवन्तमेतद्वोचत् The Chinese follows the
 Sanskrit version.

4 B देवायां

एकादशमुखम्

ओं नमः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यः ॥

एवं मया श्रु[तमेक]समये भगवान् श्रावस्त्यां विहरति स्म
करी[रम]ण्डले च¹ । (अथ खत्वार्यावलोकितेश्वरो बोधिस[त्त्वो]
महासत्त्वोऽनेकविद्याधरकोटीनियुतशतसह[स्रेण] परिवृतो²) येन
भगवांस्तेनोपसमक्रामत् । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा
भगवन्तं प्रदक्षिणीकृत्य³ [ए]कान्ते न्यसीद⁴ भगवन्तमेतदवोचत् ।
इदं मम भगवन्नेकादशमुखं नाम⁵ हृदयमेकादशभिः [कल्पको-]⁶
टीभिर्भाषितम् । अहं चेत्तर्हि भाषिष्यामि सर्व[सत्त्वाना]मर्थाय
हिताय सुखाय⁷ सर्वव्याधिप्रश[म]नाय सर्वपापालक्ष्मीदुःस्वप्नप्रति-
निवारणाय सर्वाकालमृत्युप्रतिनिवारणाय अप्रसादानां प्रसादनाय
सर्वविघ्नविनायकानां⁸ प्रशमनाय । ना[हं] भगवन् समनुपश्यामि

1 Tib. (rgyud, XIV, folios 410-413, see Annales du Musée Guimet, V, pp. 434-7) has no corresponding passage. Cf. Dīgha Nikāya, II, p. 1: Ekam samayaṃ Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane Kareri-Kūṭikāyaṃ... Kareri-maṇḍala-māle.

2 རིག་ ལྷགས་ འུང་ ཏུ་ མས་ རོངས་སུ་ བསྐྱོར་ ཏེ།

3 བཅོམ་ལྷན་ འདས་ཀྱི་ཞབས་མ་ ལ་ ལན་ ལུས་ etc. = भगवतः पादौ
तिः प्रदक्षिणीकृत्य ।

4 འདུག་ ལྷེ་ = निषद्य ।

5 ལྷིང་ རོ་ གདོད་ ཅུ་ གཅིག་ བ་ ཞིས་ བའི་ བ།

6 ཏུ་ བ་ ལྷག་ ཅུ་ གཅིག་ གིས་ གསུངས་ བ་ ལགས་ ཏེ།

7 ལྷན་པ་ Tib. omits हिताय सुखाय ।

8 བགོགས་དང་ལོག་འདྲིན་ ལྷས་ cf. S. Das, Tib. Dict., p. 1223.

गताः सुमुखीभूता अनुत्पत्तिकधर्मक्षान्तिप्रतिलब्धाः । एवं बहु-
 करोऽयं हृदयम् तस्मात्तर्हि श्राद्धेन कुलपुत्रेण वा कुलदुहित्रा वा
 सतकृत्यायं हृदयं साधयितव्यम् । अनन्यमनसा नित्यं साध-
 यितव्यम् । कल्यमुत्थाय अष्टोत्तरवारशतं प्रवर्तयितव्यम् । दृष्ट-
 धर्मिका गुणा दश परिग्रही[तव्याः] । कतमे दश । यदुत
 निर्व्याधिर्भविष्यति । सर्वतथागतैः परिग्रहीतश्च भविष्यति ।
 धनधान्यहिरण्या[भर]णमस्य अक्षयं भविष्यति । सर्वशत्रवो वश्या
 अवमर्दिता भविष्यन्ति । राजसभायां प्रथममालपितव्यं मंस्यति ।
 न विषं न गरं न ज्वरं न शस्त्रं काये क्रमिष्यति । नोदकेन
 कालं करिष्यति । नाग्निना कालं करिष्यति । नाकालमृत्युना
 कालञ्च करिष्यति । अपरे चत्वारो गुणानुशंसा उद्ग्रहीष्यति ।
 मरणकाले तथा[गतद]र्शनं भविष्यति । न चापायेषूपपत्स्यते । न
 [विषमा]परिहारेण कालं करिष्यति । इतश्च्युतः सुखावत्यां लोक-
 धातावुपपत्स्यते ।

स्मराम्यहं भगवन्निति दशानां गङ्गानदीवालुकासमानां
 कल्पानां ततः परेण परतरेण मन्दारवगन्धो नाम तथागतो-
 ऽभूत् । तत्र मया 'गृहपरिभूतेनायमुद्गृहीतम् । चत्वारिंशत्
 कल्पसहस्राणि संसाराः पश्चान्मुखीकृताः^२ । एष च मया
 हृदयं प्रवर्तित्वा स[र्वस्मि]न्^३ करुणायनज्ञानगर्भवोधिसत्त्वविमोक्षं

^१ सिक्खं ५२० सुत्तं ५२०

^२ Ms. कृतानि

^३ स्रक्खसं ७६ गुं ३३ ६ २६५ ५=करुणायनम्

३८

एकादशमुखम्

प्र[तिल]ब्धम् । ये बन्धनबद्धा ये बध्यप्राप्ता ये उदकाग्नि-
विविधदुःखाभ्याहताः तदनेनाहं सर्वसत्त्वानां लयनं त्राणं शरणं
परायणं भवामि । यत्¹ सर्वदुष्टयक्षराक्षसानामनेन² हृदयेन
कर्षित्वा मैत्रचित्ता[न्]³ दयाचित्तान् कृत्वानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
प्रतिष्ठापयामि । एवं महर्धिकोऽयं⁴ मम भगवन् [हृदयम्] एकवेलां
प्रकाशित्वा⁵ चत्वारो मूलापत्तयः क्ष[यं] गच्छन्ति पञ्चानन्तर्याणि
कर्माणि निरवयवं तन्वीकरिष्यन्ति । कः पुनर्वादो⁶ यथाभाषितं
प्रतिपत्स्यन्ति । अनेकबुद्धशतसहस्रावरोपितकुशलमूलं भविष्यति
ये श्रोष्यन्ति प्रागेव जपसाधनादिभिः । सर्वमनोरथं परिपूरयिष्यामि
यश्च⁷ चतुर्दशीपंचदशी⁸ मामुद्दिश्य⁹ उपवसति । चत्वारिंशत्
कल्पसहस्राणि संसारान्¹⁰ पश्चान्मुखीकरिष्यन्ति । तेन ना[मधे]-
यमपि ग्रहणेन भगवन् सह सोऽयं बुद्धकोटीनियुत[शतस]हस्राति-
रेकसमम् । मम नामधेयग्रहणेन [स]र्वसत्त्वा अवैवर्तिकत्वं
प्रसवन्ति । सर्वव्याधिभिः [प]रिमुच्यते । सर्वावरणेभ्यः सर्वभयेभ्यः
सर्वकायवाङ्मनोदुश्चरितेभ्यः परिमोक्ष्यन्ते । तेषामेव करतलगता

1 Ms. यः

2 Ms. मनया

3 Ms. चित्ता

4 Tib. ཨུ་འཕྲུལ་ཀེ་བ

5 ལན་ ཅེས་ བརྗོད་ བས

6 The meaning becomes clear if the words तेषां ये are inserted after पुनर्वादो

7 It would have been better if यश्च could be replaced by तेषां ये च

8 In Sanskrit it should be चतुर्दश्यां पञ्चदश्यां

9 བདག་གི་ སྐད་ 5

10 Ms. संसारा

बुद्धबोधिर्भविष्यति । भगवानाह । साधु साधु कुलपुत्र यत् सर्व-
सत्त्वानामन्तिके एवरूपा महाकरुणा । शक्ष्यसि त्वं कुलपुत्रः अने-
नोपायेन सर्वसत्त्वाना[मनुत्तरा]यां सम्यक्संबोधौ प्रतिष्ठापयितुम् ।
उद्गृहीतं च [मया] हृदयमनुमोदितम् । भाषध्वं कुलपुत्र । ततः
खल्वार्यावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्व उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं
कृत्वा भगवतश्चरणयोः प्रणिपत्य इदं हृदयमावर्तयति स्म ।

नमो रत्नत्रयाय । नमो वैरोचनाय^१ तथागताय^२ । नम आर्या-
वलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय महासत्त्वाय महाकारुणिकाय^३ ।
नमः अतीतानागतप्रत्युत्प[न्नेभ्यः] सर्वतथागतेभ्योऽर्हद्भ्यः सम्यक्-
संबुद्धेभ्यः ।

ॐ [धर धर । धिरि धिरि]^४ । धुरु धुरु । इट्टे विट्टे । चले
चले । प्रचले प्रचले । [कुसुमे]^५ कुसुमवरे । इलि मिलि विटि^६
स्वाहा । एवं मूलमन्त्रः^७ ॥

नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय महा-
सत्त्वाय । तद् यथा हा [हा हा] हा । इमे तिले चिले मिले खिले
स्वाहा । स्नानोपस्पर्शनवस्त्राभ्युक्षिपणमन्त्रः सप्तजापेन ।

1 Tib. नम आर्यज्ञानसागरवैरोचनबुद्धराजाय

2 Tib. adds अर्हते सम्यक्संबुद्धाय—नमः सर्वतथागतेभ्यः अर्हद्भ्यः सम्यक्-
संबुद्धेभ्यः

3 Tib. adds तद्यथा ॐ.

4 Supplied from Tibetan.

5 Supplied from Tibetan.

6 Tib. चित्तिज्वलमवनय

7 Tib. Tibetan rendering finishes up the text here by a few concluding
remarks about the merits of the mantra, mentioning the title at the end.

नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वा[य
म]हासत्त्वाय । तद्यथा टुरु टुरु हा हा हा हा स्वाहा । धू[पदी-
पनिवेदनमन्त्रः ।

नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय
महासत्त्वाय । तद्यथा थिरि थिरि धिरि धिरि स्वाहा । गन्ध-
पुष्पोपनिवेदनमन्त्रः ।

नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय
महासत्त्वाय महाकारुणिकाय । तद्यथा सादे सादे सिदि सिदि
सुदु सुदु स्वाहा । बलिनिवेदनमन्त्र एकविंशतिजापेन ।

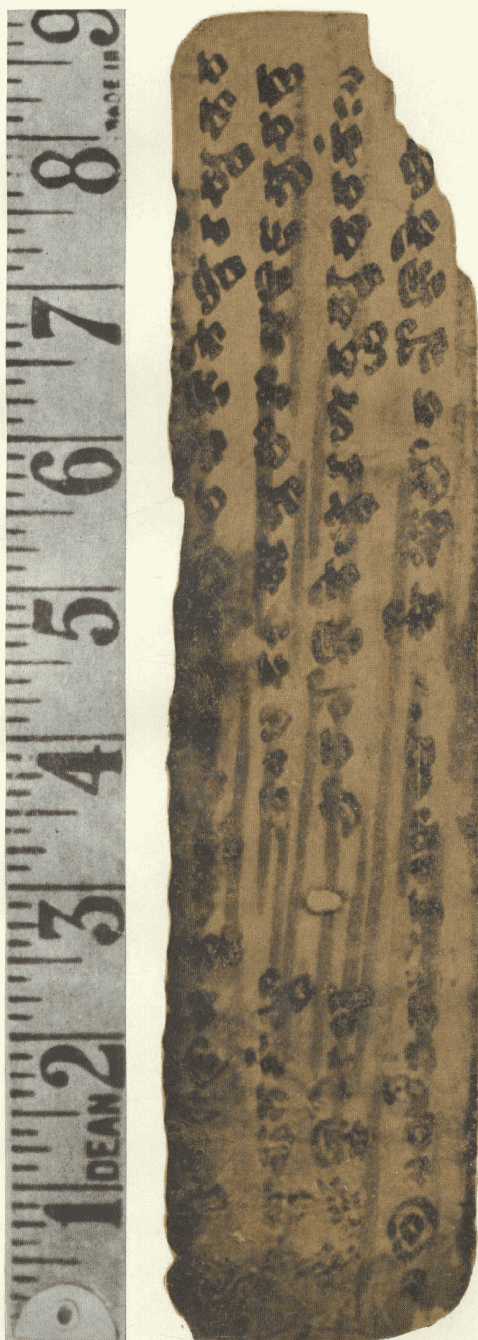
नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय [बोधिसत्त्वाय
महासत्त्वाय । महाकारुणिकाय । तद्यथा यसि ङसि चरि हुरु
इचुरुः सुरुः मुरुः स्वाहा । होममन्त्रः । अनेन मन्त्रेण ज्ञातीनाष्टै(?)
रग्निं प्रज्वालय दधिमधुघृताभ्यक्तानामहोरात्रोषितेन एकेन विंशता
होमः कार्यः । ततः कर्म समारभेत् ।

नमो रत्नत्रयाय नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय महा-
सत्त्वाय महाकारुणिकाय । तद्यथा इलि मिलि तिलि तिलि हिलि
स्वाहा । दीपाबद्ध उदकेन [x x] [वी] भस्मना वा सप्तजापेन ।

नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय
महासत्त्वाय महाकारुणिकाय । तद्यथा पिटि पिटि तिटि तिटि
विटि विटि गच्छ गच्छ भगवानार्यावलोकितेश्वर स्वभवनं स्वभवनं
स्वाहा । उदके सप्तवारान् परिजप्य चतुर्दिशं क्षिपेत् । आर्यावलो-
कितेश्वर गच्छ स्वभवनम् ।

Last line of *Hayagrivavidyā* and the first leaf of another text
(*vide* Intro., p. 62)

Last leaf of *Ekādāsāmukhaṃ* and first line of *Hayagrīvaśāstrā*
(*vide* pp. 40, 43)

हयग्रीवविद्या

हयग्रीवविद्या

नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय
महासत्त्वाय महाकारुणिकाय । नमः सर्वसत्त्वव्यसनघातिने ।
नमः सर्वसत्त्वभयप्रशमनकराय । नमः सर्वसत्त्वभयोत्तारणकराय ।
नमः सर्वविद्याधिगताय । नमः सर्वविद्याविधिगतमूर्तये महाकारु-
णिकाय । नमो महाविद्याराजप्राप्तये महायोगिने ।

तस्मै नमस्कृत्वा इदमार्यावलोकितेश्वरमुखोद्गीर्णं वज्रधर-
महीयं हयग्रीवं नाम परमहृदयमावर्तयिष्यामि [स]र्वकर्मार्थसाधकम् ।
असह्यं सर्वभूतानां यक्षाणां च [विना]शकम् । अमोघं सर्वकर्मणां
विषाणां च नाशकम् । तद्यथा

ॐ तरुल तरुल वि[त]रुल वि[त]रुल सर्वविषघातक ज्वलित-
विस्फुलिङ्गाट्टहास केसराटोपप्रवृद्धवेग वज्रखुरनिर्घातक चलित-
वसुधातल निःश्वसितहसितमारुतोत्क्षिप्तधरणीधर परभृतगणसमूह-
विक्षोभणकर परविद्यासंभक्षणकर सर्वग्राहोत्सादनकर परमशान्तिकर
सर्वग्रहप्रशमनकर बुध्य बुध्य धाव धाव च भगवा हयग्रीव खाद
खाद प[रमं]त्राम् । रक्ष रक्ष क्षमस्व क्षमस्व स मयाभिहितां मन्त्राम् ।
सिद्धिं मे दिश [दिश] आविश आविश । घोरपिशाच सर्वग्रहेष्व-
प्रतिहतो मम वरवज्रदंष्ट्र किं चिरापयसि । इदं दुष्टग्रहं दुष्टसत्त्वं
दुष्टपिशाचं वा धुन [धुन विधुन] विधुन कम्प कम्प मथ मथ
प्रमथ प्रमथ । तथागताज्ञां पालय बुद्धधर्मसंघानुज्ञातं मे कर्म शीघ्रं

कुरु कुरु मा विलम्ब । हयग्री[वा]य फट् वज्रखुराय फट् वज्रदंष्ट्राय
 फट् वज्रदंष्ट्रोत्कटभयभैरवाय फट् । परविद्यासंभक्षणाय फट् ।
 परमन्त्रविनाशकाय फट् । सर्वग्रहोत्सादकाय फट् । सर्व-
 विषघातकाय फट् । सर्वग्रहेष्वप्रतिहताय फट् । वडवामुखाय
 फट् । सर्वग्रहपिशाचान् मे वशमानय । यावन्तो मम [ये
 केचित्] अहितैषिणस्तान् सर्वान् वडवामुखेन निकृन्तय फट् । नमो
 नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय महासत्त्वाय । सिध्यन्तु मम
 मंत्रपदा हयग्रीवो भगवान् आज्ञा[प]यति स्वाहा ।

अयं हयग्रीवविद्या राजा पठितसिद्धः¹ उपचारः आत्मरक्षाजापेन
 पररक्षा पंचरंगीसूत्रम् एकविंशतिग्रन्थयः कृत्वा बन्धितव्यम् ।
 यावजीवं रक्षा कृता भवति । डाइनीग्रहगृहीतस्य प्रतिकृतिं कृत्वा
 पिण्डशस्त्रेण छेत्तव्या । सर्वपरकृता मंत्राश्छिन्ना भवन्ति सर्वशत्रव-
 स्तम्भनं मनसा व्यवहारे स्व[-]खम् मुखे कृत्वा विद्या जप्तया
 उत्तरायति । स्पृष्टावेशने[षु] स्नातं शुचिवस्त्रप्रावृतं शुचौ प्रदेशे
 सुमनसा [सं]बद्धा आवेशये शुक्लवस्त्रिथालंभेन । चन्द्रग्रहे सूर्यग्रहे
 घृतं ताम्रभाजने कृत्वा तावज्जपेद्यावच्चन्द्रो मुक्तो भवति तं घृतं पिवे
 मेधावी भवति एकेनोद्देशेन श्लोकशतमुद्गृह्णाति । पद्मां जुहे
²घृतमक्षयं भवति । अथ साधितुमिच्छेत् । चन्दनमयं लोकेश्वर-
 प्रतिमा कर्तव्या । दक्षिणेनार्यवज्रधरः । वा[मे]नार्यावलोकितेश्वरः

1 It may be read as आज्ञापितः

2 Ms. घृत

त्रिमूर्तिः कार्यः । सर्वोपरि वडवामुखः परविद्यासंभक्षणः । तस्या-
ग्रतः अयं हयग्रीव-विद्याराजम् अष्टसहस्रं जपेत् । ततः सर्व-
कर्माणि कुर्यात् । स्पृष्टावेशनं गुग्गुलधूपेन । सततजापेन सर्वकार्य-
सिद्धिर्भवति । सर्वडाइनी दृष्टमात्रा वशीभवति । भस्मना सर्षपेण
उदकेन सप्त जप्तेन रक्षा कर्तव्या । सीमाबन्धः कृतो भवति ।
सर्वमुद्रामोक्षणम् उदकेन वशीकरणं फलपुष्पाद्यैः । अयं
पठितसिद्धः । असाधित एव सर्वकर्माणि कुरुते* ॥०॥

—०—

*The present text corresponds to the Tibetan Bkaḥ-hgyur Snarthing ed. rgyud, pha, folios 436-8; Sde-dge ed. rgyud, tcha, folios 225-6). It has been transliterated in Tibetan characters and not translated. The transliteration, however, is so very faulty that it is almost useless for the purpose of correcting our ms. readings. As the Tibetan text differs in many places from our ms., we have thought it better to reproduce both the readings as they appear in the ms. and the xylograph. Many words in both the readings are unintelligible and we have been constrained to leave them as they are. A comparative study of the two readings, Sanskrit and Tibetan, will indicate how these texts underwent changes at different times.

अवलोकितेश्वरहयग्रीवधारणी

नमो रत्नत्रयाय । नम आर्यावलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय महासत्त्वाय
महाकारुणिकाय । नमः सर्वसत्त्वव्यसनघातिने । नमः सर्वसत्त्वव्यसनाव-
हारिणे । नमः सर्वसत्त्वभयोत्तारणाय । नमः सर्वभवप्रशमनकराय । नमः
सर्वसत्त्वबोधिविचित्रसंकराय । नमः सर्वबन्धनच्छेदनपराय । नमः सर्व-
दुःखप्रमोक्षणकराय । नमः सर्वान्धकारविधमनकराय । नमः सर्वविद्याराजवश-
प्राप्तये महायोगयोगीश्वराय ।

तस्मै^१ नमस्कृत्वा इदमार्यावलोकितेश्वरमुखोद्गोर्णम् ऋषिविद्दा देव-नाग-यक्ष-
राक्षस-शक्र-ब्रह्म-लोकपाल-विष्णु-महेश्वर - नारायण-स्कन्द कुबेरासुरेन्द्र-मातृगण नम-

1 Xylograph तस्य

४६

हयग्रीवविद्या

स्कृतं ¹वज्रधुरमहीयं हयग्रीवब्रह्म परमहृदयमावर्तयिष्यामि । ²अप्रमेयार्थसाधकम् असह्यं ³सर्वभूतानां सर्वविघ्नविनाशकम् ⁴ । अमोघं सर्वकर्मणां विषाणाञ्च विनायनम् । तद् यथा

ॐ तरुल तरुल वितरुल वितरुल सर्वविषघातक सर्वभूतविद्रावक ⁵ ज्वलितानलविस्फुलिङ्गाद्वाहास ⁶केशरातोपाप्रवितकाय ⁷ वज्रधुरनिर्गतित चलित-वसुधातल वज्रोदश्वसत हासित-मरुतक्षतिप्रशमनकर परदुष्टविघ्नान् संभक्षणकर स्वविद्योपदेशकर परमशान्तिकर बुद्ध बुद्ध बोधयामीति ।

भगवन् हयग्रीव सर्वविद्याहृदयमावर्तयिष्यामि । खाद खाद महारौद्रमन्त्रेण । रक्ष रक्ष आत्मस्वहितान् मन्त्रेण । सिध्य सिध्य सर्वकर्मसु मे सिद्धे देहि देहि । आवेश आवेश प्रवेश प्रवेश सर्वग्रहेषु अप्रतिहत । धुन धुन विधुन विधुन मथ मथ प्रमथ प्रमथ सर्ववरोपग्रम । कृतकखोर्दो । दुर्लङ्घित मूषिक । विषकर विषद्रंघ्र विषचूर्णयो अभिचारविषकरण । सिध्य अञ्जन चक्षुर्मोहन । चित्तविक्षोभणकर । नित्यापरप्रेक्षण त्रासय त्रासय महाबोधिसत्त्व ऋद्धदंघ्रणेन सर्वभयेभ्यः सत्त्वानां रक्ष रक्ष । मम बुद्धधर्मसंघानुज्ञातं मे कर्म शीघ्रं कुरु कुरु फट् । हयग्रीवाय फट् । वज्रधुराय फट् । वज्रदंष्ट्रोत्कटभयभैरवाय फट् । परमन्त्रणनाशनकराय फट् । परदुष्टविघ्नान् संभक्षणकराय फट् । सर्वग्रहोत्सादन ⁸-कराय फट् । सर्वग्रहेषु अप्रतिहताय फट् । पटलमुखाय फट् । ये केचित् मम अहितेषिणः काये क्रमन्ति मन्त्रयण यमन्ति जुह्वानति काखोर्दं कुर्वन्ति । तेन सर्वे-णाभिमुखेन वाक्रीहाय फट् । नमः सर्वदुष्टग्रहोत्सादनाय ⁹ हयग्रीवाय सिध्यन्तु मन्त्रपदैः स्वाहा । ॐ अमितोद्भवाय हुं फट् फट् स्वाहा । ॐ नमो हयाय स्वाहा । ॐ नमो विश्वमूर्तये स्वाहा । नमः सर्वसत्त्वानां सिध्यन्तु मन्त्रपदाय स्वाहा ।

1 Xylo. धुर for धुर in all places.

2 Xylo. अवप्रमेयार्थसाधकं

4 Xylo. विनायकं

6 Xylo. केशर अतोप्य

8 Xylo. साधन

3 Xylo. अवग्रहं सर्वभूतानां

5 Xylo. विद्रावकं

7 Xylo. कयं

9 Xylo. साधन

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन- बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

Sarvatathāgatābhīṣāna-sattvāvalokana-buddhaketrasandarśana-vyūhāni

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

Sarvatathāgatādhiṣṭhāna-sattvāvalokana-buddhakaṣṭrasandarśana-vyūhaṃ

(vide p. 50, l. 18—p. 51, l. 4)

सर्वतथागताधिष्ठान-व्यूहम्

एवं मया श्रुतमेकस्मिन् समये पोतलकपर्वते आर्यावलोकितेश्वरायतने दिव्य-
मणिरत्नश्रीइन्द्रनीलमये पुष्पसंस्तृते देवसिंहासने भगवान् सार्धं महता भिक्षुसङ्घेन
पञ्चमात्रैर्भिक्षुशतैः सर्वैरर्हद्भिः क्षीणास्त्रवैश्चेतोवशिताप्राप्तैः सद्धर्मपारंगतैश्च
सार्धं बोधिसत्त्वैः सर्वैः महाकरुणाज्ञानप्राप्तैः सर्वैः एकजातिप्रतिबद्धैर्द्विजातिभ्यां
च त्रिजातिभिर्दशजातिभिर्विंशतिजातिभिस्त्रिंशज्जातिभिः शतजातिभिर्वा प्रति-
बद्धैः सर्वैः अष्टफलप्राप्तैर्दशभूमिस्थितैः तद् यथा आर्यावलोकितेश्वरेण मञ्जुश्रिया
विमलकेतुना रत्नश्रिया वज्रकेतुना विमलप्रभेण चन्दनेन अमृतकेतुना एवंप्रमुखैः
सप्तशतैः बोधिसत्त्वैः सार्धम् उपासकोपासिकाभिः सर्वैश्च व्याकृतैः समाधिप्राप्तैः
नानालोकधातुभिः सन्निपतितैः पञ्चसहस्रैः सर्वैः गन्धर्वशतसहस्रैः पूर्वबुद्धपर्युपा-
सितैः तथागतप्रातिहार्यदृष्टैः सार्धं सर्वाभिः महायक्षिणीभिः बोधिसत्त्वज्ञानप्रा-
प्ताभिः व्याकरणप्राप्ताभिरवैवर्तिकाभिः अनौपम्यया विमलप्रभया च प्रभावत्या भीम-
श्रिया यक्षिण्या च एवंप्रमुखाभिरशीत्या महायक्षिणीभिः । शतक्रतुब्रह्मवैश्रवण
धृतराष्ट्रविरूढकविरूपाक्षमणिभद्रपुत्रपूर्णभद्राः एतैश्च लोकपालैः सार्धं निषण्णोऽभूत् ।

अथ तैः सर्वैस्तथागतं सिंहासननिषण्णं ज्ञात्वा स्वकस्वकैः कुशलमूलैस्तथा-
गतं दिव्यालंकारवस्त्रपुष्पमाल्यधूपविलेपनवाद्यशब्देन मानितः पूजितः शतसहस्र-
कोटिशः प्रदक्षिणीकृत्य अर्चितश्च । तेन खलु पुनः समयेन भगवान् सर्वसत्त्व-
महाकरुणाज्ञानस्थितं नाम समाधि समापन्नोऽभूत् । तेन समाधिधारणबलेन
त्रिसाहस्रमहासहस्रलोकधातवः आभया अवभासिता अभूवन् । सर्वरूपाणि
स्फुटितानि । ये च सत्त्वा जात्यन्धाः चक्षुषा रूपाणि पश्यन्ति स्म । वहिराः
श्रोत्रेण शब्दान् शृण्वन्ति स्म । रोगस्पृष्टा विगतरोगा भवन्ति स्म । नग्नाश्च
वस्त्रावृता बभूवुः । उन्मत्ताः स्मृतिं प्रतिलभन्ते स्म । हीनकायाः परिपूर्णैर्द्रिया
बभूवुः । दरिद्रा धनानि प्रतिलभन्ते स्म । सत्त्वानां यः खलु धनवस्तुभोग-
विहीन आसीत् स धनवस्तुभोगसम्पन्नोऽभूत् । सर्वसत्त्वाः सर्वसुखसमर्पिताः
सर्वाशापरिपूर्णा अभूवन् । त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातौ ये केचित् सत्त्वा
अनुशासनधर्मश्रवणाय येन भगवान् तेनांजलिं प्रणम्य उपसंक्रान्ताः । ये सत्त्वाः

देवभूतास्ते सर्वदेवसुखं संप्रहाय बुद्धानुस्मृतिं कृत्वा धर्मश्रवणाय येन भगवान् तेन उपसंक्रान्ताः । ये सत्त्वा मनुष्यभूतास्ते च मनुष्यसुखं परित्यज्य धर्म-श्रवणकामाय येन भगवांस्तेन उपसंक्रान्ताः । ये सत्त्वा नागयक्षराक्षसप्रेतपिशाच-भूतास्ते बुद्धानुस्मृतिं प्राप्य सर्वसत्त्वेषु मैत्रचित्ता भूत्वा कायचित्तसुखं लब्ध्वा धर्मश्रवणाय येन भगवान् तेनोपसंक्रान्ताः । ये सत्त्वा यमल्लोके अन्धतमिस्रायां जातास्तेऽपि बुद्धानुभावेन एकक्षणं स्मृतिं लब्ध्वा परस्परं संजानते स्म । ते महातमिस्राभ्यः परिमुक्तं बभूवुः । सर्वे सत्त्वाः परस्परं मैत्रचित्ता बभूवुः । तेषामुपह्वेशाः क्षीणा अभूवन् । तेन खलु समयेन महापृथिवी षड्विकारं प्रकम्पते उन्नमति अवनमति स्म । अथ तस्यां पर्वदि मंजुश्रीकुमारभूतः सन्नि-षण्णः सन् बोधिसत्त्वं महासत्त्वमार्यावलोकितेश्वरमेतदवोचत् । कुलपुत्र महा-बोधिसत्त्वपर्वदि अवभासितायां महापर्वदः पूर्वनिमित्तं परिस्फुटम् । अनेकबोधि-सत्त्वकोटिनियुतशतसहस्राणां च व्याकरणं प्रकटितम् । धर्ममहावाक्यस्य¹ पूर्वनिमित्तं संदृश्यते । कुलपुत्र अनेकानां च बोधिसत्त्वकोटि-नियुतशतसहस्राणां सर्वाशापरिपूरि महाज्ञानप्रतिलम्भो भविष्यति । तत् कुलपुत्र सत्त्वानां कारुण्यमुत्पाद्य हिताय सुखाय यावदनुत्तरस्यां सम्यक्संबोधौ प्रतिष्ठापनाय तथागतं परिपृच्छ ।

सन्ति कुलपुत्र सत्त्वाः पश्चिमे काले पश्चिमे समये भविष्यन्ति पापकारिणो दरिद्राः कृशा दुर्वर्णशरीरा जराव्याधिपरिपीडिताः परीक्षभोगा अपरिभावितकाया अल्पायुष्का अल्पबुद्धयो रागद्वेष-मोहपरिपीडिताः । तेषामर्थाय कुलपुत्र तथागतमध्येषय धर्म-देशनायै तत् ते कृतं भविष्यति दार्ढरालं सत्त्वाना[मर्थाय] हिताय सुखाय सर्वव्याधिप्रशमनाय सवपापनिवारणाय सर्वपापप्रशमनाय सर्वशापरिपूरणार्थं यावदनुत्तरपरिनिर्वाणार्थम् ।

1 This portion has been restored from the Tibetan. See Kanjur, mDo, Kha, folios 395 pp.; Asiatic Researches, XX p. 425. 2 Tib. རྒྱལ་ཁྱེད་ཀྱི་འཇིགས་པ་ལ་

I

अथ आर्यावलोकिश्वरो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो दशदिशमव-
 लोक्य ^१गङ्गानदीवालुकासमास्तथागतकोटीर्मनसि कुर्वन् ^२येन
 भगवांस्तेनांजलिं प्रणम्य त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य पंचमण्डलेन प्रणिपत्य
 भगवन्तमेतदवोचत् । सन्ति भगवन् सत्त्वाः पश्चिमे काले
 भविष्यन्ति जराव्याधिशोकमृत्यु[दुःख]^३कालमृत्युपरिपीडिताः कृशा
 दुर्वर्णा अल्पायुष्काः परोत्तभोगा अपरिभाविताकायास्ते परस्प-
 राणि मातृसूर्यदौःशील्यचित्ततया घातयिष्यन्ति परस्पराणि धनभोगै-
 श्वर्याण्यापहरिष्यन्ति^४ हास्यलास्यनाट्यक्रीडाभिरताः अनित्ये नित्य-
 संज्ञिनः अशुभे शुभसंज्ञिनः । ते तद्वेतौ तन्निदाना सत्त्वा नाना-
 प्रकारैर्विह[ग]नरकतिर्यग्योनियमलोकेषु चोपपतस्यन्ते । तत् तेषामहं
 भगवन् अर्थाय हिताय सर्वाशापरिपूरणार्थं यावत् तथागतज्ञाना-
 हरणार्थं बुद्धक्षेत्रोपपत्तये सर्वपापनिवारणार्थं तथागतमध्येष्यामि ।
 भाषस्व भगवन् भाषस्व सुगतो नास्ति तथागतस्य तज्ज्ञानं
 यदविदितम् अदृष्टम् अश्रुतम् अविज्ञातमेव । बहवो भगवन्
 बोधिसत्त्वभिष्णुभिष्णुपासकोपासिका देवनागा यक्षगन्धर्वासुर-
 किन्नराश्च समागता धर्मसांकथ्यं श्रोतुकामाः पूर्वबुद्धपर्युपासिताः
 सप्रज्ञा जाताः ते निराशीभूता प्रक्रमिष्यन्ति ।

अथ ते सर्वे यथा समागताः पर्वत्पंचमण्डलेन प्रणिपत्य एक-
 कण्ठेन एवमाहुः । साधु भगवन् भाषस्व भगवन् भाषस्व सुगतः ।

1 Ms. ०समानि

2 Ms. अंजलयः

3 Tib. མུ་པོ་གྱིས་ལོ་ལ་གུར་བ། 4 Ms. ०पहृष्यन्ति

५२

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

अथ भगवान् द्विरपि त्रिरपि अध्येषणां विदित्वा दशदिश-
मवलोक्य वल्लुमनोज्ञस्वरेणार्यावलोकितेश्वरं बोधिसत्त्वं महासत्त्व-
मेतदवोचत् । अस्ति कुलपुत्र सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-
बुद्धक्षेत्रसन्दर्शनव्यूहो नाम समाधिः यो मया पूर्वं प्रथमचित्तोत्-
पादमुपादाय श्रुतः । सुकुसुमज्योतिःसन्दर्शनस्य तथागतस्यान्ति-
कात् श्रुतः । तत्सहश्रवणादेव तस्य समाधेर्नामधेयस्य नवतीनां
सत्त्वकोटीनां तथागतज्ञानप्रतिलम्भोऽभूत् । ते सर्वे च व्याकृता-
स्तथागतैर्नानाबुद्धक्षेत्रेषु । मया च कुलपुत्र व्याकरणमनुप्राप्तम् ।
तत् स्मराम्यहं कुलपुत्र दिव्येन तथागतज्ञानेन^१ ^२त्रिंशत्या तथागत-
सहस्रैरयं धर्मपर्यायो भाषितः सत्त्वानामर्थाय । सर्वत्र त्वमेवार्या-
वलोकितेश्वर तथागताध्येषकः मंजुश्रियश्च कुमारभूतः । अयं च
यथा समागता सर्वबोधिसत्त्वानां पर्षद् भिक्षुभिक्षुण्युपासकोपासिका
पर्षद्^३ [एते सर्वे] श्रुत्वा^४ माननां पूजनां कुर्वन्ति स्म । तत-
श्चानेकानि^५ सत्त्वकोटीनियुतशतसहस्राणि व्याकरणं प्रतिलभन्ते
स्म । बोधिसत्त्वसमाधीनां च लाभिनो भवन्ति । सर्वकामं गताः
कृतसर्वाशाः समृध्यन्ते विगतव्याधयः संवृत्ता परिपक्वकुशल-
मूलाः सर्वावरणप्रहीणा अभिरूपप्रासादिकदर्शनीया धनधान्य-
कोशकोष्ठागारसमृद्धाः ^६सर्वराजराजपुत्रामात्याभिनन्दनीयाः सर्व-

1 Ms. जीतामा ; Tib. ཤེས་རབ་དང་ལྷན་པའི་རང་བཞིན་ཅན།

2 Ms. तु for त्वि in all places.

3 Ms. पर्ष for पर्षद् throughout.

4 Ms. श्रोता ; Tib. དག་གིས་ཁྱེད་ལ་ཤེས་ནས།

5 Ms. वैश्वीनेकानि

6 Ms. राजराजमात्रामात्या-

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वालोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन व्यूहम्

५३

सत्त्वैर्वन्दनीयाः स्मृतिमन्तः प्रज्ञावन्तः बुद्धे धम संघे अभेद्य^१ -
 प्रसादेन समन्वागता धृतिमन्तः^२ आयुर्वर्णतेजोबलस्थामवन्तः सर्वा-
 कारवरोपेताः समन्वागताः । न च कदाचित् प्रियविप्रयोगं न
 प्रियव्यसनं संवृत्तम् । एवं कुलपुत्र बहुगुणसमन्वागतास्ते कुलपुत्रा
 वा कुलदुहितरश्च भविष्यन्ति । यदा सद्धर्मपर्यायं पञ्चमण्डलेन
 प्रणिपत्य पुष्पधूपगन्धमाल्यविलेपनच्छत्रध्वजपताकैः समलंकृत्य नमो
 बुद्धायेति कृत्वा नमस्करिष्यन्ति साधुकारं दास्यन्ति धारयिष्यन्ति
 वाचयिष्यन्ति वाचापयिष्यन्ति लिखिष्यन्ति लिखापयिष्यन्ति परम-
 गौरवं चित्तमुत्पाद्य तस्य धर्मभाणकस्यान्तिके^३ ते दृष्ट एव धर्मे
 सर्वसगुणसमन्वागता भविष्यन्ति अभिरूपाः प्रासादिका दर्शनीया
 विगतव्याधयो दीर्घायुष्काः स्थिरबुद्ध्यः स्मृतिमन्तः धृतिमन्तः सर्व-
 राजानां सर्वराज्ञीनां राजपुत्रामाल्यानां सर्वशत्रूणां सर्वसत्त्वानां चाभि-
 नन्दनीया भविष्यन्ति वन्दनीयाः सत्करणीयाः । प्रभूतवित्तोपकरणा
 भविष्यन्ति । चन्दनगन्धः चास्य^४मुखात् प्रवास्यति । नीलोत्पलसदृश-
 नेत्रो भविष्यति । रात्रिन्दिवं चास्य बुद्धबोधिसत्त्वदर्शनं भविष्यति ।
 सर्वावरणं चास्य क्षयं यास्यन्ति पञ्चानन्तर्यप्रभृतयः कृत्वा^५ । देवता-

1 Ms. भेद्य ; Tib མེད་པོ་ । Usually the expression is མེད་པོ་

प्रसाद= ཤིང་པོ་ལ་འཇུག་པོ་ ५५.५ ।=Pāli aveccappasāda.

2 Tib. ཡུལ་ལ་འཇུག་པོ་ ५५.५.५=ऋद्धिवन्तः

3 Tib. omits परमगौरवं चित्तमुत्पाद्य तस्य धर्मभाणकस्यान्तिके ।

4 Following the ms., མཚན་པོ་ has been retained it should be in the plural.

5 Tib. omits it.

५४

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

श्वास्य रक्षिष्यन्ति । मरणकाले चास्य बुद्धदर्शनं बोधिसत्त्वदर्शनं भविष्यति । न ईर्ष्यालुको न विक्षेपचित्तं कालं करिष्यति । यावच्च्युतः सुखावल्यां लोकधातावुपपद्यते व्याकृतास्ते मया कुलपुत्रसंमुखव्याकरणेन । दृष्टोऽहं तैः सत्कृतो मानितः । न तैः संशय-मुत्पादयितव्यम् । बोधौ ^१य इमं धर्मपर्यायं धारयिष्यन्ति सत्कृत्य लिखिष्यन्ति लिखापयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पूजयिष्यन्ति उद्ग्रहीष्यन्ति नामधेयं च श्रोष्यन्ति ^२ । बोधिसत्त्व इति ^३स मनसि कृत्वा सत्कर्तव्यः । येनास्य पूर्वकर्मविपाकेनास्य रूपवैकल्यं भोगवैकल्यं बुद्धिवैकल्यं परिभाष्यं ^४च प्रियविप्रयोगं च राज्यक्षोभं च ते अस्य समाधेरनुभावेन श्रवणेन केचिच्छीर्षरोगेण केचिद्भुक्तच्छेदेन केचित् कुचेलाभिधारणेन केचित् कायचित्तपीडेन केचित् दुःखसंस्पर्शशय्याकल्पनेन केचित् परिभाष्येण सर्वं तत् कर्मावरणं क्षयं यास्यन्ति । तेन चवं चित्तमुत्पादयितव्यं पूर्वं मया संसारे संसरद्भिः पापमकुशलं सत्त्वेषु नानाप्रकारमुपचितं तं प्रतिदेशयामि आविष्करोमि न प्रतिच्छादयामि । बुद्धे धर्मे संघे अभेद्यप्रसादचित्तमुत्पादयितव्यम् । ये च तस्य कुलपुत्रस्य कुलदुहितुर्वा छेदभोगफलं ^५संवर्त-

1 Ms. योऽयं

2 Tib. omits the words from योऽयं up to श्रोष्यन्ति and puts there
 गान्'र'ग'ङ्'अस'ङ्' गुण'अ'गु'अ'र'दे'र'ग' गु'अ' गु'अ'र'अ'स'अ' र'अ'र'
 अ'र'अ'र' अ'र' अ'गु'अ'अ' अ'र'अ' अ'गु'अ'गु'अ' । ये स्वप्ने दृष्टा भविष्यन्ति
 तेऽपि बोधिसत्त्व इति मनसि कृत्वा ।

3 Ms. सत्त्वोपि

4 But Tib. श्वेद'अ'के'अ' ।

5 Tib. र'अ'अ' श्वेद' गु' अ'अ'अ' गु' अ'र'अ' । = Sans. भोगफलछेदं

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

५५

नीयं कर्मावरणं भविष्यति बुद्धे वा धर्मे वा संघे वा श्रावकप्रत्येकबुद्धे वा मातापितृभिर्वा^१ [पाप]कर्मकृतमुपचितं^२ भविष्यति तत् सर्वं परिक्षयं यास्यति। महैश्वर्यसमृद्धो भविष्यति। ये च तस्य कुलपुत्रस्य च कुलदुहितुर्वा दुःस्वनारकवेदनीयं कर्मावरणं भविष्यति प्रिय-विप्रयोगसंवर्तनीयं जात्यन्धसंवर्तनीयं स्त्रीसंवर्तनीयं^३ द्विव्यंजन-संवर्तनीयं ईर्ष्यामानक्रोधवशेन यमलोके प्रेततिर्यग्योनि संवर्तनीयं तत् सर्वं परिक्षयं यास्यति। एवं कुलपुत्र सर्वगुणाकरोऽयं समाधेः।

अस्ति कुलपुत्रास्य धर्मपर्यायस्य चिरस्थितिकराः। तेषां च कुलपुत्राणां कुलदुहितृणां रक्षावरणगुप्तानि। सर्वेषां गुणानां सर्वशापरिपूरकराणि महाभोगैश्वर्यसुखकराणि^४ सर्वचिन्तितप्रार्थित-समृद्धिकराणि सर्वकर्मक्षयंकराणि सर्वाकालमृत्युदुःस्वप्नसर्वव्याधि-प्रशमनकराणि सर्वयुद्धजयंकराणि आयुर्वर्णबलवीर्यस्थामकराणि सर्वयक्षभूतमनुष्यवशंकराणि सर्वज्वरविषादकप्रशमनकराणि यावद्-व्याकरणप्रतिलंभकराणि धारणीमन्त्रपदानि यानि श्रुत्वा धारित्वा वाचित्वा सत्करित्वा लिखित्वा लिखापयित्वा गुप्तये। स ते कुलपुत्रा वा कुलदुहितरश्च सर्वानेतान् गुणान् प्रतिलभन्ते। अथ तस्मिन् समये इयं महापृथिवी षड्विकारमकंपत। सा च यथा समागता पर्षत् तथागतं पुष्पधूपगन्धमाल्यदुष्ययुगैः संच्छाद्य साधु-कारमदात्। साधु साधु भगवन् कतमानि तानि मन्त्रपदानि।

1 Tib. ལྷལ་པའི་ལས།

2 Ms. འཕྲི་མོ།

3 Tib. མཚན་གཞིས་པར་འགྱུར་བ། Ms. འཕྲི་མོ།

4 Tib. ལས་པ།

५६

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धचेतसन्दशन-व्यूहम्

नमः सर्वतथागतानाम् तद्यथा बुद्धे सुबुद्धे शुद्धमते । लोके
विलोके लोकातिक्रान्ते । सत्त्वावलोकने सर्वतथागताधिष्ठानाधिष्ठिते ।
सर्वशापरिपूरणे द्युतिन्धरे नरके च पूजिते तथागतज्ञानददे तथा-
गताधिष्ठाने च । सर्वलोकः सुखी भवतु । पूर्वकर्म क्षपय । मम

“नातसेहं मारपतिशुक्षिणस्य आयषदिक

महाश्राद्धोपासक शुलिवज्रस्य”¹

रक्षा भवतु सर्वभयेभ्यः तथागताधिष्ठानेन स्वाहा ॥

इमानि तानि कुलपुत्राहो मन्त्रपदानि त्रिंशत्या तथागत-
सहस्रैर्भाषितानि अधिष्ठितानि मयाप्येतर्हि भाषिता[नि] सर्वसत्त्वा-
नामर्थाय हिताय सुखाय रक्षावरणगुप्तये सर्वव्याधिप्रशमनकराणि
बुद्धक्षेत्रोपपत्तये । यः कश्चित् पर्ष एवं जानीयुः कथं नु वयं
सर्वानेतान् तथागतभाषितान् गुणान् प्रतिलभेय तेन कल्यमेवोत्थाय
सर्वसत्त्वानां दयाचित्तेन करुणाचित्तेन मैत्रचित्तेन ईर्ष्यामानम्रक्ष-
क्रोधपरिवर्जितेन एकाग्रचित्तेन बुद्धस्योदारतरां पूजां² कृत्वा दश-
दिशं सर्वतथागतानां नमस्कृत्वा यथाकामं गुणान् मनसिकृत्य अष्ट-
शतं जप्य पुष्पमेकैकं तथागते देयम् । ततस्तस्य सर्वाशासमृद्धि-
र्भविष्यति । स्वप्ने च तथागतदर्शनं भविष्यति । यं वरम् इच्छति
तं लभते । मरणकाले च तथागतदर्शनं भविष्यति । च्युत्वा
सुखावत्यां च लोकधातौ³ उपपत्स्यते । आयुर्बलवर्णवीर्यसमन्वा-
गतः । सर्वशत्रुवश्चास्य वशगामिनो भविष्यन्ति ।

1 The name is not a part of the text but is inserted here for the benefit of the donor of the text. See also infra, p. 56

2 Ms. पूंजी

3 Ms. ०धातु

सर्वतथागताधिप्रान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

५७

अस्यां^१ खलु पुनर्धारण्यां भाष्यमाणायां षष्ठीनां च प्राणि-
सहस्राणामनुत्पत्तिकेषु धर्मेषु क्षान्तिप्रतिलम्भोऽभूत् । सर्वे च
सर्व[कर्मा]^२वरणविनिर्मुक्ताः सर्वाभिप्रायपरिपूर्णाः संवृत्ताः ।

II

अथ खलु वज्रपाणिर्बोधिसत्त्वो दशदिशं व्यवलोक्य भगवन्त-
मेतदवोचत् । अस्ति भगवन् अभयतेजं नाम धारणी बोधिसत्त्वानां
प्रतिज्ञा या मया अभयव्यूहराजस्य तथागतस्यान्तिकादुद्गृहीता ।
उद्गृह्य सर्वसत्त्वेभ्यः प्रकाशिता । ततः पुनः^३ भगवन् नाभि-
जानामि यस्य^४ स्वप्नेऽपि सा धारणी कर्णपुटे निपतितान्तर्गता
तस्य स्याच्छरीरे दौर्बल्यं वा क्लेशो वा व्याधिर्वा ज्वरो वा कायशूलं
वा चित्तपीडा वा अकालमृत्युर्वा उदकं वा शस्त्रं वा विषं वा गरं
वा डाकिनी वा भूतो वा यक्षो वा शलवो वा मनुष्या वामनुष्या
वा विहेठं वा कर्तुं हिंसां वा विधातुं वा नेदं स्थानं विद्यते । तदनु-
जानातु भगवन् यदहं बोधिसत्त्वप्रतिज्ञामुद्रां दास्यामि । तेषां
धर्मभाणकानां धर्मश्रावणिकानामर्थाय श्रोतॄणां^५ मानयितॄणां
पूजयितॄणां धारयितॄणां वाचयितॄणां^६ सर्वाशापरिपूरकाणि ।

नमः सर्वबुद्धानाम्^७ । सर्वबोधिसत्त्वानामर्हन्तानाम् । तद्यथा
ओम् वज्रधर वज्रधर वज्रकाय वज्रबल वज्रतेज । हुम् हुम् । वज्र-

1 Ms. अस्मिन्

2 Tib. ལས་ཀྱི་སྒྲིབ་པ།

3 Ms. ०र्वेण

4 Ms. यस्य स्या सा ; Tib. སང་གི་སྒྲིབ་པ།

5 Ms. श्रोतॄणां

6 Ms धारयितॄणां वाचयितॄणां

7 Tib. सर्वतथागतानाम्

५८

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

पाणे तथागताज्ञां पालय । स्मर प्रतिज्ञाम् । सर्वव्याधिं सर्वपापानि
नाशय । देहि मे यथेप्सितं वरम् । मम

“नातसेहं मारपति शूलिक्षणस्य आयषादिक शुलिवज्रस्य”

यं यमेवाभियाचाम^१स्तं तमेव समृध्यतु । हे हे । तुरु
तुरु । आगच्छ आगच्छ । मा विलम्ब । दर्शय वज्रकायं दर्शय^२
वज्रकायम् । बुद्धाधिष्ठानेन स्वाहा ।

^३अस्यां धारण्यां भाष्यमाणायाम् ^४इयं महापृथिवी उन्मज्ज-
निमज्जनं करोतु । सर्वे च यक्षराक्षसाः संभ्रान्ताः सर्वे च देवा
यावद् मनुष्यामनुष्या विस्मयमापन्नाः साधुकारं प्रददति । साधु साधु
महासत्त्वाः । परमसिद्धानि इमानि धारणीमन्त्रपदानि भाषितानि ।
अथ वज्रपाणिबोधिसत्त्वो भगवन्तमेतदवोचत् । यः कश्चिद्
भदन्त भगवन् बोधिसत्त्वभूमिमभिप्रार्थयते धनधान्यभोगैश्वर्यं राज्यं
विद्याधरत्वम् आयुर्बलवीर्यदीर्घायुष्कत्वं तेन शुक्लाष्टम्यां श्वेत-
चन्दनमयो वज्रधरः कार्यः अट्टहासः^५ सर्वालंकारविभूषितः ।
सधातुकहृदयं कर्तव्यम् । सधातुकं^६ वज्र[धरं]^७ समाश्वासकं विद्या-
धरं धूपदह्यमानं शुचिना अहोरात्रोषितेन कार्यम् । ततोऽष्टम्यां^८ पूर्व-

1 Tib. अयमेव अभिप्रायः च मे ।

2 Ms. & Tib, दरिशय

3 Ms. अस्मिन्

4 Ms. अयं

5 Tib. ཅ་གཏུ་ཅེང་། = अश्वहासं हसित्वा

6 Tib. ལྷ་གཏུ་ཅེང་། धातु=remains of a saint

7 Tib. རྩོམ་པ་ལྷ་གཏུ་ཅེང་། ལྷ་གཏུ་ཅེང་། ལྷ་གཏུ་ཅེང་།

8 Tib. ལྷ་གཏུ་ཅེང་། = वज्रधरं विद्याधरं समाश्वासकं

8 Tib. ལྷ་གཏུ་ཅེང་། ལྷ་གཏུ་ཅེང་། ལྷ་གཏུ་ཅེང་།

43

III

1 Tib. རོ་དང་ལྷན་པ་དང་རྒྱུ་དང་ལྷན་པ་དང་། རྒྱུ་ལྷན་པ་དང་། རོ་ལྷན་པ་

གཞི་གཏོན་མ།

६०

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

धिष्ठानं सर्वबोधिसत्त्वानाम् अधिष्ठितश्च सर्वसमाधिं सर्वधारणी-
मुखानि प्रतिलभते । सर्वसत्त्वानां चित्तचैतसिकसामिंजित-
प्रसारितानि प्रजानाति । देवानां नागानां मनुष्याणां यक्षाणां
गन्धर्वाणां प्रेतानां तिर्यग्योनिगतानां यामलौकिकानाम् अमी
सत्त्वाः पुण्योपगाः सुकृतकरा बुद्धधर्मसंघेषु प्रसादं प्रतिलभन्ते ।
अमी^१ नरकगामिदुष्कृतगामिपापकारिणः । तेषां सत्त्वानां
पापदृष्टिगतानां धर्मं देशयति सर्वपापेभ्यो निवारयति । बुद्धबोधौ
प्रतिष्ठापयति सर्वाभिप्रायं परिपूरयति । ईर्ष्या-मान-क्रोध-मा-
तृस्यं विनोदयति । ते च सत्त्वा बुद्धधर्मसंघेषु प्रसादं प्रतिलभ्य
बुद्धक्षेत्रेषूपपद्यन्ते । न जातु दुःखमनुभवन्ति न दौर्मनस्यम् ।
तेनायं कुलपुत्र सर्वतथागताधिष्ठानसत्त्वावलोकनबुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-
व्यूहो नाम समाधिरुच्यते । यं श्रुत्वा नियतावैवर्तिकभूमिं प्रति-
लभन्ते ।

[स] आह । केनार्थेन भगवंस्तेषां कुलपुत्राणां व्याकरणं
भवति । कियत्तेषां पुण्यस्कन्धं भवति । किं दुष्करचर्या । दुष्करं
च भगवन् अर्हत्त्वं प्रागेवानुत्तरा सम्यक्संबोधिः । भगवानाह ।
यश्च मया कुलपुत्र प्रथमचित्तोत्पादमुपादाय दानशीलक्षान्तिवीर्य-
ध्यानप्रज्ञापारमिता परिपूरिता यश्च शिरःकर^२चरणनयनोत्तमांग-
प्रियपुत्रभार्यादुहितृदासदासीपरित्यागः कृतः यश्चास्य धर्म-

1 Ms. अयं

2 Ms. ०करण०

पर्यायस्य पूजनसत्करणलिखनलेखापनवाचनोद्ग्रहणीयः
 पुण्याभिसंस्कारः परेभ्यः संप्रकाशनीयः पुण्याभिसंस्कारः तेषां च
 धर्मभाणकानां पूजनसत्करणपुण्याभिसंस्कारः तस्यायं पूर्वमकः
 पुण्याभिसंस्कारः शततमामपि कलां नोपैति । यश्च मया कुलपुत्र
 धर्मो भाषितः पर्यावाप्तः तं सर्वं सत्करे गुरुकरे मानये पूजये
 सत्कृत्य लिखये लिखापये । यश्चायं धर्मपर्यायः लिखे वाचये
 पूजये संप्रकाशये बहुतरम् इतः पुण्याभिसंस्कारं परिगृहीष्यति ।
 ततस्तथागतो व्याकरोत्यनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ । तत् कस्य
 हेतोः । एवंरूपस्य दुष्करं धर्मपर्यायस्य श्रवणोद्ग्रहण-धारण-
 पूजन-लिखनम् । ते च सत्त्वाः पापसमाचाराः खाद्यपेयहास्य-
 नाद्याभिरता अशुभे शुभसंज्ञिनः कामक्रोधव्यापादबहुला असुखे
 सुखसंज्ञिनः प्रहाराक्रोशतर्जनाडनाभिरता न ज्ञास्यन्ति न मनसि
 करिष्यन्ति । ते ततः पापकर्मनिदानाज्ञाना^१ अकल्याणमित्रपरि-
 गृहीता जराव्याधिशोकमृत्युपरिपीडिता मरणकाले परितप्यन्ते ।
 श्मशानसदृशमंचावलंब्यमानं^२ परस्परं पश्यन्ति न च कुशलचित्त-
 मुत्पादयिष्यन्ति नाभेद्यप्रसादम् । ते ततश्च्यवित्वा पुनरपि
 दुःखानि प्रत्यनुभविष्यन्ति । नायं कुलपुत्राकृतकुशलमूलैस्तथा-

१ Ms. ०ग्रहरया

२ Tib. སྤྱི་གཤིན་པའི་ལས་ཀྱི་གཞི་དེ་དང་། སྤྱི་ལེས་པ་དེས་ སྤྱི་
 དགེ་པའི་ བཤེས་ གཞིན་གྱིས་ རྟོངས་སུ་རྒྱུ་ ཅིང་།

३ Ms. ०पलं व्यमानं

गतादर्शाविनो^१ अव्याकरणप्राप्तैः श्रोतुं मानयितुं पूजयितुम् उद्-
 ग्रहीतुं न लिखितुं न लिखापयितुं न श्रद्धधातुं न च तान् धर्म-
 भाणकान् सत्कर्तुं मानयितुं पूजयितुम् [अपि न शक्यते^२ ।] तथा-
 गतकृत्यं कुलपुत्र तत्र विषये भविष्यति यत्नायं धर्मपर्यायः
 प्रचरिष्यति । अथ सा यथा समागता पर्षत् साधुकारमदात् ।
 साधु साधु भगवन् । वयमपि भगवन् धर्मभाणकं धर्मश्रावणिकं
 तथागतकृत्येन ^३सत्करिष्यामः गुरुकरिष्यामः मानयिष्यामः सर्व-
 सुखोपधानं चास्योपसंहरिष्यामः । अयं च धर्मपर्यायं वैस्तरिकी-
 करिष्यामः रक्षिष्यामः येनायं धर्मपर्यायश्चिरस्थितिको भविष्यति ।
 अथ भगवांस्तस्यां वेलायां यथा समागतां पर्षदमवलोक्यैवमाहुः ।
 साधु साधु कुलपुत्र । अहो एवमपि युष्माकं करणीयम् । कायचित्त-
 निरपेक्षैर्भूत्वा सर्वोपप्लवन-परिभवन-परिभाषण-तर्जन-प्रहाराक्रोश-
 लभ्यमानम् [अपि] इमं धर्मपर्यायः श्रावयितव्यो लिखितव्यो
 वाचयितव्यः । तं च धर्मभाणकं धर्मश्रावणिकं सर्वसुखोपधानेन
 चोपस्थातव्यः । स च विषयः स च द्वीपः स च नगरो रक्षितव्यः
 सर्वभयोपद्रवोपसर्गोपायासेभ्यः । तस्य च कुलपुत्रस्य कुलदुहितुर्वा
 सततसमितं समन्वाहर्तव्यम् । अथ भगवांस्तस्यां वेलायामिमा
 गाथा अभाषत ।

1 for दर्शाविभिः ।

2 Tib. མཆོད་པ་བྱ་བར་ ཡང་མི་བྱས་པོ།

3 Ms. puts the verbs in singular number.

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धचैतन्यसन्दर्शन-व्यूहम्

६३

शृणुत कुलपुत्र अप्रमत्ता

मा पञ्चकाले परित्ताप्यु भेष्यथ^१ ।

बुद्धस्य उत्पद्यु कदाचि लभ्यते

कल्पानकोटीभि शतैः सहस्रैः ॥

गुणाश्च शृण्वत्वभिश्चदधेत

न दुर्लभा तेषु समाधि भेष्यति ।

कल्पानकोटीन् यथ गङ्गावलिका

यो दानु दद्या द्विपदोत्तमेषु ॥

धनं च धान्यं तथ वस्त्रभूषणं

गन्धं च माल्यं च विलेपनं च ।

यश्चैव सूत्रमभिश्चदधित्वा

शृणेय वाचेय लिखापयेत ।

न तस्य पुण्यस्य प्रमाणु विद्यते

ता चाप्रमाणं सुगतेन देशितम् ॥

रण्यं च सेवेत सदाप्रमत्तो

ध्यानं च ध्यायेतु सदान्यचित्तः ।

दानं च दद्या प्रियपुत्रधीतरा

हस्तौ च पादौ च परित्यजेत^२ ॥

यथैव सूत्रस्य धरेति कश्चि

अयं ततो पुण्यविशेष्यु प्राप्नुया ।

1 Ms. भेष्यत

2 Ms. हस्तौ च परित्यजेत यथैव । Tib. འག་པ་ ཀླང་པ་ ཡོངས་སུ་

གཏོང་བ་པས་ ।

६६

सर्वतथममन्ताधिष्ठानः सर्ववावलोकन-बुद्धचेतसन्दर्शन-व्यूहम्

अर्थस्य दाता वरसूत्रमेतत्

सर्वस्यापाया सदा वर्जितास्य ॥

धनस्य धान्यस्य च दायको ह्ययं

गुणाश्च सर्वेऽपि न तस्य दुर्लभाः ।

आयुर्बलं वीर्यं न तस्य दुर्लभं

धारैति सूत्रं य इमं विशुद्धम् ॥

द्रक्ष्यन्ति बुद्धममिताभु नायकं

मयापि स व्याकृतु बुद्धबोधौ ।

न तस्य पापं पि कदाचि विद्यते

सुखावर्तो द्रक्ष्यति लोकधातुम् ॥

यं चापि तस्य सद कर्मु भेष्यति

सर्वं क्षयं यास्यति चित्तनीडे ।

कायस्य शूले तथ शीर्षतापे

न तस्य जातु विनिपातु भेष्यति ।

सांष्टिकांश्चापि गुणां स लप्स्यते

सर्वं यथा चिन्तितु प्रार्थितं च ॥

तस्माभि तेभि सद भिक्षुभिक्षुणी

उपासकोपासिक राजभिः सदा ।

गुरुगौरवं कृत्वा च धर्मभाणके

यथा नरेन्द्रस्य तथागतस्य¹ ॥

1 Ms. puts these two lines after इदं च सूत्रं...कर्तव्यधारके । The Tibetan rendering has been followed here.

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

६५

इदं च सूत्रं सद धारितव्यं
 सत्कारु नित्यं च कर्तव्यधारके ।
 गन्धैश्च माल्यैश्च विलेपनैश्च
 सत्कारु कृत्वा च लिखापयेत ॥
 मा पश्चकाले जरव्याधिपीडिता
 अनेक-आयाससहस्रव्याकुलाः ।
 नरकेषु तिर्यक्षु^१ परिभ्रमाणाः
 षण्ठाश्च पण्डाश्च जुगुप्सनीयाः ।
 जात्यन्धभूताः कुणपाश्च गन्धिनः
 संजास्यते नीचकुलेषु स्त्रीषु ॥
 ईर्ष्यालुकस्य सद पापचारिणः
 क्रोधाभिभूतस्य च मत्सरिण्य ।
 बुद्धेषु धर्मेषु करित्व गौरवम्
 इमेषु जातीषूपपद्यतेऽसौ ।
 तत्रैव दुःखानि च वेदमाना
 मा पश्चकाले परिताप्यु^२ भेष्यथ ॥
 तस्माभि तेहि सद पूजितस्य
 यश्चैव धारेत प्रकाशयेत ।
 यश्चैव परिभाषणु तस्य कुर्वते
 जुगुप्सनां ताडनबन्धनञ्च ॥

1 Tib. ལེ་དགུ་མ་ རྒྱལ་མ་མུ = प्रेतेशु

2 Ms. भेष्यतः

६६

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

ममैव तेन परिभाषणा कृता

ममैव सत्कारु करित्व धारके^१ ।

तस्माच्च तैर्हि सद धर्मभाणके

यश्चैव धारेत लिखेत वाचये ।

सत्कारु तैश्च सद नित्यु कुर्या

स्निग्धाश्च वाचो मधुरा भणेत ॥

IV

आर्यावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो भगवत्श्रवणयोर्निपत्य भगवन्तमेतदवोचत् । अनुस्मराम्यहं भगवन् अस्ति व्यवलोकनप्रातिहार्या नाम धारणी या मया पूर्वं ज्ञानकेतुप्रभाकरस्य तथागतस्यान्तिकादुद्गृहीता श्रुता [च] । यां श्रुत्वा मत्वा उद्गृह्य धारयित्वा वाचयित्वा सत्करित्वा लिखित्वा लिखापयित्वा अवैवर्तिकभूमिं प्रतिलभन्ते । सर्वानेतास्तथागतभाषितान् गुणान् प्रतिलभन्ते । सर्वं चास्य यथाभिप्रायां समृध्यते । सर्वकर्माव[र]णं चास्य क्षयं गच्छति । समाधिं च प्रतिलभते । विगता व्याधयो भवन्ति । बुद्धदर्शनं बोधिसत्त्वदर्शनं भवति । तद् भगवान् साधुकारमदात् । साधु साधु कुलपुत्र प्रवर्तय अधिष्ठितं तथागतेन ।

अथार्यावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो दशदिशं सर्वतथागतेभ्यो नमस्कृत्य इमानि मन्त्रपदानि भाषते स्म ।

¹ Tib. དེ་ནི་ང་ཡང་ཡོངས་སུ་སྒྲིམ་པ་ཡིན། ।

འདྲིལ་པ་སྤྱད་ཀྱིས་ན་ང་ཡང་ཁྱད། ॥

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

६७

नमः सर्वतथागतानां सर्वाशापरिपूरकराणाम् । नम आर्या-
वलोकितेश्वरस्य बोधिसत्त्वस्य महाकारुणिकस्य । तद्यथा

ह ह ह ह । मम मम । धिरि धिरि । शान्ते प्रशान्ते
सर्वपापक्षयंकरे । अवलोकय कारुणिक बोधिचित्तं मनसि कुरु ।
व्यवलोकय मां स्मर स्मर यत् त्वया पूर्वं सत्याधिष्ठानं कृतम् । तेन
सत्येन सर्वाशां मे परिपूरय । बुद्धक्षेत्रं परिशोधय । मा मे कश्चिद्
विहेठं करोतु । बुद्धाधिष्ठानेन स्वाहा । तद्यथा

तेजे तेजे महातेजे । यन्मम कायदुश्चरितं वाग्दुश्चरितं मनो-
दुश्चरितं दारिद्र्यं वा तन्मे क्षपय । आलोकय विलोकय । तथा-
गतदर्शनं चाहमभिकांक्षामि बोधिसत्त्वदर्शनम् । धुधुप ददस्व
मे दर्शनम् । सर्वे मे कुशला अभिवर्धन्तु । नमः सर्वतथागतानाम् ।
नमः अवलोकितेश्वरस्य । स्मर प्रतिज्ञा महासत्त्वाः । सिध्यन्तु
मन्त्रपदाः स्वाहा ।

अस्यां धारण्यां भाष्यमाणायां महापृथिवीकंपोऽभूत् महा-
किलकिलाशब्दः । दिव्यं च पुष्पवर्षमभिप्रवर्षन् [सर्वः सपर्षत्¹]
साधुकारमदात् । साधु साधु सुभाषितमिदं महासत्त्वेन सर्वसत्त्वानां
त्वाणार्थं सर्वाशापरिपूरकरम्² । रक्ष सर्वभयेभ्यः सर्वकर्मक्षयंकर
मरणदुःखप्रकान्तारप्रशमन । वयमपि सर्वे भूत्वा धारयिष्यामः
सत्करिष्यामः । अवलोकितेश्वर आह । यः कश्चित् कुलपुत्र इमान्
गुणानभिकांक्ष[ते] । यथा तथागतेन परिकीर्तितं व्याकरणं मम
कांक्ष[ते] । ममापि सम्मुखदर्शनं समाधिलम्भं बुद्धबोधिसत्त्वदर्शनं

1 Tib. བསམས་ཅད་དང་ཐུག་པའི་འཁོར་

2 Ms. ०कराणि

६८

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

भोगैश्वर्यलभं बुद्धक्षेत्रोपपत्तिं तेन शुक्लपक्षे शुचिना सुस्नातगालेण भूत्वा आर्याष्टांगोपवासोपवसितैरष्टम्यामारभ्य शुचौ प्रदेशे बुद्धा-धिष्ठिते गन्धपुष्पैर्ध्वजपताकैः पूर्णकुम्भैरभ्यर्च्य स पृथिवीप्रदेशः स च धर्मभाणकः शुचिः सुस्नातगात्रः श्वेतवस्त्रप्रावृतो नानापुष्पमाल्य-गन्धैरभ्यर्च्य लिखापयितव्यः सर्वसत्त्वासाधारणानि कुशलमूलानि कृत्वा सर्वसत्त्वमैत्रचित्तेन दयाचित्तेन करुणाचित्तेन तथागतगुरु-गौरवं चित्तमुपस्थाप्य तेन दिने दिने लिखता ताव लिखे यावदर्थ-दिवसम् । अष्टम्यामारभ्य यावत् पञ्चदशीं दिने दिने सैव पूजा कर्तव्या । ततोऽनेनैव विधिना लिखितमालेण पञ्चानन्तर्याणि कर्माणि सर्वपापानि चास्य क्षयं यास्यन्ति । कुशलैर्धर्मैर्विवर्धिष्यते । उत्तसवीर्यो भविष्यति । सर्वधर्मेषु कायसुखमनुप्राप्स्यति । तनू^१-भविष्यन्ति राग-द्वेष-मोह-मान-क्रोधाः । तेन लिखापयित्वा पूर्वमुखीं सधातुकां तथागतप्रतिमामवलोकितेश्वरप्रतिमां च सधातुकां स्थाप्य सधातुके चैतायतने पुष्पधूपगन्धैर्दीपैश्च उदारतरा पूजा कर्तव्या । अष्टम्यामारभ्य यावत् पञ्चदशीं सर्वसत्त्वमहाकरुणाचित्तेन भवि-तव्यम् । ^२शुचिशुक्लभोजिना आर्याष्टांगोपवासोपवसितेन सुहृत्सहाय-केन^३ मानक्रोधमात्सर्यपरिवर्जितेन दिने दिने उदारतरां पूजां कृत्वा त्रिसन्ध्यं^४ जापः अष्टशतिको दातव्यः । दीपधूपपुष्पगन्धादि दत्त्वा सुमनःपुष्पाष्टशतैश्च आर्यावलोकितेश्वरप्रतिमा त्रिसन्ध्यमाहर्तव्या ।

1 Ms. तन्वी

2 Ms. शुच

3 Tib. has only གྲོ་ལཱ་ཤེ་=सहायक

4 Ms. तृसन्ध्यं ; Tib. ཐུས་ལཱ་ཤེ་ཐུས་ལཱ་ཤེ་ ।

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

६६

वज्रपाणेश्च धूपो दातव्यः । दशदिशमभिनमस्कृत्य पश्चिमेन
भीमाया देव्याः पूर्वैणानोपमायाः^१ ऊर्ध्वेन शंखिन्या बलिर्नानारस-
पायसदध्योदनश्चतुर्दिशं क्षेप्तव्यः । ततस्तस्य न कश्चिद् विक्षेपं
करिष्यति । संत्रासो[ऽपि नोत्पद्यते ।] नान्यथात्वं चित्तस्य^२ ।
^३सर्वेषां चाष्टशतिको जापः अष्टशतसुमनःपुष्पैश्च संचोदनम् ।
[अने]नैव विधिना पूर्वसेचं कृत्वा ततः पूर्णपञ्चदश्यां चत्वारि पूर्णकुंभा
[नि] स्थाप्य धूपचन्दनकुन्दुरुककर्पूरं दत्त्वा दीप [मुखानि]^४ चत्वारि
नानागन्धध्वजपटपताकासुवर्णरूप्यभाण्डैः तं^५ पृथिवीप्रदेशं समलं-
कृत्य दधिमधुपायसदध्योदनमन्यानि च यथालम्भेन बलिं चतुर्दिशे
दत्त्वा निवेद्य सुमनःपुष्पाष्टकशतैरैकैकं जप्य चतुर्दिशे क्षेप्तव्यम् ।
पूर्ववत् त्रयष्टशतैः सुमनोजातिपुष्पैरैकैकं जप्य आर्यावलोक-
कितेश्वरप्रतिमा आहर्तव्या । ततः सत्प्रतिमा कंपिष्यति^६ । महा-
निर्घोषो भविष्यति । रश्मयो निश्चरिष्यन्ति । पृथिवीकम्पः[भवि-
ष्यति ।]^७ ततः सर्वकर्माणि सर्वकार्याणि चास्य समृद्धिष्यन्ति ।
तथागतदर्शनं बोधिसत्त्वभूमिप्रतिलम्भः सर्वसत्त्ववन्दनीयो
भविष्यति । धनधान्यकोशकोष्ठागारसमृद्धः सर्वव्याधिपरिवर्जित-

1 Ms. पम्याः

2 Tib. དེ་སྐད་ དེ་ལ་ རྒྱུ་པར་ གཤམ་བ་དང་ འཛིགས་པ་ (ततस्तस्य
विज्ञेयः संत्रासः) འགའ་ཡང་འགྲུང་གར་མི་འགྲུར་ཞིང་སེམས་འཁྲུལ་
(नोत्पादयितव्यः चित्तविभ्रमः) པར་མི་འགྲུར་མོ། (न कर्तव्यः) ।

3 Ms. सर्वेषाणां

4 Tib. མར་སྐོལ་བ་ཞི།

5 Ms. स

6 Tib. འགྲུལ་བར་འགྲུར་ ཞིང་། 7 Tib. སྐད་གཤམ་བར་འགྲུར་མོ།

श्चिरजीवी [भविष्यति] । सर्वशत्रवः सर्वराजराजपुत्रामात्यदर्शनाभि-
 काक्षिणो भविष्यन्ति प्रियंकराः^१ सर्वक्लेशरागद्वेषमोहप्रहीणाः । न
 च जातु प्रियविप्रयोगो भविष्यति । महादृढबलवीर्यसंपन्नस्तेजवां-
 स्तीक्ष्णेन्द्रियो बुद्धिमान् सर्वसत्त्वदयाचित्तो धर्मज्ञो यावच्च्यवन
 काले बुद्धं भगवन्तमार्यावलोकितेश्वरं पश्यति । मैत्रविहारी कालं
 करोति । धर्मं देशयमानं यथेप्सितेषु बुद्धक्षेत्रेषु महाचक्रवर्तिकुलेषु
 यत्रानुस्मृतिं करोति तत्रोपपद्यते । अन्यानि चानेकानि गुण-
 सहस्राणि प्रतिलप्स्यते । एवं भगवन् बहुगुणकरोऽयं धर्मपर्यायः ।
 इमानि ते धारणीमन्त्रपदानि न विना तथागताधिष्ठानस्यायं धर्म-
 पर्यायं शक्यं श्रोतुं न धारयितुं न पूजयितुं न लिखितुं न लिखा-
 यितुं न श्रद्धधातुम् । सचे दर्शनं भवे न श्रवं भविष्यति । स-
 चे श्रवणं तद्विक्षिप्तचित्तः श्रोष्यति न श्रद्धास्यति न सत्करिष्यति ।
 सचे^२ सत्करे क्लेशव्यापादचित्तः [सत्करिष्यति] सचे लिखे
 लिखापयेत व्याक्षिप्तचित्तः । [तत् कस्य हेतोः] । तथा हि तस्य
 पूर्वपापकर्मफलहेतुत्वात् कर्मानुभवितव्यम् । स विचिकित्सा-
 प्राप्तो भविष्यति । पञ्चानन्तर्यं करिष्यति । त्रिभिः साधनैः सर्वाशा-
 समृद्धिर्भविष्यति । नात्र कांक्षा न विमर्तिर्न विचिकित्सोत्पादयि-
 तव्या । अथ भगवान् [अवलोकितेश्वराय बोधिसत्त्वाय महा-
 सत्त्वाय] साधुकारमदात् । साधु साधु कुलपुत्र । तथागतकृत्यमयं^३
 धर्मपर्यायः करिष्यति सर्वसत्त्वानाम् ।

१ Ms. किं कर ; Tib. བཤེས་སྤྱི་ཤིང་པར་ཡང་འཁུར། । प्रिय

२ Ms. सत्करेत

३ Ms. कृत्योऽयं

७७

v

“नात्सहं मारपति शूलिक्षणस्य⁵” ।

[सर्वसङ्गानां^६] सिद्धिं हा हा । पद्मे पद्मे महापद्मे । विशदे
विशदे महाविशदे । भव भव भवोद्भवाय । तमहं घोरे तमहं घोरे ।

1 Tib. དབྱངས་ངན་གྱི་ཀུན་དགའ་ར་བ་ན།

2 Ms. विहरणातः

3 The usual form is तस्यथेदं; in Pāli it is सेय्यथीदं; in Tib. it is transliterated thus स्यदयथीदं

4 Ms. साधयार्था साधयार्था

4 Ms. साधयार्था' साधयार्था'

5 The words within quotations are inserted here for the benefit of the donor of the ms. 6 Supplied from Tib.

6 Supplied from Tib.

७२

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

तन्मे विद्यां प्रयोजय^१ । सिद्धिं कुरु । सर्वशां मे परिपूरय
बुद्धाधिष्ठानेन स्वाहा ।

यः कश्चिद्भगवद्गुणार्थी धनधान्यार्थी सर्वसत्त्ववशीकरणार्थी
भवे महैश्वर्य^२ राजत्वं विद्याधरत्वमभिकांक्ष[ते] ममापि संमुखदर्शनं
तेन अष्टम्यां शुक्लपक्षे नवे पटके अच्छिन्नदशे^३ केशापगते^४
शुचिना चित्तकरणे आर्याष्टाङ्गोपवासोपवसितेन अश्लेषैरङ्गै^५ नव-
भाजनस्थै^६ श्रितापयितव्यम् । मध्ये तथागतप्रतिमा धर्म देशयमाना
दक्षिणेनार्यवज्रक्रोधो वज्रं भ्रामयमानः सर्वालङ्कारविभूषितः [पुष्प]-
माल्यार्धचन्द्रहारः श्वेतवस्त्रप्रावृतः वामपार्श्वे अनोपमा शरकाण्ड-
गौरी^७ सर्वालङ्कारविभूषिता श्वेतवस्त्रा पद्महस्ता समाश्वासयंती ।
ततः शुचिना विद्याधरेण आर्याष्टाङ्गोपवसितेन शुचौ सधातुके
तथागतस्थाने क्षीरयावकाहारेण श्वेतवस्त्रप्रावृतेनात्मद्वितीयेन
अष्टम्यां पूर्वसेचं कृत्वा नानापुष्पगन्धधूपदीपैः पूजां कृत्वा
लिप्कृत्वा त्रयष्टशतिको जापो दातव्यः । एकैकं सुमनःपुष्पं
जाप्य त्रयष्टशतैः सा प्रतिमा आहर्तव्या तथागतस्य वज्रपाणेश्च
पूर्वतरं पुष्पधूपगन्धं दातव्यम् । बलिपायसदध्योदनं नानारसं नाना=

1 Tib. पयोचनय

2 Ms. महानैश्वर्य

3 Tib. སྐར་པ་ཁ་ཚར་སྐྱེ = with fringes uncut ; cf. Pāli अदसकं निसीदनम् ।

4 Tib. བསྐྱེས་པ་སྐྱེ་བསྐྱེས་པ་ལ། ।

5 Tib. རྩེ་ཕྱི་སྤྱི་དང་སྤྱི་འབྲས་པ། = coloured by various pure

colours.

6 Ms. भाजनैस्थै

7 Tib. འདས་བུ་མདའ་མཁའ་མཛོད་ལྷ་དཀར་ཤམ་དུ་མཆིས་ལ། ।

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

७३

मद्यं चतुर्दिशे क्षेप्तव्यम् । पूर्णपञ्चदश्यामनेनैव विधिना बलिः
 अन्या[नि] च यथालाभेन धूपकर्परकुन्दुरुक^१ चन्दनम्रक्षं^२ दातव्यम् ।
 सुगन्धतैलेन द्वौ दीपौ दातव्यौ । तलाहं स्वरूपेणोपतिष्ठामि^३ ।
 यथेप्सितं वरं दास्यामि^४ समाधिलाभमाकाशगमनमन्तर्धानं
 राजत्वं^५ बल-चक्रवर्तित्वं विद्याधरत्वं निधिवादं धातुवादं परचित्त-
 ज्ञानं दीर्घायुष्कत्वम् । सर्वसत्त्वानां मैत्रचित्तेन भवितव्यम् । मान-
 क्रोधवेष्यामात्सर्यपरिवर्जितेन^६ स्तौपिक-धार्मिक-सांघिकार्थापहार-
 परिवर्जितेन भवितव्यम् । तथागतानामभेद्यप्रसादेन [भवितव्यम्] ।
 यदि चाहं भगवन् पञ्चानन्तर्यं^७ करिष्यामि त्रिभिः साधनैर्न समन्वा-
 हेरयं मा चाहं भगवन्ननुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्येयं सचे बुद्धे
 अप्रसादलब्धो भवे यश्च विमतिप्राप्तो यश्च पापमकुशलं कृत्वा
 न विरतिमनुगृह्णाति^८ क्लेशोपक्लेशचित्तस्तस्याहं चापि दर्शनं
 दास्यामि^९ लाभमपि^{१०} करिष्यामि ।

अथ भगवान् साधुकारमदात् । साधु साधु भगिनि । साधु
 खलु पुनस्त्वं भगिनि यत्त्वया सर्वसत्त्वानामर्थाय पापसमाचारेषु

1 Ms. कन्दुरक ; Tib. རོག་དྭག་པོ་ ।

2 Ms. ०स्मृत्तं

3 See infra. p. 77

4 Ms. ०लभः

5 Ms. राज्यत्वं

6 Ms. स्थोपिक

7 Tib. omits पञ्च, cf. གཤམ་ཏེ་མཆོམས་མ་མཆོམས་པ།

8 Ms. རྒྱུ་ཤུ་

9 Ms. न दास्यामि but the Tib. omits न । Cf. དེ་དག་ལ་འདྲ་བ་དག་

མཐོང་བ་ ལྷུ་ལ་བར་ བསྐྱེ་ཞིང་ ཐོབ་པར་ ཡང་ བསྐྱེ་ ལགས་སོ།

10 Ms. लाभं करिष्यामि ।

सत्त्वेषु इमा एवरूपा मन्त्रपदा भाषिताः प्रतिज्ञा कृता ।
शक्ष्यसि त्वमनया एवरूपया महाकरुणया सर्वसत्त्वाननुत्तरायां
सम्यक्संबोधौ प्रति[ष्ठा]पयितुम् । एवमेव त्वयापि करणीयम् ।

अथ शंखिनी महादेवी भगवन्तं नानापुष्पैर्नानागन्धै-
रभ्यर्च्य प्रदक्षिणीकृत्य पादयोर्निपत्य भगवन्तमेतदवोचत् । अहमपि
भगवंस्तथागताधिष्ठानेन प्रतिज्ञां करिष्यामि तथागतशासन-
चिरस्थित्यर्थम् । तेषां च धर्मभाणकानां धर्मश्रावणिकानां सर्वाशा-
परिपूरकराणि मन्त्रपदानि दास्यामि । रक्षायै तन्मे भगवान्
अनुजानातु ।

नमो नमः सर्वतथागतानाम् । ॐ शंखिनि देवि आगच्छ
आगच्छ । तिष्ठ धने धनजये । वृ वृ वृद्धिकरि^१ । धृ धृ धृत्तिकरि ।
^२ नानाविविधवेशवस्त्रायुधधारिणि^३ । यु यु आयुष्पालनि । तथा-
गतानां स्मर बोधिचित्तं मा विलम्ब । देहि मे वरम् । शंखिनि
स्वाहा ।

इमैर्मन्त्रपदैः स भगवन् कायगतैर्यशोवृद्धिमनुप्राप्स्यति ।
तेजोवृद्धिं भोगवृद्धिम् ऐश्वर्यवृद्धिं दीर्घायुष्कतां शत्रुवशीकरण-
वृद्धिमनुप्राप्स्यति । अष्टशतजप्तेन यथालाभेन बलिं दत्त्वा
चतुर्दिशे धूपं कुन्दुरुकं तथागतस्योदारतरपूजा कर्तव्या । दीपो

1 Tib. त्रि त्रि त्रित्तकरि

2 Tib. नानाविविध०

3 Tib. ०विध वशवस्त ध धारिणि

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धचेतसन्दर्शन-व्यूहम्

७५

दातव्यः । एकविंशतिदिवसानि मैत्रविहारिणा नियमस्थेन भवितव्यम् । ततः सर्वाभिप्रायं परिपूरयिष्यामि सद्धर्मप्रतिक्षेपकं स्थाप्य । शुचौ प्रदेशे कर्तव्यं देवायतने वा^१ । अथ भगवान् सा च यथासमागता पर्ष साधुकारमदात् । साधु साधु भगिनि । सुभाषितमिदम् । प्रतिज्ञा बहुगुणसमन्वागता । एवमेव त्वमपि करणीयमनागतेऽध्वनि ।

VI

अथ खलु भीमा महादेवी सुवर्णपुष्पैर्भगवन्तमभ्यर्च्य भगवतश्चरणयोर्निपत्य भगवन्तमेतदवोचत् । अहमपि भगवं-
स्तेषां धर्मभाणकानां धर्मश्रावणिकानां तेषां च लेखकानां तेषां च धारकाणां वाचकानां पूजकानामर्थाय सर्वाशापरिपूरकराणि हिरण्यमणिमुक्ता^२ भोगैश्वर्यराजत्वदीर्घायुष्कराणि^३ शत्रुवशीकर-
णानि मन्त्रपदानि दास्यामि । यः कश्चि राजा वा राज्ञी वा भिक्षु-
भिक्षुण्युपासकोपासिका वा धारयिष्यन्ति सत्करिष्यन्ति लिखि-
ष्यन्ति लिखापयिष्यन्ति तथागतगुरुगौरवेण प्रतिप्रत्त्या यथो-
पदिष्टाः प्रतिपत्स्यन्ते तस्याहं भगवन् रक्षिष्यामि परिपालनं करिष्यामि यथोचितं वरं दास्यामि भोगैश्वर्यैरवैकल्यं करिष्यामि विवादयुद्धडिम्बडमरे जयं करिष्यामि । आयुःसंपदमुपसंहरि-

1. Tib. places the words शुचौ प्रदेशे देवायतने वा before चतुर्दिशे । And
अष्टशतजप्तेन after नियमस्थेन । 2 Ms. ०मुक्ति० 3 Ms. ०राज्यत्वा०

७६

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

प्यामि । तस्य च विषयस्य नगरस्य परिपालनं करिष्यामि^१ ।

तन्मे भगवाननुजानातु ।

नमः सर्वतथागतानां सर्वबोधिसत्त्वानाम् आर्यावलोकितेश्वर-
वज्रपाणिप्रभृतीनाम् ।

ॐ महादेवि भीमे भीममते । जये जयावहे । यशजवे
तेजजवे । व्याकरणप्राप्ते सर्वसत्त्वावलोकने कृपतेजबहुले तथा-
गतानुज्ञातं पालय । स्मर प्रतिज्ञाम् । बुद्धाधिष्ठानेन देहि मे वरम् ।
सिद्धिं कुरु । देवि महादेवि सत्यवचनदेवि भीमे सत्यवचनप्रतिष्ठिते
गुह्यनिवासिनि स्वाहा^२ ।

इमानि तानि भगवन् मन्त्रपदानि तथागताधिष्ठितानि तथा-
गतानुज्ञातानि मया भाषितानि सत्त्वानामर्थाय । यं यमेव^३ कामं
मनसिकृत्वा जपिष्यते तथागतस्य पुरतः पुष्पधूपगन्धदीपैः पूजां
कृत्वा पायसरसबलिं चतुर्दिशे दत्त्वा तं तमेव अष्टशतजापेन
सर्वांशां परिपूरयिष्यामि^४ । यः कश्चि मां स्वरूपेणाभिकांक्षी भवे तेन
अच्छिन्नदशे^५ केशापगते अश्लेषैरङ्गैर्नवभाजनस्थैरष्टम्याम् आर्या-
ष्टांगपरिगृहीतेन चित्रकरेण चित्रापयितव्या शरकाण्डगौरी सर्वा-
लंकारविभूषितांगी श्वेतवस्त्रा मध्ये तथागतप्रतिमा^६ ध[र्म देश]यमाना
दक्षिणेनार्यावलोकितेश्वरः सांकथ्यं कुर्वन् वामपार्श्वे भीमा महादेवी

1 In the ms. all the verbs of the preceding lines are in plural.

2 The Tib. repeats here, perhaps by mistake, the mantra given above
(p. 74) and omits the preceding 7 lines (See sNarthang ed., folio 417b.)

3 Ms. कामं गमं

4 Ms. ष्याम

5 See ante, p. 71 fn. 6

6 Cf. above, p. 72

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

७७

कुण्डिगनेतृक¹परिगृहीता समाश्वासयन्ती । ततोऽष्टम्यां पूर्वसेचं
कृत्वा पुष्पधूपगन्धमाल्यविलेपनैः सधातुके चैत्यस्थाने बलिपायस-
दध्योदनं चतुर्दिशे यावत् पूर्णपञ्चदशी² शुचिना विद्याधरेण उदार-
तरां पुष्पधूपगन्धदीपैः पूजां कृत्वा बलिं दत्त्वा नानारसैरन्यानि
च यथालाभेन शुक्लबलिं दत्त्वा सर्वसत्त्वानां मैत्रचित्तेन दया-
चित्तेन भूत्वा जातीपुष्पा[णाम]ष्टभिः शतैः सा प्रतिमा आहर्तव्या ।
एकैकं जप्य तत्राहं स्वरूपेणोपतिष्ठिष्यामि³ यथेप्सितं वरं दास्यामि
राज्यैश्वर्यम् आकाशगमनं निधिवादं धातुवादं विद्याधरत्वम् अन्यानि
च यथेप्सितानि कर्माणि करिष्यामि अकालमृत्यु-प्रतिषेधनं सर्वरोग-
प्रशमनं परचक्रप्रमर्दनं पुत्रलम्भम् अर्थागमनं प्रीतिं सर्वसत्त्वेषु ।
यदि चाहं भगवन् पञ्चानन्तर्यं करिष्यामि न सर्वांशां परिपूरयेयं
मा चाहं भगवन्ननुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्येयं सद्धर्म-
प्रतिक्षेपकं स्थाप्य यश्च विचिकित्साप्राप्तो बुद्धधर्मसंघे⁴ । भगवानाह ।
साधु साधु भगिनि साधु खलु पुनस्त्वं भगिनि⁵ यत्त्वं सर्वसत्त्वानां
हिताय सुखाय⁶ प्रतिपन्ना अस्यैव च धर्मपर्यायस्य चिरस्थित्यर्थं

1 Tib. ལྷ་མོ་ཆེན་མོ་འཇིགས་བྱེད་མ་འདམ་བུ་མདའ་རྒྱུད་མདུག་ལྷ་ར་
དཀར་ ཤམ་དུ་ མཆིས་ལ། རད་པ་དཀར་པོ་ འཆལ་བ། རྒྱུན་ཐམས་
ཅད་ཀྱིས་ བརྒྱན་པ། རེལ་ བ་དང་ བསྐང་ཐེང་ རྟོགས་ཤིང་
ཡང་དག་ པར་ དབུགས་ འབྱེན་པ། = महादेवी भयङ्करी शरकारण्डगौरी सर्वालंकार-
विभूषिता कुण्डिकनेतृकपरिगृहीता समाश्वासयन्ती ॥

2 Ms. ०दश्यां

3 See ante, p. 73.

4 Tib. puts the words सद्धर्मप्रतिक्षेपको...संघे before यदि चाहं ।

5 Ms. यस्त्वं

6 Ms. प्रतिपन्नाः

७८

सर्वतथागताधिष्ठान-सर्वावलोकन-बुद्धचेतसन्दर्शन-व्यूहम्

प्रतिपन्ना । तेन हि भगिनि नित्यमेव इमाः प्रतिज्ञास्त्वया नित्यमेव समन्वाहर्तव्याः । अथेयं महापृथिवी तस्मिन् समये प्रचचाल दिव्यञ्च कुसुमवर्षमभिप्रावर्षत् । सा च सर्वावती पर्वत् साधुकार-मदात् । साधु साधु सुभाषितमिदम् । प्रतिज्ञा सर्वसत्त्वानां सर्वाशापरिपूरिका¹ भविष्यति ।

VII

अथार्यावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो सहासत्त्वः पुनर्भगवन्त-मेतदवोचत् । किं पुनर्भगवन् स कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा लिखन-वाचन-लिखापन-संप्रकाशन-पठन-स्वाध्ययन-पूजनसंप्रका-शनया पुण्यमनुप्राप्स्यति इमस्य धर्मपर्यायस्य । भगवानाह । तेन हि ^१त्वामेवार्यावलोकितेश्वर परिप्रक्ष्यामि यथा ते क्षमं तथा व्याकुरु । अवलोकितेश्वर आह । भगवानेव व्याकुरुतां नास्ति तथागतस्य अदृष्टं वा अश्रुतं वा अविज्ञातं वा । भगवानाह । यश्च कुलपुत्र अस्य धर्मपर्यायस्य लिखन-लिखापन-वाचन-पूजन-संप्रकाशन-पठन-स्वाध्ययनात् पुण्यमनुप्राप्स्यति स उपमेनापि न शक्यं वर्णयि-तुम् । तत् कस्य हेतोः (सर्वसत्त्वानां यथाभिप्रायपरिपूरकम् । दानं दत्त्वा ते सत्त्वा अपरिमुक्ता एव^३ भवन्ति जरा-व्याधि-मरण-शोक-परिदेव-दुःख-दौर्मनस्योपायासेभ्यः । वर्षशतसहस्रं पञ्चभिः कामगुणैः क्रीडापयित्वा अपरिमुक्ता एव ते सत्त्वा भवन्ति नरकतिर्यग्योनि-यमलोकप्रेतविषयेषु पुनरपि दुःखान्यनुभवन्ति) अस्य धर्मपर्यायस्य श्रवणं सत्त्वेभ्यः कृत्वा पूजनं संप्रकाशनं [च] कृत्वा अर्थं चास्यावश्रुत्य

1 Ms. ०२को

2 Ms. त्वमे०

3 Ms. अपरिमुक्त एव

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

७६

प्रतिपत्त्या प्रतिपद्य परिमुक्ता एव भवन्ति जातिजराव्याधि-मरण-शोक-परिदेव-दुःख-दौर्मनस्योपायासेभ्यः सर्वनरकतिर्यग्योनियमलोकेभ्यः । तस्मात् तथागत अयं पुण्यस्कन्ध उपमेनापि प्रमाणं न कुर्वन्ति । यश्च कुलपुत्र अस्य च धर्मपर्यायस्योद्दिश्य सर्षपफलमालकं^१ च हिरण्यस्य एकपुष्पं वा एकफलं^२ वा एकपताकां वा वाद्यं वा गन्धं वा वस्त्रं वा आसनं वा आभरणं वा परित्यजे लिखे लिखापये धारये वाचये पूजये सत्करे^३ परेभ्यश्च विस्तरेण संप्रकाशये तं च धर्मभाणकं वाचये पूजये यश्च तिष्ठते तथागते संमुखपूजया सपर्व पूजये मानये सर्वसुखोपधानेन वर्षशतसहस्रमुपतिष्ठे गन्धमाल्यविलेपनै-र्ध्वजपताकाभिर्विहारचक्रमोद्यानं कारापये अर्घ्ययोजनोच्छ्रितं सप्त-रत्नमयं स्तूपं कारये शतं वा सहस्रं वा तथागत [मुद्दिश्य] तांश्च दिव्यपूजया पूजये^४ वर्षशतसहस्रम् अयं च ततो बहुतरपुण्य-संस्कारं स्या । अस्य धर्मपर्यायस्य लिखन-लिखापन-धारण-पठन-पूजन-संप्रकाशनया न इमां तथागतसंमुखपूजां न त्वेव सत्त्वेभ्यो दानं दत्त्वा पञ्चभिः कामगुणः क्रीडापयित्वा । तस्मात्तर्हि तैश्च कुलपुत्रैः कुलदुहितृभिर्वा राजराजपुत्रमहामात्रामात्यैर्वा^५ सततसमितमयं धर्म-पर्यायः पूजयितव्यः । तथागतसंज्ञा एवोत्पादयितव्या । तेषां कल्याणमित्राणां य इमं धर्मपर्यायं श्रावयति कथयति अर्थं चास्योप-संहरति तः सत्कृत्य अयं धर्मपर्यायः श्रोतव्य उदग्रहीतव्यो धार-यितव्यो वाचयितव्यो मनसि कर्तव्यः । एवं चित्तमुत्पादयितव्यम् ।

1 Tib. སྤྱིལ་ཡུངས་འབྲུ་ཅན།

2 Tib. འབྲུ་ཅན།

3 Ms. सत्करेत् 4 Ms. पूजयेत्

5 Ms. सततसमितमिमं धर्मपर्यायं

८०

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन बुद्धज्ञेयसन्दर्शन-व्यूहम्

लाभा अस्माभिः सुलब्धाः । योऽस्माभिः श्रुतम् अपथगामिनां पथ-
मुपदर्शयति अनर्थे अर्थसंज्ञिनाम् अनित्ये नित्यसंज्ञिनाम् असुखे सुख-
संज्ञिनां यदस्माभिर्नरकतिर्यग्योनियमलोकपरिमोक्षणार्थं तथागत-
कृत्यं कृतम् । अवलोकितेश्वर आह । महाकृत्येन तथागतकृत्येन
इमं धर्मपर्यायं सर्वसत्त्वानां प्रकाशितम् ।

भगवानाह । अयं च कुलपुत्र धर्मपर्यायः पश्चिमे काले
पश्चिमे समये दक्षिणापथे प्रचरिष्यति तत्रापि भिक्षुभिक्षुण्युपासको-
पासिकाराजराजपुत्रमहामातामात्या भाजनीभूताः पूजका धारका
वाचका भविष्यन्ति श्रद्धास्यन्ति पत्तीष्यन्ति । स चे उत्तरपूर्व-
पश्चिमायां प्रचरे तत् परकर्माभियुक्तास्ते सत्त्वा भविष्यन्ति न
श्रोष्यन्ति न श्रद्धास्यन्ति न पत्तीष्यन्ति न पूजयिष्यन्ति हीनवीर्य-
नष्टस्मृतयो नानाव्याधेय-कुटुम्बदासदासीभोगैश्वर्य-हास्यलास्यनाट्य-
नृत्यगीतेर्ष्यामातसर्यस्मृतयो न श्रोष्यन्ति न पत्तीष्यन्ति न पूजयि-
ष्यन्ति ते अपरिमुक्ता एव जरा-व्याधि-मरण-शोक-परिदेव-दुःख-
दौर्मनस्योपायासेभ्यः प्रेतयमलोकविषयेभ्यो भविष्यन्ति । तस्मात्तर्हि
तैः कुलपुत्रैः कुलदुहितृभिर्वा सर्वापायैरात्मानं परिमोक्तुकामेन
सत्कृत्य अयं धर्मपर्यायः पूजयितव्यो धारयितव्यः सत्कर्तव्यः
परेभ्यः संप्रकाशितव्यो मनसा धारयितव्यः । डिम्बडुमरदुःस्वप्न-
दुर्निमित्तेषु अकालमृत्यु-गोमर-पशुमर-मानुषमरेभ्यो नानाव्याधि-
भयोपद्रवेभ्य इमं धर्मपर्यायं पूजयित्वा वाचयितव्यः ध्वजे वा उच्छ्रितं
कृत्वा पूजयित्वा नानागन्धपुष्पधूपवाद्यैः प्रचेष्टव्यः । चतुर्दिशे बलिं
ईत्त्वाभिनमस्कृत्य पुष्पधूपगन्धैः सर्व इत्युपद्रवाः प्रशमं यास्यन्ति ।

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

८१

अथ भगवान् तस्यां वेलायामिमा गाथा^१ अभाषत ।

[सर्वस्य सत्त्वस्य अनुग्रहार्थं]

या भाषिता पूर्वभवेषु नायकैः ।

[अहं तथा त्वामपि देशयिष्ये]

गृह्णाहि आनन्द इमं समाधिम् ॥१॥

यश्चैव त्रैधातुकदानु दद्या

सप्तान रत्नान च पूरयित्वा^२ ।

1 The lines of these verses are hopelessly muddled in the ms., and this is partly due to the omission of a few lines here and there. With great difficulty the lines have been re-arranged and the omitted lines and words supplied on the basis of the Tibetan version, which is reproduced here. The lines and words supplied are put within brackets [].

(Xylo., folio 422b, l. 1) དེ་ནས་ དེའི་ཆེ་ བཅོས་ལྷན་འདས་ཀྱི་ཆོག་ས་

བཅད་པ་འདི་ དག་ བཀའ་སྩལ་ཏི།

སྒྲོན་གྱི་ སྒྲིད་པར་ འདྲེན་པས་གང་གསུངས་ཤིང་།

སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཇིས་སུ་ གཟུང་བའི་ལྗོངས་།

དེ་སྤར་ངས་ཀྱང་ཁྱིད་ལ་བཤད་པ་ཡི།

ཏིང་འཛིན་འདི་ནི་གཟུང་ཞིག་ ཀྱན་དགའ་པོ་ ॥ १

སངས་རྒྱས་ཆོས་དང་དགེ་འདུན་དགོན་མཆོག་ལ།

གང་གིས་ཁྲམས་གསུམ་སྤྱིན་པར་བྱིན་པ་བས།

2 The Tib. restoration, however, would be.

यश्चैव त्रैधातुकदानु दद्या बुद्धधर्मसंघरत्नान च पूजयित्वा ।

यश्चेम सूत्रस्य च पूजयेत उपमापि तस्य न स भोन्ति दानम् ॥

८२

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

बुद्धेषु धर्मेषु सदाप्रमत्तः

उपमापि तस्य न स भोन्ति दानम् ॥२॥

यश्चैव बुद्धेष्वभिश्चरदधित्वा

विहारकारापयि चैत्यकानि ।

यश्चैव सूत्रं च धरेति कश्चि

अयं ततो बहुतरु पुण्यु भेष्यते ॥३॥

यश्चापि एकं क्षिपयेत् पुष्पं

वस्त्रं च माल्यं च विलेपनं तथा ।

इमं समाधिं च यः सत्करेत्

नायं ततो बहुतरु पुण्यु भोति ॥४॥

མདོ་མེ་ འདི་ལ་མཚོན་པ་ བྱས་ན་ནི །

སྒྲིན་པས་དེ་ཡི་དཔེར་ ཡང་མི་ ཐོད་དོ ॥ ३

གང་གིས་སངས་ བྱས་ལ་ བྱི་དད་བྱས་དེ །

ཚད་མེད་ གཙུག་ ལག་ཁང་དག་ བཅོམས་པ་བས །

གང་ཞིག་མདོ་འདི་ འཛིན་པ་གང་ ཡིན་པ །

དེ་ནི་དེ་བས་ བསོད་ནམས་ མང་པོར་ འགྱུར་ ॥ ३

གང་ཞིག་ མེ་དོག་ གཙུག་ཅན་ འཕྲོར་ བྱེད་ཅིང་ །

གོས་དང་ ཐང་པ་ བྱས་པ་དེ་བཞིན་དེ །

དྲིང་ འཛིན་ འདི་ལ་བསྒྲིན་ བྱུར་ བྱེད་བྱུར་ན །

བསོད་ནམས་ ཚོགས་ ཆེར་སྡེ་མ་ དེ་མི་ འགྱུར་ ॥ ॣ

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

८३

यश्चापि कार्षापणु दानु दद्या

इमस्य सूतस्य च पूजनार्थम् ।

जनित्वा¹ बोधाय च मैत्रचित्ते

अयं ततो बहुरु पुण्यु प्राप्नुया ॥५॥

यश्चापि सत्त्वेषु इमं समाधिं

प्रकाशये देशयि बोधिसत्त्वः ।

प्रतिपादये बोधिमनुत्तरे तथा

उपमापि पुण्यंपि न तस्य भोति ॥६॥

इमं च श्रुत्वा तथ आनुशंसाः

कृत्वा च मैत्रं तथ सर्वसत्त्वैः ।

गदः गीसः सदे ह्येददे ढः सकेदे सदे धुर ।

गूः सः पः सः सैदे सैदे सः सैदे सैदे सैदे ।

गुदः सुवः धुरः के सुसः सदे सैसः ससैदे स ।

दे के दे सः ससैदे ससः सः सैदे सैदे ॥ ५

गुदः सुवः सैसः सदे गदः गीसः सैसः सके स ।

दे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे ।

सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे ।

दे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे ॥ ७

दे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे सैदे ।

(423, l. 1) सैसः सके गूः सः दे सैदे सुसः सुसदे ।

1 Ms. जपित्वा

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

तस्मापि सूत्रम् इमु धारयेत्
लिखेत वाचेत् तथा प्रकाशये ॥७॥

जराव्याधिमृत्यु [भिस्तथातितीव्रैः
शतैश्चदुःखैः] परिपीडिताश्च ।
उपपद्यमाना नरकेषु प्रेतयो
मा पश्चकाले परिताप्यु भेष्यथ ॥८॥

स मृत्युकाले भयभीतमानसः
अभीक्ष्णमुच्छ्वासनमुच्छ्वसन्तः ।
कोस्माभि त्राणं भवते परायणं
मुखे मुखं प्रेक्षति बालबुद्धिः ॥९॥

མདོ་འདི་གཟུང་ཞིང་ ཡི་གར་ གྲི་བར་བྱ།
བསྐྱག་པར་ བྱ་ཞིང་ དེ་བཞིན་ བཤད་པར་བྱ། ༧
གཤམ་ དེ་བཞིན་ ཉ་འཆིས་ གཞོན་ བྱར་ཅིང་།
སྐྱག་བསྐྱལ་ རབ་བྱག་ བརྒྱ་ཡིས་ ཡོངས་ གཤམ་ལ།
སེམས་ དབྱལ་ ཡི་དགས་ ཉམས་ སྤྱི་སྤྱི་བ་ན།
སྤྱི་མའི་ ཏུས་ན་འགྱོད་པར་ བྱར་ད་ཅེ་། ༨

འཆི་བའི་ ཏུས་ན་ ཡིད་ སྐྱལ་འཛིགས་ བྱུང་ལ།
 ཡང་དག་ཡང་དུ་ སྐས་པ་འདོན་ བྱེད་ ཅིང།
 བདག་གི་ དཔྱང་ གཉེན་སྦྱུངས་ སྤྱའབྱུང་པ་ཞེས།
 བྱིས་པའི་ རྫོ་ཅན་ ཕན་ཅན་ རྟོག་ག་རེ། ༥

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धचेत्रसन्दर्शनव्यूहम्

८५

[यस्मा तथागतमभिपूजयित्वा]

बौद्धं च धर्मं तथ सांघिकञ्च ।

हरिष्य नेष्ये यमलोकि दारुणे

न तस्य त्राणं सद कश्चि भेष्यति ॥१०॥

न पुत्रदारं न च मितबान्धवान्

न चापि राष्ट्रं न च हास्यलास्यम् ।

धनं न धान्यं न च वस्त्रभूषणं

सर्वं जहित्वा पुन^१ दुःखदारुणम् ॥११॥

इमं समाधिं न च श्रद्धयित्वा

तथा [च दुःखं] दारुणं वेदयते ।

मदःश्रुतः देवदेवः मन्त्रेशः सःसर्गः उद ।

सदसः कृष्णः कर्णःददः दशःदशुतः वेतः दशेशःस ।

सिःचदः मन्त्रेशः देवैःदशेशः देवः सिदःदशुतःवेद ।

श्रुतःकदः दशःदशुतः कृष्णः दशुतःदशुतः यदःसिद ॥ १०

सुःसदः यदः सितःदेवः सुःदशःसिदः ।

युवःदशेशः यदःसितः मन्त्रेशःमदः दशेशःसिदः ।

वेतःददः दशुतःददः देवदेवः मन्त्रेशःददःकृष्ण ।

गुणःसदसः कृष्णःमन्त्रेशः यदःददः यदःसिःचद ॥ ११

देवःदशेशः दशेशःददःसदःसदःसदः ।

देवःदशेशः कृष्णःमन्त्रेशः सिःचदःकृष्णः दशुतःसदः ।

1 Ms. पुनरपि

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शनव्यूहम्

को बालबुद्धिर्न जने प्रसादम् ॥१२॥

उपासकोपासिकराजभिः सदा ।

सत्कारु नित्यं च कर्तव्यधारके ॥१३॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमेतदवोचत् । उद्गृहीतं मया
भगवन् इमं धर्मपर्यायं शास्त्रसंज्ञया धारयिष्यामि पूजयिष्यामि
सर्वसत्त्वेभ्यः संप्रकाशयिष्यामि । भगवानाह । यदि त्वमानन्द
यन्मया धर्मो भाषितः श्रुतो धारयितुं तत् सर्वं न धारये न वाचये
न पूजये न वैस्तारिकीकुर्या^१ त्वया मम नापराध्ये न चाशुश्रूषा
कृता भवे न चाश्रावकत्वम्^२ । यश्च इमं धर्मपर्यायं न धारये न

བྱིས་པའི་ ཁྱོ་ཡང་ སྤྱི་ཞིག་ དང་ མི་ཕྱིད་ ॥ 23

དག་གི་ བསྐྱེད་ རྣམས་ དང་གྲུལ་ བོས་ཁོར་ལྷག་དང་།

འཛིན་པ་ལ་ཡང་ ཏྲག་ཏུ་བསྟན་བཀྱར་བྱ ༥ ༢༩

2 Tib. ཉན་ བློས་ཉིད་ ས་ཡིན་པར་ །

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शनव्यूहम्

८७

वाचये न पूजये न संप्रकाशये न मनसिकुर्या ¹स माम् अपराध्ये
अशुश्रूषा कृता भवे अश्रावकत्वं भवे । तस्मात्तर्हि त्वमानन्द
सत्कृत्य अयं ¹ धर्मपर्यायो धारयितव्यः । अयं ते तथागतस्या-
नुत्तरसम्यक्संबोध-तथागतकृत्यं करिष्यति पश्चिमे काले पश्चिमे
समये सर्वसत्त्वानाम् ।

अस्मिन् खलु पुनर्धर्मपर्याये भगवता भाष्यमाणे षष्ठीनां प्राणि-
सहस्राणामनुपादायास्त्रवेभ्यश्चित्तानि विमुक्तानि सप्तानां शतानां
बोधिसत्त्वसमाधिप्रतिलंभोऽभूत् । पञ्चानां शतानां नानाबुद्धक्षेत्र-
व्याकरणप्रतिलंभोऽभूत् । नवतीनां प्राणिसहस्राणां सर्वक्लेश-
विनिर्मुक्ताः सर्वाक्षणापायदुर्गतयः प्रहीणाः ।

अथार्यावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः पुनर्भगवन्त-
मेतदवोचत् । अयं भगवन् धर्मपर्यायः पश्चिमकाले पश्चिम-
समये तेषां कुलपुत्राणां श्रोतृणां धारयितृणां मानयितृणां ² तेषां
च लेखकानां तथागतकृत्यं करिष्यति । व्याकृतास्ते यथेप्सि-
तेषु नानाबुद्धक्षेत्रेषु । ये च सत्त्वाः पश्चिमे काले पश्चिमे [सम]ये
हास्यनाट्यगीतवादितेषु नानाव्याक्षेपबहुला रागद्वेषमोहान्धा
रतिक्रीडासंज्ञिनः अनित्ये नित्यसंज्ञिनः ईर्ष्यामात्सर्यदौःशील्य-
परिगृहीता न पूजयिष्यन्ति न मानयिष्यन्ति न श्रद्धास्यन्ति न
पत्नीयिष्यन्ति न धारयिष्यन्ति न श्रोष्यन्ति न प्रतिपत्त्या प्रति-
पत्स्यन्ते । ते तं पूर्वकर्मशुभफलं परिक्षेपं कृत्वा नानादुःख-

1 Ms. त्वं

2 Ms. इमं

दौर्मनस्यं नारकं दुःखमनुभविष्यन्ति । ततस्ते अनेकानि कल्प-
कोटीशतानि दुःखमनुभवित्वा नरकतिर्यग्योनियमलोकेषु वोपपत्त-
स्यन्ते । दीर्घरात्रमकल्याणमितवशाः पश्चानुतापिनो भविष्यन्ति इमं
क्षणं विरागयित्वा । तस्मात्तर्हि काय[वाङ्म]नःसंवरेण भवितव्यम् ।
बुद्धधर्मसंघे [अ]भेद्यप्रसादेन सर्वसत्त्वेषु मैत्रचित्तेन ईर्ष्यामात्-
सर्यदौःशील्यचित्तपरिवर्जितेन क्रोधपरिवर्जितेन भवितव्यम् ।

अथ सा यथासमागता पर्ष तैस्तैः पुण्याभिसंस्कारैः तथागतं
¹पूजयति स्म । दिव्यपुष्पगन्धमाल्यविलेपनवस्त्राभरणैः किलि-
किलि² प्रक्षेडितशब्दैश्च दिव्यतूर्यताडावचरसंगीतेः साधुकारं
³प्रददौ । तद् यथा साधु साधु भगवन् सुभाषितमिदं महाधर्म-
पर्यायं सर्वसत्त्वानामर्थाय तथागतशासनचिरस्थित्यर्थम् ।

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमेतदवोचत् । किंनामायं भगवन्
धर्मपर्यायः कथं च वयं भगवन् धारयामः । भगवानाह । तस्मात्तर्हि
त्वमानन्द इमं धर्मपर्यायं सर्वतथागतज्ञानबोधिसत्त्वभूमिक्रमण-
मित्यपि नाम धारय । ऋद्धिविकुर्वाणमहात्मसन्निपातमित्यपि
नाम धारय । सर्वतथागताधिष्ठानसत्त्वावलोकनबुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-
व्यूहमित्यपि नाम धारय । इदमवोचद् भगवान् । आत्तमनाः
आर्यावलोकितेश्वरमंजुश्रीवज्रपाणिप्रभृतयः सर्वे बोधिसत्त्वा महा-
सत्त्वाः सर्वे च महाश्रावकाः सर्वे च शक्रब्रह्मलोकपालाश्चत्वारश्च

1 Ms. पूज्यन्ते

2 Tib. झलल

3 Ms. प्रददुः

सर्वतथागताधिष्ठान-सत्त्वावलोकन-बुद्धक्षेत्रसन्दर्शन-व्यूहम्

८६

महाराजा महायक्षिण्यः अनौपम्या विमलप्रभा [प्रभावती-भीमा-
श्री-शंखिनी-हरिता-महादेवी-]प्रभृतयो देवनागयक्षगन्धर्वासुर-
[गरुड़किन्नरमहोरगाः] । सा च सर्वावती पर्ष यथासमागता भग-
वतो भाषितमभिनन्द्य [साधुकारमदात् । साधु साधु भगवन्] ।
([इति सर्वतथागताधिष्ठानसत्त्वावलोकनबुद्धक्षेत्रसन्दर्शनव्यूहम्
नाम महायानसूत्रम्] ।)

आर्यश्रीमहादेवीव्याकरणम्

‘आर्यश्रीमहादेवीव्याकरणम्’¹

ॐ नमः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यः ॥ (एवं मया श्रुतमेकसमये भगवान् सुखावत्यां विहरति स्म महता बोधिसत्त्वसंघेन सार्धं— तद्यथा अवलोकितेश्वरेण च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन महास्थाम- प्राप्तेन च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन सर्वनीवरणविष्कंभिना च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन क्षितिगर्भेण च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन समन्तभद्रेण च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन आकाशगर्भेण च बोधि- सत्त्वेन महासत्त्वेन वज्रपाणिना च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन सर्व- भयहरेण च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन एवं सर्वमङ्गलधारिणा च बोधि- सत्त्वेन महासत्त्वेन सर्वपुण्यलक्षणधारिणा च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन चन्द्रसूर्यलैलोक्यधारिणा² च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन सर्वतीर्थ- मङ्गलधारिणा च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन मंजुश्रिया च कुमार[भूतेन च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन]³ एवं प्रमुखैर्बोधिसत्त्वैर्महासत्त्वैः⁴ ॥

1 The Tibetan title is འཕགས་པ་ལྷ་མོ་དཔལ་ལུང་བསྟན་པ།

2 Tib. ཉི་མ་དང་། འཇིག་རྟེན་འཛིན་པ་དང་། = *लोकधारिणा ।

3 Tib. བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཇམ་དཔལ་གཞིན་ནར་གྱུར་པ་དང་།

4 Tib. རི་ལ་སྟོགས་པ་བསྐྱལ་པ་བཟང་པོ་འི་བྱང་ཆུབ་སེམས་ དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ བསྐྱལ་པ་དང་། དང་ བསྐྱལ་པ་ཉི་མ་དང་། བཞུགས་སོ། = एवं- प्रमुखैर्भद्रकल्पिकैर्बोधिसत्त्वैर्महासत्त्वैः ।

अथ खल्वार्यावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो येन भगवां-
स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसाभिवन्द्यै-
कान्ते^१ न्यषीदत् । श्रीरपि महादेवी [भगव]^२न्तमेवोपसंक्रान्ता ।
उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शतसहस्रं प्रदक्षिणीकृत्य सर्वांश्च तान्
सुखावतीनिवासिनो बोधिसत्त्वान् महासत्त्वान् शिरसाभिवन्द्यैकान्ते
न्यषीदत् ।

(अथ खलु भगवाननेकशतसहस्रपुण्यालंकृतस्तथागतकोटि-
परिवृतः सर्वशक्रब्रह्मलोकपालस्तुतस्तवितः श्रियं महादेवीं दृष्ट्वा
महाब्रह्मस्वरेणावलोकितेश्वरं बोधिसत्त्वं^३ महासत्त्वमेतदवोचत्) यः
कश्चिदवलोकितेश्वर राजा वा राजमात्रो वा भिक्षुभिक्षुण्युपासको-
पासिका वा ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्रा वा श्रिया महादेव्या अष्टोत्तरं^४
शतं विमलप्रख्यं नाम स्तोत्रं धारयिष्यन्ति तस्य राज्ञः क्षत्रियस्य
विषये तेषां सत्त्वानां सर्वभयेत्युपद्रवा प्रशमिष्यन्ति । सर्वचोरधूर्त-
मनुष्यामनुष्य[भयं]^५ न भविष्यति । सर्वधनधान्यकोशकोष्ठागार-
विवृद्धिर्भविष्यति । तस्य च राज्ञः क्षत्रियस्य गृहे श्रीर्निवसिष्यति^६ ।
अथ ते बोधिसत्त्वा महासत्त्वा एवं वाचमभाषन्त । साधु साधु

1 Ms. puts the words शत...महासत्त्वान् after शिरसाभिवन्द्य । The altera-
tion has been made here in the light of the Tibetan rendering.

2 Tib. བཤེས་པའི་འདུལ་པ་ ।

3 Ms. ०सत्त्वो ।

4 Ms. अष्टोत्तरं ।

5 Tib. མི་ས་ཡིན་པའི་འདྲིམས་པ་ ।

6 Correct Sanskrit would be निवत्स्यति ।

भगवन् सुभाषितेयं वाक् । ये^१ श्रिया महादेव्या नामधेयानि धारयिष्यन्ति^२ तेषामपीमा^३ गुणानुशंसा भविष्यन्ति ।

अथार्यावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो भगवन्तमेतद-
वोचत् । कुत भगवन् श्रिया महादेव्या कुशलमूलमवरोपितम् ।
भगवानाह । गंगानदीवालुकासमानां^४ तथागतानामन्तिकत्वात् श्रिया
महादेव्या कुशलमूलमवरोपितम् । भूतपूर्वमवलोकितेश्वर अतीते-
ऽध्वनि रत्नसंभवायां लोकधातौ रत्नकुसुमगुणसागरवैदूर्यकनकगिरि-
सुवर्णकांचनप्रभासश्रीर्नाम तथागतो लोके उदपादि । तस्यान्तिके
श्रिया महादेव्या कुशलमूलमवरोपितमन्येषां च बहूनां तथागता-
नामन्तिके । इमानि च तथागतनामानि तस्याः श्रिया महादेव्याः
कुशलमूलविवृद्धिसंपत्तिकराणि^५ । सदानुबद्धानि [तानि]^६ श्रिया
महादेव्या यानीह समुदीरितानि सर्वपापहराणि सर्वकिल्बिषनाश-
नानि सर्वकार्यविमलीकरणानि धनधान्याकर्षणविवृद्धिकराणि दारिद्र्य-
परिच्छेदनकराणि^७ सर्वदेवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगा-
वर्जनाकर्षणकराणि^८ सर्वेत्युपद्रवोपसर्गोपायाससर्वकलिकलहविग्रह-
विवादप्रशमनकराणि षट्पारमितानिष्पादनकराणि ।

1 Tib. གསུང་འདི་.....གང་དག ।

2 Tib. adds here ཐོས་ནས་ཀྱང་སྐྱབ་པར་བསྐྱེད་པ། = श्रुत्वा च साधयिष्यन्ति ।

3 Ms. ०मानि । 4 Ms. वालिका । 5 Tib. འགྲུབ་པར་བྱེད་པ། ।

6 ཐོས་སྐྱེད་འགྲུབ་པ་ཡིན་དེ། དེ་དག་ནི། 7 Ms. दारिद्र्यो ।

8 Tib. རྩོམ་འགྲུ་ཆེན་པོ་ཐོས་སྐྱེད་འགྲུབ་པར་བྱེད་ཅིང་། ।

नमः श्रीघनाय^१ तथागताय । नमो रत्नकुसुमगुणसागरवैडूर्य-
कनकगिरिसुवर्णकांचनप्रभासश्रिये तथागताय । नमो गङ्गासर्व-
तीर्थमुखमङ्गलश्रिये तथागताय । नमश्चन्दनकुसुमतेजोनक्षत्र-
प्रभासश्रिये तथागताय । नमः समन्तावभासविजितसंग्रामश्रिये
तथागताय । नमो गुणसमुद्रावभासमण्डलश्रिये तथागताय । नमो
धार्म[विकु]र्वणध्वजवेगश्रिये^२ तथागताय । नमो ज्योतिःसौम्य-
गन्धावभासश्रिये^३ तथागताय । नमः सत्त्वाशयशमनशरीरश्रिये
तथागताय । नमः प्रणिधानसागरा[वभास]श्रिये^४ तथागताय ।
नमः सुपरिकीर्तितनामधेयश्रिये तथागताय^५ । नमः असंख्येय-
वीर्यसुसंप्रस्थितश्रिये तथागताय । नमः अप्रमेयसुवर्णोत्त[प्रभास-]
श्रिये^६ तथागताय । नमः सर्वस्वराङ्गरुतनिर्घोषश्रिये तथागताय ।
नमः प्रज्ञाप्रदीपासंख्येयप्रभाकेतुश्रिये तथागताय । नमो नारायण-

1 Ms. श्रीगणाय, Tib. དབལ་མུག་པོ་ལ།

2 Tib. དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ ཆོ་འཕྲུལ་ཀྱུ་ལ་མཚན་ཤུགས་ཀྱི་དབལ་
ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ།

3 Ms. गन्धावहास, Tib. སྒོམ་སྒྲུང་། 4 ཀྱི་མཚོ་སྒྲུང་བའི་དབལ་ལ།

5 Tib. adds the following two names : —

(i) དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ སྤྱིར་སྤྱོད་པའི་འཁོར་ལོ་རིན་པོ་ཆའི་
གནས་ཀྱི་དབལ་ལ་ ཕྱག་འཚལ་ལོ།

(ii) དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ ཉི་མའི་ དཀྱིལ་ འཁོར་འོད་ འཕགས་
དབལ་ལ་ ཕྱག་འཚལ་ལོ།

6 Tib. གསེར་མཚོག་སྒྲུང་བའི་དབལ་ལ།

आर्यश्रीमहादेवीव्याकरणम्

६७

व्रतसन्नाहसुमेरुश्रिये तथागताय । नमो ब्रह्मश्रिये तथागताय ।
 नमो महेश्वरश्रिये तथागताय । नमश्चन्द्रसूर्यश्रिये तथागताय ।
 नमो गम्भीरधर्मप्रभाराजश्रिये तथागताय । नमो गगनप्रदीपा-
 भिरामश्रिये तथागताय । नमः सूर्यप्रभाकेतुश्रिये तथागताय ।
 नमो गन्धप्रदीपश्रिये तथागताय । नमः सागरगर्भसंभवश्रिये
 तथागताय । नमो निर्मितमेघगर्जन[यशः]श्रिये¹ तथागताय । नमः
 सर्वधर्मप्रभासव्यूहश्रिये तथागताय । नमो द्रुमराजविवर्धितश्रिये
 तथागताय । नमो रत्नार्चिःपर्वतश्रिये तथागताय । नमो ज्ञानार्चिः-
 सागरश्रिये तथागताय । नमो महाप्रणिधिवेगश्रिये तथागताय ।
 नमो महामेघश्रिये तथागताय । नमः स्मृतिकेतुराजश्रिये तथा-
 गताय । नम इन्द्रकेतुध्वजराजश्रिये तथागताय । नमः सर्वधनधान्या-
 कर्षणश्रिये तथागताय । नमः सौम्याकर्षणश्रिये तथागताय । नमो
 लक्ष्म्याकर्षणश्रिये तथागताय । इमानि तथागतनामानि सत्कृत्य²
 धारयितव्यानि³ वाचयितव्यानि एवं स कुलपुत्रो वा कुलदुहिता
 वा बहुतरं पुण्यं प्रसविष्यति ।

व्याकृता च श्रीमहादेवी तथागतैः । भविष्यसि त्वं
 श्रीमहादेवि अनागतेऽध्वनि श्री[महा]रत्नप्रतिमण्डितायां⁴ लोक-
 धातौ तत्र श्रीमणिरत्नसम्भवो नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्
 सम्बुद्धः । सा च लोकधातुर्नानादिव्यरत्नप्रतिमण्डिता भविष्यति ।

1 Ms. निर्मितमेघसम्बर० Tib. དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ ལྷུལ་བའི་འབྲས་གཏེར་
 ལྷུ་ལྷན་བའི་དབལ་ལ་ ལུག་འཆལ་ལོ།

2 Ms. सत्कृत्यम् ।

3 Ms. धारयितव्यम् ।

4 Tib. ཆེན་པོ་རིན་པོ་ཆེས།

तत्र च लोकधातौ स एव तथागत आलोककरो भविष्यति । ते च बोधिसत्त्वास्तत्र बुद्धक्षेत्रे स्वयंप्रभा भविष्यन्त्यपरिमितायुषश्च । आकाशतश्च बुद्धधर्म[सङ्घ]शब्दो^१ निश्चरिष्यति । ये च बोधिसत्त्वा-
स्तत्र बुद्धक्षेत्रे उपपत्स्यन्ते सर्वे ते पद्मकर्कटिकासूपपत्स्यन्ते^२ । तत्र
कतमद्वादशदण्डकं नामाष्टशतं विमलप्रख्यं स्तोत्रम् । शृणु अभया-
वलोकितेश्वर श्रिया महादेव्या नामानि । तद्यथा सर्वतथागताभिषिक्ता
[सर्वदेवताभिषिक्ता]^३ सर्वतथागतमाता सर्वदेवतामाता सर्वतथागत-
श्रीः सर्वबोधिसत्त्वश्रीः सर्वार्यश्रावकप्रत्येकबुद्धश्रीः ब्रह्मविष्णु-
महेश्वरश्रीः महास्थानगतश्रीः सर्वदेवताभिमुखश्रीः सर्वदेवनागयक्ष-
गन्धर्वासुरगारुडकिन्नरमहोरगश्रीः सर्वविद्याधरवज्रपाणिवज्रधरश्रीः
चतुःपञ्चलोकपालश्रीः अष्टग्रहाष्टाविंशतिनक्षत्रश्रीः ३० सावित्री
धात्री माता चतुर्वेदश्रीः लक्ष्मीः भूतमाता जया विजया गङ्गा सर्व-
तीर्था सर्वमङ्गल्या विमलनिर्मलकरश्रीः सर्वपापहन्ती निर्मद[करा]^४
चन्द्रश्रीः सूर्यश्रीः सर्वग्रहश्रीः सिंहवाहिनी शतसहस्रकोटीपद्मविवर-
संच्छन्ना पद्मा पद्मसम्भवा पद्मालया पद्मधरा पद्मावती अनेकरत्नांशु-
माला^५ धनदा श्वेता महाश्वेता श्वेतभुजा सर्वमङ्गलधारिणी सर्व-
पुण्योपचिताङ्गी दाक्षायणी शतसहस्रभुजा शतसहस्रनयना शत-

1 Tib. སངས་རྒྱལ་ ५८ ཆོས་ ५८ । ५० ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

2 Tib. བདུན་པའི་སྒྲིང་པོ་དག་ལས།

3 Tib. ལྷ་ བསམས་ཅད་ཀྱིས་ ५८८་བསྐྱར་བ། 4 Tib. ལྷ་ལས་ཕྱེད་ས།

5 Ms. ०८५॥ Tib. རིན་པོ་ཆེ་ལོད་འབར་བའི་སྒྲིང་བ་དུ་ས་ ५८་ལྷན་ས།

सहस्रशिरा विविधविचित्रमणिमौलिधरा सुरूपा¹ विश्वरूपा यशा
 महायशा सौम्या बहुजीमूता पवित्रकेशा चन्द्रकान्ता सूर्यकान्ता
 शुभा शुभकर्त्री सर्वसत्त्वाभिमुखी आर्या [कुसुमश्रीः]² कुसुमेश्वरा
 सर्वसुमेरुपर्वतराजश्रीः सर्वनदीसरिच्छ्रीः सर्वतोयसमुद्रश्रीः सर्वतीर्था-
 भिमुखश्रीः³ सर्वौषधितृणवनस्पतिधनधान्यश्रीः हिरण्यदा अन्नपानदा
 [प्रभास्वरा⁴ आलोककरा⁵ पवित्राङ्गा⁶] सर्वतथागतवशवर्तिनी सर्व-
 देवगणमुखश्रीः यमवरुणकुबेरवासवश्रीः दात्री भोक्त्री तेजा तेजो-
 वती विभूतिः समृद्धिः विवृद्धिः उन्नतिः धर्मश्रीः माधवाश्रया
 कुसुमनिलया⁷ अनसूया पुरुषकाराश्रया सर्वपवित्रगात्रा मङ्गलहस्ता
 सर्वालक्ष्मीनाशयित्री सर्वपुण्याकर्षणश्रीः सर्वपृथिवी[श्रीः] सर्वराजश्रीः
 सर्वविद्याधरराजश्रीः सर्वभूतयक्षराक्षसप्रेतपिशाचकुंभाण्डमहोरगश्रीः
 द्युतिः प्रमोदभाग्यलोला सर्वर्षिपवित्रश्रीः⁸ सर्वश्रीः भवज्येष्ठोत्तमश्रीः
 सर्वकिन्नरसर्वसूर्योत्तमश्रीः निरवद्यस्थानवासिनी [रूपवती⁹ सुख-
 करी¹⁰] कुबेरकान्ता धर्मराजश्रीः । ॐ विलोकय तारय मोचय मम
 सर्वदुःखेभ्यः सर्वपुण्यसम्भारानामुखीकुरु स्वाहा । ॐ गङ्गादिसर्व-
 तीर्थान्यामुखीकुरु स्वाहा¹¹ । ॐ सावित्रैय¹² स्वाहा । सर्वमङ्गल-

1 Ms. स्वरूपा, Tib. ལ་ཐུགས་པ་མཆོང་མ། 2 Tib. མེ་དོག་གི་དབལ་མ།

3 ལུ་སྡེ་གས་ཐམས་ཅད་ མཛོད་དུ་ཐུགས་པ་དེ་དབལ་མ།

4 Tib. རོད་གསལ་མ། 5 Tib. སྒྲུང་མ། 6 Tib. ལུས་གཙང་མ།

7 Ms. अनुसूया 8 Ms. ०रिषि० 9 Tib. ཡིད་འཛོང་མ།

10 Tib. སྐུ་མཛུགས་མ། 11 Ms. गङ्गासर्वतीर्थामुखे स्वाहा । 12 Tib. सर्वविदले ।

१००

आर्यश्रीमहादेवीव्याकरणम्

धारिण्यै^१ स्वाहा । चतुर्वेदनक्षत्रग्रहगणादिमूर्त्यै^२ स्वाहा । ब्रह्मणे स्वाहा ।
 विष्णवे स्वाहा । रुद्राय स्वाहा । विश्वमुखाय स्वाहा । ॐ नि[ग्रि]
 ग्रिनि सर्वकार्यसाधनि^३ सिनि सिनि आवाहयामि देवि^४ श्रीवैश्रव-
 णाय स्वाहा । सुवर्णधनधान्याकर्षण्यै^५ स्वाहा । सर्वपुण्याकर्षण्यै
 स्वाहा । श्रीदेवताकर्षण्यै^६ स्वाहा । सर्वपापनाशन्यै स्वाहा ।
 सर्वालक्ष्मीप्रशमन्यै स्वाहा । सर्वतथागताभिषिक्त्यै^७ स्वाहा । सर्व-
 देवता[भि]मुखश्रिये स्वाहा । आयुर्बलवर्णकरायै^८ स्वाहा । सर्वपवित्र^९-
 मङ्गलहस्तायै^{१०} स्वाहा । सिंहवाहिन्यै^{११} स्वाहा । पद्मसंभूतायै^{१२} स्वाहा ।
 सर्वकृत्यकाखोर्दविनाशन्यै स्वाहा । इमानि तान्यभयावलोकितेश्वर
 श्रिया महादेव्या नामानि सर्वकिल्बिषनाशनानि सर्वपापविध्वंसन-
 कराणि सर्वपुण्याकर्षणकराणि सर्वालक्ष्मीप्रशमनकराणि सर्वश्री-
 सौभाग्याकर्षणकराणि । यः कश्चिद्धारयिष्यति इमानि तथागत-
 नामानि कल्यमुत्थाय शुचिना सर्वबुद्धानां पुष्पधूपं दत्त्वा श्रियै
 महादेव्यै चन्दनधूपं दत्त्वा वाचयितव्यानि सर्वश्रियमधिगमिष्यति^{१३}
 सर्वसुखसौमनस्यलाभी भविष्यति सर्वदेवताश्च रक्षावरणगुप्तिं करि-
 ष्यन्ति सर्वकार्यसिद्धिस्तस्य भविष्यति ।

इदमवोचद्भगवानात्तमना अभयावलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो
 महासत्त्वः । सा च सर्वावती पर्षत् सदेवमानुषासुरगन्धर्वश्च लोको
 भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

- 1 Tib. धारणी । 2 Tib. ०ग्राहागणाहावनाधामूर्त्ये । 3 Ms. ०साधैनि ।
 4 Tib. आवहा देवहा श्रीवैश्रमणाय । 5 Ms. ०कर्षिन्यै । 6 Tib. श्रीदेवते ।
 7 Tib. ०भिषेक्ये । 8 Tib. करये । 9 Tib. सर्वविदत्व० । 10 Tib. ०हस्ताय ।
 11 Tib. ०वहन्यै । 12 Tib. ०भूतये । 13 Ms. ०श्री० ।

अजितसेनव्याकरणम्

अजितसेनव्याकरणम्

ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

(एवं मया श्रुतमेकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्यां विहरति स्म जेतवने अनाथपिण्डदस्यारामे महता भिक्षुसङ्घेन सार्धमर्धत्तयो-
दशभिर्भिक्षुसहस्रैः) तद्यथा आयुष्मता चाज्ञातकौण्डिन्येन
आयुष्मता च महानाम्ना आयुष्मता च रेवतेन आयुष्मता च
वक्कुलेन आयुष्मता च शारिपुत्रेण आयुष्मता च] पूर्णेन
मैत्रायणी[पुत्रेण] च श्रावकनियुतैः । ते सर्वे येन भगवान् येन
च जेतवनं विहारं तेनोपसंक्रान्ता भगवतः पादौ शिरसाभिवन्द्य
भगवतः पुरतस्तस्थुर्द्वाविंशता¹ बोधिसत्त्वसहस्रैः । तद्यथा सह-
चित्तोत्पादधर्मचक्रप्रवर्तनेन च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन अनि-
क्षिप्तधुरेण च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन मैत्रेयेण च बोधिसत्त्वेन
महासत्त्वेन अवलोकितेश्वरेण च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन महा-
स्थामप्राप्तेन च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन । एवंप्रमुखैर्द्वाविंशता¹
बोधिसत्त्वसहस्रैः । ते सर्वे येन भगवान् येन च जेतवनं विहारं
तेनोपसंक्रान्ता भगवतः पादौ शिरसाभिवन्द्य भगवतः पुरतस्तस्थुः ।
अथ खलु भगवान् पूर्वाह्निकालसमये निवास्य पात्रचीवरमा[त्रः]
श्रावस्तीं महानगरं पिण्डाय प्राविशत् । अथ भगवानायुष्मन्तमा-

1 Ms. ०विंशतिभिः

१०४

अजितसेनव्याकरणम्

नन्दमामन्त्रयते स्म । गच्छानन्द पातं चक्रिकं शिष्यमानय ।
 अथायुष्मानानन्दो भगवतः श्रुतमात्रेण पातं चक्रिकं शिष्यं भगवते
 उपनामयामास । अथायुष्मानानन्दो भगवतः कृताञ्जलिपुटो
 भगवन्तं गाथाभिरध्यभाषत ।

यदा त्वं प्रविशसि पिण्डपातिक
 विमोचये त्वं^१ बह्वं हि प्राणिनाम् ।
 उत्तारये त्वं^१ बह्वं हि सत्त्वा
 नरकभयाज्जातिजरामहाभया ॥
 संसारदुःखकलिला महाभया-
 द्विमोचये त्वं^१ नर लोकनायक ।
 महानुभावो वरदक्षिणीयो^२
 विमोचयित्वा पुनरं हि आगमी ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवत इमा गाथा भाषित्वा तूष्णीं
 स्थितोऽभूत् । अथ भगवान् श्रावस्त्यां महानगर्यां नातिदूरे स्थितो-
 ऽभूत् । अथ ते सर्वे गवाक्षतोरणनिर्यहका [हिरण्य]मयाः स्फटिक-
 मया रूप्यमयाः प्रादुरभूवन् । तथा श्रावस्त्यां म[हानगर्यां] महान्तं
 जनकायं संस्थितोऽभूवन् । अथ स जनकायः संशयजातो बभूव
 को हेतुः कः प्रत्ययः नगरस्य शुभनिमित्तं प्रादुरभूत् । मा
 चेदं^३ नगरं भस्मप्रलयं स्यात् । अथ तत्र जनकाये अनेकवर्षशत-

1 Ms. यं

2 Ms. adds here विमोचयित्वा बह्वं हि सत्त्वा संसारदुःखकलिला महाभया ।

3 Ms. चायं

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

Ajitasenavyākaraṇam
(*vide* p. 136)

अजितसेनव्याकरणम्

१०५

सहस्रकोटीको वृद्धमहल्लकः पुरुषः संस्थितोऽभूत् । अथ स पुरुषस्तं
 जनकायं समाश्वासयन्नेवमाह । मा ^१भैषुर्भोः कुलपुत्राः ।
 अस्मिन्नेव पृथिवीप्रदेशे जेतवनं नाम विहारः^२ । तत्र शाक्य-
 मुनिर्नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्सम्बुद्धो विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो
 लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च
 बुद्धो भगवान् । सोऽयं श्रावस्तीं महानगरीं पिण्डाय प्राविशत् ।
 तस्यागमनकालसमये इदं शुभनिमित्तमभूत् । अथ स जनकायस्तं
 जीर्णकं पुरुषं कृताञ्जलिरेवमाह] । यत्तस्य^३ भगवतस्तथागतस्यार्हतः
 सम्यक्संबुद्धस्य गु[णवर्णसमुदीरण]समये • इदं शुभनिमित्तमभूत् ।
 दृष्टमात्रस्य तस्य तथागतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य कीदृशः पुण्याभि-
 संस्कारो भविष्यति । अथ स जीर्णकपुरुषस्तं जनकायं भगवतो
 गुणवर्णसमुदीरणतया गाथाभिरुध्यभाषत ।

यो लोकनाथस्य हि नामु यः श्रुणे
 संसारदुःखा विनिमुक्तु सो नरो ।
 अपायगामी न कदाचि भेष्यते
 स्वर्गं च सो यास्यति शीघ्रमेवम् ॥
 यो लोकनाथस्य हि नामु यः श्रुणे
 दृढप्रतिज्ञो बहुकल्पकोटिभिः ।
 महानुभावो सुगतो महात्मनः
 कल्पानकोटीनयुतानचिन्तितान् ॥

१ Ms. भयभोन्

२ Ms. विहारम्

३ Ms. यस्तस्य

१०६

अजितसेनव्याकरणम्

सो बोधिसत्त्वो स्थित गङ्गवालुकान्
 कदाचि सो गच्छति दुर्गती भयम् ।
 यो लोकनाथस्य हि नामु यः श्रुणे
 अपायगामी न कदाचि भेष्यते ॥
 कल्पानकोटीनयुतानचिन्तिया
 राजा स भोती सद चक्रवर्ती ।
 यो लोकनाथस्य हि नामु धारयेत्^१ ॥
 यत् किञ्चि पूर्वं सद पापु यत् कृतं
 सर्वं क्षयं यास्यति शीघ्रमेतत् ।
 शक्रोपि देवेन्द्रमहानुभावो
 कल्पानकोटीनयुतानचिन्तिया ॥
 सुखावर्ती गच्छति बुद्धक्षेत्रं
 पर्यङ्कबद्धो स च बोधिसत्त्वो ।
 ब्रह्मस्वरो सुस्वरु मंजुघोष
 भवन्ति वर्षानसहस्रकोटिभिः ॥
 अपायगामी न कदाचि भेष्यते
 यो लोकनाथस्य हि नामु धारयेत् ।

अथ स जीर्णकः पुरुषो जनकायं भगवतो गुणवर्णमुदीरयित्वा
 तूष्णीं स्थितोऽभूत् । अथ भगवान् पूर्वेण नगरद्वारेण श्रावस्तीं
 महानगरीं प्रविष्टो^२ऽभूत् । तत्र च नगरद्वारे द्वादशकोट्यः पद्मानां
 प्रादुरभूवन् । तेषु च पद्मेषु द्वादशकोट्यो बोधिसत्त्वानां पर्यङ्क-

1 One pāda wanting ?

2 Ms. प्रविष्ट

निषण्णाः प्रादुरभूवन् प्राञ्जलयः । अथ भगवतः^१ प्रविष्टमात्रेण श्रावस्यां महानगर्यां नवनवतिकोटीनियुतशतसहस्राणि सत्त्वानां सुखावत्यां लोकधातौ प्रतिष्ठापितानि चतुरशीतिसत्त्वकोटीनियुत-शतसहस्राण्याभिरत्या लो[कधातो]रक्षोभ्यतथागतस्य बुद्धक्षेत्रे प्रतिष्ठापितानि ।

अथ भगवान् आ[नन्देन सह नगर]वलम्बिकाया दारि-काया गृहे समागतोऽभूत् । अथ भगवान् नगरवलम्बिकाया दारि-काया गृहे चक्रिकं कटकटापयामास^२ । अथ सा दारिका तं चक्री-शब्दं श्रुत्वा संशयजाताभूत् । को हेतुः कः प्रत्ययः । मम गृहे न कदाचित् पिण्डपातिक^३ आगतोऽभूत् । अथ स नगरवल-म्बिका दारिका शून्याकारगृहे निषण्णा अश्रुकण्ठी रुदन्ती^४ परि-देवन्ती स्थिताभूत् तीक्ष्णधारमसिं गवेषन्ती परिदेवन्ती रुदन्ती स्थिताभूत् । अथ [सा] दारिका शून्याकारगृहे निषण्णा परि-देवन्ती अश्रु[कण्ठी] रुदन्ती गाथाभिरध्यभाषत ।

अहो बत दुःखु दरिद्रके गृहे

वरं मम मरणु न चापि जीवितम् ।

किं चापि मे कार्युषु जीवितेन

यद्यैवाहं दुःखु शरीर पीडितम् ॥

केन.....ह्यत्राणं भवते परायणम् ।

अनाथभूता अहमद्यमेव यद्यैवाहं जात दरिद्रके गृहे ॥

१ Ms. भगवान्

२ Ms. कटकटीमयमास

३ Ms. adds गृहम्

४ For रुदती

अथ स नगरवलम्बिका दारिका शून्याकारगृहे [निषण्णा] इमा गाथा भाषित्वा तूष्णीं स्थिताभूत् ।

अथ शुद्धवासकायिको देवपुत्रोऽन्तरीक्षगतः स्थितश्चिन्तयति स्म । पश्येच्चेदिमां^१ भगवान् । अनेकदुष्करकोटिनियुतशतसहस्रचीर्ण-चरितः स शाक्यमुनिस्तथागतो नगरवलम्बिकाया दारिकाया गृहे स्थितोऽभूत् । अथ शुद्धवासकायिको देवपुत्रः शतसहस्रमूल्यं^२ मुक्ताहारं गृहीत्वा शतरसभोजनपिटकं गृहीत्वा काशिकानि वस्त्राणि गृहीत्वा येन नगरवलम्बिकाया दारिकाया गृहं तेनोपसंक्रान्तोऽभूत् । अथ शुद्धवासकायिको देवपुत्रो नगर-वलम्बिकां दारिकामेवमाह । प्रावर दारिके इमानि काशिकानि वस्त्राणि इमान्यनेकशतसहस्रमूल्यान्याभरणानि । प्रावृत्य^३ चेदं^४ शतसहस्रमूल्यं मुक्ताहारं गृहीत्वा इमं शतरसभोजनपिटकं गृहीत्वा भगवन्तमुपनामय । अथ सा दारिका तानि काशिकानि वस्त्राणि प्रावृत्य^५ शतसहस्रमूल्यं मुक्ताहारं गृहीत्वा तं शतरस-भोजनपिटकं गृहीत्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य भगवन्तमुपनामयति स्म । अथ भगवान् तां नगरवलम्बिकामेव-माह । परिणामय त्वं दारिके यथा परिणामितं विपश्चिदशिखि-विश्वभुक्कुतसुन्दकनकमुनिकाश्यपप्रभृतिभिः सद्विस्तथागतैरर्हद्भिः सम्यक्सम्बुद्धैः^६ । अन्तो भविष्यति स्त्रीभावादन्तो भविष्यति दरिद्रगृहात् । अथ सा दारिका तं पिण्डपातं परिणामयित्वा

1 Ms. पश्यथ इमां

2 Ms. अन्यं

3 Ms. प्रावरित्वा

4 Ms. अयं

5 Ms. प्रावरित्वा

6 Ms. adds परिणामितं तथा परिणामय

अजितसेनव्याकरणम्

१०६

भगवन्तमुपनामयामास । अनेन पिण्डपातकुशलमूलेन मा
कस्मिंश्चिद्^१ दरिद्रगृहे उपपद्येय ।

अथ सा नगरवलम्बिका दारिका तं पिण्डपातं परिणामयित्वा
भगवते दत्त्वा स्वगृहगमनमारब्धा । अथ भगवान् तां नगर-
वलम्बिकां दारिकामेवमाह । प्रतिनिवर्तस्व^२ दारिके । पूर्व-
जातिनिदानं समनुस्मरामि । तदहं प[रिकीर्त]यिष्यामि । अथ
सा दारिका प्रतिनिवृत्य^३ सर्वाङ्गप्रणि[पातेन] भगवन्तं प्रपतिता ।
अथ सा नगरवलम्बिका दारिका भगवन्तं गा]थाभिरध्यभाषत ।

अवश्यं मे पूर्वकृतेन कर्मणा

येनाहं [जात] दरिद्रके गृहे ।

करोहि कारुण्य मम हि दुःखित

[विनिवर्तयस्व] नरका हि पालान् ॥

करोहि कारुण्य मम दुःखिताया

इस्त्रिभावा उपपन्नु नायक ।

त्वं लोकनाथ जरव्याधिशोक

विमोचये मं मम दुःखितायाः ॥

ताणं भवाही शरणं परायणं

विमोचयाही मम दुःखितायाः ।

कृतं हि नाथ प्रणिधिं त्वया हि

ये केचि सत्त्वा इह जम्बुद्वीपे ॥

1 Ms. कश्चिद्

2 Ms. प्रतिनिवर्तस्वं

3 Ms. प्रतिनिवर्त

तिष्ठन्ति ये वै दशसु दिशासु
 सत्त्वा हि सर्वे सुखिता [करि]ष्ये ।
 सर्वे च हं मोचयि दुःखसागरात्
 त्राणं भवाही श[रणं पराय]णम् ॥
 त्वयं हि नाथ मयि मोचयी जगत्
 (अवश्यं मे पूर्वकृ[तेन] कर्मणा ।
 येनाहं जातु दरिद्रके गृहे
 त्राणं भवाही मम [दुःखितायाः] ॥
 [भवं] तु नाथ जरव्याधिमोचकं
 त्राणं भवाही गुण संचि[ताग्र] ।
 न चा करिष्ये पुनरेव पापं
 यद्वेदयामी इमि वेदनानि ॥
 कृपं जनि.....मग्न सत्त्वा
 त्राणं भवाही शरणं परायणम् ।
 ये केचि सत्त्वा इह जम्बुद्वीपे
 नामं च वै धारय पश्च काले ॥
 परिनिर्वृतस्य तत पश्चकाले
 भविष्यति शासनविप्रलोपम् ।
 यत्किञ्चि पापं तदपूर्वं यत् कृतं
 सर्वं क्षयं यास्यति शीघ्रमे[त]त् ॥

अथ सा नगरवलम्बिका दारिका भगवन्तं गाथा भाषित्वा
 पु[नरपि] गृहगमनमारब्धा । अथ भगवान् तां नगरवलम्बिकां

[दारिकां कल]विद्धरुतस्वरनिर्घोषैवमाह । प्रतिनिवर्तस्व^१ [दारिके
पूर्वजातिनिदानं स]मनुस्मरामि तदहं परिकीर्तयिष्यामि । [अथ
सा दारिका] ^२प्रतिनिवृत्यैवमाह ।

परिकीर्तय लोकविनायकाद्य

य[द्यत् कृतं] पाप सदा सुदारुणम् ।

अवश्य मे पापु कृतं सुदारुणं

येना[हं जातु] दरिद्रके गृहे ॥

त्वं सार्थवाहु इह सर्वलोके

विमोचये मं इह इस्त्रिभावा ।

त्वाणं भवाही शरणं परायणं

कृतज्ञहं नित्य भवामि नायके ॥

संश्रावये मं इमु धर्मनेत्री

नासौ कदाचित्तजते अपायम् ।

संशोधयी कर्म यथाकृतं मया

त्वाणं भवाही शरणं परायणम् ॥

असङ्गज्ञानी वरलोकनायक

वन्दामि नाथ शरणं कृताञ्जली ॥

अथ भगवान् तां दारिकामेवमाह । भूतपूर्वो दारिके अतीते-
ऽध्वनि असंख्येयैः कल्पै रत्नशिखी नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्-
सम्बुद्धो विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्य-
सारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । तेन

1 Ms. प्रतिनिवर्तत्वं

2 Ms. प्रतिनिवृत्यैव०

खलु पुनः समयेन पद्मावती नाम राजधान्यभूत्^१ । तेन खलु पुनः समयेन पद्मावत्यां राजधान्यां पद्मप्रभो नाम गृहपतिरभूत्^२ । तस्य पद्मप्रभस्य गृहपतेस्त्वं [दुहि]ताऽभूः^३ । तेन खलु पुनः समयेन ग्रामनगरनिगमजनपदेषु पिण्डपातिको भिक्षुः पिण्डपातायावतरति । यदा^४ त्वद्गृहमागतोऽभूत्^५ तदा त्वं दारिके पिण्डपातं गृहीत्वा गृहान्निष्क्रान्ता पुनरेव प्रविष्टाऽभूः^६ । न चाहं मुण्डितशिरसोऽध्वन्यस्य पिण्डपातं दास्यामि । तेन कर्मोपचयेन त्वया^७ दारिके द्वादशकल्पसहस्राणि पुनः पुनर्दरिद्रगृहे दुःखान्यनुभूतानि^८ । एकेन त्वया दारिके कुशलमूलेन बोधिव्याकरणं प्रतिलप्स्यसे । यत्त्वया तस्य भिक्षो रूपलिङ्गसंस्था न दृष्टा^९ भविष्यति त्वं दारिके अनागतेऽध्वनि अचिन्त्यैरपरिमाणैः कल्पैर्नगरध्वजो नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् लोके^{१०} । अथ सा दारिका भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणं कृत्वैवमाह । कीदृशं भगवन् मम बुद्धक्षेत्रं भविष्यति यत्तैवाहं बुद्धो भविष्यामि । भगवानाह । अपरिमितगुणसंचया नाम सा बुद्धक्षेत्रं भविष्यति । यादृशी च सा सुखावती लोकधातुः तादृशं तद्बुद्धक्षेत्रं भविष्यति । पर्यङ्कनिषण्णा आर्योपपादुका बोधिसत्त्वा भविष्यन्ति । ईदृशं तद्बुद्धक्षेत्रम् ।

१ Ms. ०धानीरभूत्

२ Ms. ०रभूवन्

३ तरमभूवन्

४ Ms. तदा

५ Ms. त्वं गृहमागतमभूवन्

६ Ms. ०भूत्

७ Ms. त्वं

८ Ms. दुःखमनुभूतानि

९ Ms. दृष्टा

१० Ms. adds भविष्यामि

अथ च सा दारिका तुष्टा उदग्रा आत्तमनाः प्रमुदिता प्रीति-
सौमनस्यजाता स्वगृहगमनमारब्धा । अथ भगवांस्तां दारिकामेव-
माह । त्वं दारिके सप्तमे दिवसे कालं करिष्यसि । कालं कृत्वा ।
पूर्वस्यान्दिशि भगधविषये राजा अजितसेनो नाम । तस्य
राज्ञोऽजितसेनस्य अन्तःपुरसहस्रमस्ति । तस्य खलु पुना^१ राज्ञो-
ऽजितसेनस्य पुत्रो जनिष्यसे^२ । एष एव तव पश्चिमो गर्भवासो
भविष्यति ।

अथ भगवान् पश्चिमकेन नगरद्वारेण श्रावस्त्या महानगर्या
निष्क्रान्तो येन जेतवनं विहारस्तेनोपसंक्रान्तः^३ । अथायुष्मानानन्दो
भगवन्तं दूरत एवागच्छन्तं दृष्ट्वा पादौ शिरसाभिवन्द्य त्रिः
प्रदक्षिणीकृत्य भगवन्तं गाथाभिरध्यभाषत ।

सुवर्णवर्णं वरलक्षणार्चितं

द्वाविंशतिलक्षणरूपधारिणम् ।

यदा त्वया आगतु पिण्डपातिका

विमोचयित्वा इह सर्वसत्त्वा ॥

सुखेन संस्थापयि सर्वसत्त्वा

मैत्रीबलं सर्वजगत्त्वया कृतम् ।

स पिण्डपातं वरमाण्डनायक

विमोचितस्ते जगती भया च ॥

ये बोधिसत्त्वा इह जम्बुद्वीपे

सर्वे च मार्गं तव दर्शयन्ति ।

१ Ms. पुन

२ Ms. जास्यसि

३ Ms. विहारं तेनो०

परिनिवृतस्य सद पञ्चकाले

धारेतु सूत्रं इमु बुद्धवर्णितम् ॥

परिनिवृतस्य तव पञ्चकाले

भविष्यति शासनविप्रलोपम् ।

इमं नयं धारयि सूत्ररत्नम् ॥

अथायुष्मानानन्द इमा गाथा भाषित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतः पुरतस्तस्थौ^१ । अथ भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते स्म । गच्छानन्द^२ गण्डीमाकोटय । ते श्रावकाः परिभोक्ष्यन्ति पिण्डपातम् । अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमामन्त्रयते स्म । कीदृशं भगवन् गण्डीशब्दस्य कुशलमूलं भविष्यति । भगवानाह । शृणु आनन्द^३ गण्डीशब्दस्य कुशलमूलं परिकीर्तयामि । ये केचिदानन्द गण्डी-शब्दं श्रोष्यन्ति तेषां पञ्चानन्तर्याणि कृत्यानि परिक्षयं यास्यन्ति । अवैवर्तिकास्ते भविष्यन्ति क्षिप्रं चानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभि-संभोतस्यन्ते^४ । आनन्द आह । कीदृशं भगवंतैः सत्त्वैः कुशल-मूलमवरोपिम्^५ । भगवानाह । शृणु आनन्द^६ ये सत्त्वाः पश्चिमे काले पश्चिमे समये मम परिनिवृतस्य सद्धर्मविप्रलोपे वर्तमाने सद्धर्मस्यान्तर्धानकालसमये ग्रामनगरनिगमजनपदराष्ट्रराजधानीषु ये सत्त्वा [वा] अरण्यायतने 'गण्ड्याकोटनशब्दं श्रोष्यन्ति नमो बुद्धायेति करिष्यन्ति तेषां पञ्चानन्तर्याणि कर्माणि परिक्षयं

1 Ms. ०स्तस्थुः

3 Ms. गच्छमानन्द

5 Ms. ०मवरुसम्

7 Ms. गण्डीमाकोटन०

2 Ms. गच्छमानन्द

4 Ms. ०स्यन्ति

6 Ms. रानन्द

यास्यन्ति । ईदृशान्यानन्द^१ गण्डीशब्दस्य कुशलमूलानि ।
 अथायुष्मानानन्दः शान्तप्रशान्तेन गण्डीमाकोटयते स्म । अथ
 तेन गण्डीशब्देन सर्वे ते महाश्रावकाः सन्निपतिता अभूवन् । यथा
 यथा आसने निषण्णाः पिण्डपातं परिमुञ्जन्ते^२ स्म । अथ तत्रैव
 श्रावकमध्ये नन्दिमितो नाम महाश्रावकः सन्निपतितोऽभूत् सन्नि-
 षण्णः । अथ भगवानायुष्मन्तं नन्दिमितं महाश्रावकमामन्त्रयते
 स्म । गच्छ त्वं नन्दिमित महाश्रावक पूर्वस्यान्दिशि मगधविषये
 राज्ञोऽजितसेनस्य^३ कल्याणमितपरिचर्यां कुरु । अथ नन्दिमितो
 महाश्रावको भगवन्तमेवमाह । न भगवन् शक्ष्यामस्तं पृथिवीप्रदेशं
 गन्तुम् । दुरासदास्ते सत्त्वाः । ते मां^४ जीविताद्व्यवरोपयिष्यन्ति ।
 अथ भगवानायुष्मन्तं तं नन्दिमितं महाश्रावकमेवमाह । न ते
 सत्त्वास्ते^५ शक्ष्यन्ते बालाग्रमपि कम्पयितुं^६ प्रागेव जीविताद्व्यवरो-
 पयितुम् । अथ नन्दिमितो महाश्रावकः प्रत्यूषकालसमये सुवर्ण-
 वर्णं वस्त्रं प्रावृत्य^७ येन पूर्वस्यान्दिशि मगधविषये राज्ञोऽजित-
 सेनस्य राजधानी^८ तेनानुक्रान्तोऽभूत् । अथ राजा अजितसेनस्तं
 नन्दिमितं महाश्रावकं दृष्ट्वा तुष्ट उदग्र आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीति-
 सौमनस्यजातोऽभूत् । अथ राज्ञाजितसेनेन अमात्यः प्रेषितोऽभूत् ।
 ९गच्छैनं भिक्षुमानय^९ । तदा सोऽमात्यो येन नन्दिमितो महाश्रावक-

1 Ms. ईदृशमानन्द

2 *Parasmaipada* has also been used elsewhere.

3 Ms. राजानमजित०

4 Ms. मम

5 Ms. ०स्तं

6 Ms. कम्पयितुं

7 Ms. प्रावरित्वा

8 Ms. मनुक्रान्तो

9...9 Ms. गच्छायं भिक्षुरानयेत् ।

स्तेनोपसंक्रान्तः । अथ सोऽमात्यो नन्दिमित्रं महाश्रावकमेवमाह ।
 आगच्छ महाश्रावक भिक्षो राजा ते आज्ञापयति । अथ नन्दिमित्रो
 महाश्रावकोऽमात्यमेवमाह । मम राज्ञा किं कार्यं मम राजा किं
 करिष्यति । अथामात्यो येन राजाजितसेनस्तेनोपसंक्रान्तः । तं राजान-
 मजितसेनमेवमाह^१ । न च स भिक्षुस्तव पार्श्वे आगच्छति । अथ राज्ञा-
 जितसेनेन पञ्चामात्यशतानि प्रेषितानि । न च स भिक्षूराज्ञो^२ऽजित-
 सेनस्य पार्श्वमागच्छति । अथ स राजा स्वकेनैवात्मभावेन येन स
 नन्दिमित्रमहाश्रावकस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कृताञ्जलिरेवमाह ।
 आगच्छ भो भिक्षो मम राजधानीं प्रविश । अथ राजा अजित-
 सेनो दक्षिणहस्ते तं भिक्षुं गृहीत्वा^३ स्वकां राजधानीं प्रविष्टोऽभूत् ।
 अथ राज्ञाजितसेनेन नन्दिमित्रस्य भिक्षोः सिंहासनं दत्तमभूत् ।
 अथ राजाजितसेनो^४ भद्रपीठके निषद्य^५ तं नन्दिमित्रं महा-
 श्रावकमेवमाह । कुत्र त्वं भिक्षो गच्छसि । को हेतुः कः प्रत्ययः ।
 अथ नन्दिमित्रो महाश्रावको राजानमजितसेनमेवमाह । ये केचिद्
 भिक्षुप्रव्रजितास्ते सर्वे भिक्षाहाराः पिण्डपातमवचरन्तः परिभुञ्जन्ति ।
 अथ राजा अजितसेनस्तं नन्दिमित्रं महाश्रावकमेवमाह । परिभुङ्क्ष्व^६
 मम गृहे पिण्डपातम् । यावज्जीवं पिण्डपातं प्रदास्यामि । यदि ते^७
 भिक्षो मम स्वमांसेन कार्यं स्वमांसं दास्यामि । अथ नन्दिमित्रो
 महाश्रावको राजानमजितसेनं^८ गाथाभिरध्यभाषत ।

1 Ms. राजाजितसेन एवमाह

2 Ms. राजानं

3 Ms. गृह्य

4 Ms. ०सेनेन

5 Ms. निषीदित्वा

6 Ms. परिभुञ्जस्व

7 Ms. त्वं

8 Ms. ०सेनस्य

अजितसेनव्याकरणम्

११७

भुंजामि तद्भोजनु यद् ददाहि
 मृष्टान्नपानं रसपानमुत्तमम् ।
 क्लेशा हि निर्मुक्त त्वया भविष्यसि
 सुदुर्लभं लब्ध मनुष्यलाभम् ॥

सुदुर्लभं शासनु नायकस्य
 श्रद्धाप्रसादं परमं सुदुर्लभम् ।
 ये शासने प्र[व्र]जिता च भिक्षवा
 सुदुर्लभं शासनु नायकानाम् ॥

सुदुर्लभं सुगतवरस्य दर्शनं
 नमोऽस्तु ते बुद्ध महानुभावो ।
 नमोऽस्तु ते धर्ममयं महामुने
 नमोऽस्तु ते क्लेशविचक्षणार्यम् ॥
 नमोऽस्तु ते सर्वजरप्रमोक्षणात्
 नमोऽस्तु ते मार्गनिदर्शनार्यम् ।
 नमोऽस्तु ते मार्गपथस्य दर्शकं
 नमोऽस्तु ते बोधिपथस्य दर्शकम् ॥

अथ नन्दिमित्रो महाश्रावको राजानमजितसेनं भगवतो
 गुणवर्णमुदीरयित्वा तूष्णीं स्थितोऽभूत् । अथ राजानमजितसेनं
 तं नन्दिमित्रो महाश्रावको गाथाभिरध्यभाषत ।

सुदुर्लभं भिक्षु तथैव दर्शनं
 सुदुर्लभं तस्य भवेय दर्शनम् ।

ये भिक्षुसंघस्य ददेय दानं

न तस्य यक्षा न च राक्षसाश्च ॥

(न प्रेतकुष्माण्डमहोरगाश्च

विघ्नं न कुर्वन्ति कदाचि तेषाम् ।)

(ये भिक्षुसंघाय ददन्ति दानं

सुदुर्लभं तस्य मनुष्यलाभम् ॥)

यो दुर्लभं दर्शनु भिक्षुभावं

सुदुर्लभं कल्पशतैरचिन्तियैः ।

यो लोकनाथस्य हि नामु धारये

कल्पान कोटीनयुतानचिन्तिया ॥

न जातु गच्छे विनिपातदुर्गतिं

यो ईदृशं पश्यति भिक्षुराजम् ।

न तस्य भोती विनिपातदुर्गतिं

यो ईदृशं पश्यति भिक्षुराजम् ॥

कल्याणमिवं मम मार्गदर्शको

(यं) स आगताये मम पिण्डपातिका ।

यो दास्यते अस्य हि पिण्डपातं

मुक्ता न भेष्यन्ति जरार्तव्याधया ॥

क्लेशा विनिर्मुक्त सदा तु भेष्यति

ये तस्य दास्यन्तिह पिण्डपातम् ॥

अथ स राजा अजितसेनो नन्दिमिवं महाश्रावकं गुणवर्ण-
मुदीरयित्वा तूष्णीं स्थितोऽभूत् । अथ नन्दिमित्रो महाश्रावको

राजानमजितसेनमेवमाह । एवमस्तु महाराज भुञ्जे^१ पिण्डपात तव गृहे । अथ राजा अजितसेनः खादनीयेन भोजनीयेन तं नन्दिमित्तमहाश्रावकं सन्तर्पयति स्म ।

अथ नन्दिमित्तमहाश्रावको राजानमजितसेनमेवमाह^२ । किं तव महाराज अस्मिन् पृथिवीप्रदेशे उद्यानभूमिरस्ति । राजा आह । अस्ति महाश्रावक उद्यानभूमिर्मम रमणीया^३ सुशोभना^४ । नन्दिमित्त आह । गच्छाम्यहं महाराज । तामुद्यानभूमिं^५ प्रेक्षे^६ । राजा आह । गच्छ नन्दिमित्र । उद्यानभूमिं प्रेक्षस्व । अथ नन्दिमित्तमहाश्रावको येन राज्ञोऽजितसेनस्योद्यान-भूमिस्तेनोपसंक्रान्तः । अथ ततोद्यानभूमौ^७ ये उद्यानगुणास्ते सर्वे सन्तीति^८ । ^९या ग्रैष्मिक्यः पुष्करिण्यस्ताः^९ शीतलजल-परिपूर्णा या^{१०} वार्षिक्यस्ता^{११} नात्युष्णा नातिशीतलजलपरिपूर्णाः । ^{१२}ताश्च पुष्करिण्यः^{१२} सुवर्णसोपानसंच्छन्ना दिव्या^{१३} रमणीयाः^{१४} । ये च जांबूपकपरिभोगगुणास्ते^{१५} सर्वे सन्तीति^{१६} । अधिमुक्तक-चम्पकाशोकमुचिलिन्दपाटलसुमनासौगन्धिकपुष्पाणि सन्तीति^{१७} ।

1 Ms. भुञ्जामि

2 Ms. ०सेनस्यैवमाह

3 Ms. रमणीयं

4 Ms. सुशोभनं

5 Ms. तमुद्यान०

6 Ms. प्रेक्षामि

7 Ms. ०भूमे

8 Ms. अस्तीति

9...9 Ms. ये ग्रैष्मिका पुष्करिण्या ते

10 Ms. ये

11 Ms. वार्षिका ते

12...12 Ms. ते च पुष्करिण्या

13 Ms. दिव्यानि

14 Ms. रमणीयानि

15 Ms. ०गुणानि ते

16 Ms. अस्तीति

17 Ms. अस्तीति

१२०

अजितसेनव्याकरणम्

ये तिर्यग्योनिगताः पक्षिणः शुकशारिकाचक्रवाकमयूरकोकिला-
 दयस्ते^१ नानारुतानि कुर्वन्ति स्म । अथ तलैव उद्यानभूमौ सुवर्णवर्णाः
 सुवर्णतुण्डाः^२ सुवर्णपक्षाः सुवर्णपादाः पक्षिणः प्रादुर्भूताः । ते
 सर्वे बुद्धशब्दं निश्चारयन्ति । अथ नन्दिमित्रमहाश्रावको येन
 राज्ञोऽजितसेनस्य राजधानी तेनोपसंक्रान्तः । अथ राजा अजित-
 सेनस्तं नन्दिमित्रं महाश्रावकमेवमाह । आगतस्त्वं महाश्रावक ।
 दृष्टोद्यानभूमिः । नन्दिमित्र आह । दृष्टा मयोद्यानभूमौ रमणीया
 सुशोभना । अथ नन्दिमित्रं महाश्रावकं राजा अजितसेनो
 गाथाभिरध्यभाषत ।

ये जम्बुद्वीपे परिभोगमासी

अधिमुक्तकचम्पकधानुष्कारिका ।

अशोकमुचिलिन्द तथैव पाटला

सौगन्धिकाश्च सुमना च वार्षिका ॥

तदा पारियात्रा नदीतीरनिर्मिता

सुवर्णवर्णा सद पक्षिणा अभूत् ।

मार्गं च ते दर्शयि अग्रबोधये

दिव्या मनोज्ञा मधुरस्वरांश्च

संश्रावयिष्यन्ति च नित्यकालम् ॥'

अथ नन्दिमित्रमहाश्रावको राज्ञोऽजितसेनस्य गाथा भाषित्वा
 तूष्णीं स्थितोऽभूत् । अथ राजा अजितसेनो भेरीं पराहन्ते^३ स्म ।

१ Ms. °कोकिलादीनि ते

२ Ms. °तुण्डा

३ Ms. °हनन्ते

अजितसेनव्याकरणम्

१२१

अथ तेन भेरीशब्देन समेत्यामात्यगणस्तं राजानमजितसेनमेव-
 माह । कस्यार्थं महाराज भेरी^१ पराहता^२ । अथ स राजा आह ।
 हस्तिरथं च अश्वरथं च सज्जं^३ कृतं स्यात् । अहमुद्यानभूमिं
 गमिष्यामि क्रीडनार्थाय । अथ ता^४ अमात्यकोट्यो वचनं श्रुत्वा
 शीघ्रमेव तद्^५ हस्तिरथमश्वरथं सज्जं^६ कृतवत्यः^७ । अथ तेन क्षण-
 लवमुहूर्तमात्रेण राजाजितसेनो येन सोद्यानभूमिस्तेनोपसंक्रान्तः ।
 स च नन्दिमित्रमहाश्रावकस्तेनैवोपसंक्रान्तो राजानमजितसेनमेव-
 माह^८ । अस्मिन् पृथिवीप्रदेशे महाराज मम कुटिकं^९ कारयितव्यम्
 यत्नाहं सन्निषण्णस्तव गृहे पिण्डपातं परिभोक्ष्यामि । अथ राजा
 अजितसेनो नन्दिमित्रमहाश्रावकमेवमाह । कीदृशं तव कुटिकं कारयि-
 तव्यम्^{१०} । नन्दिमित्र आह । यादृशास्तव महाराज महाचित्तोत्पाद-
 श्रद्धाप्रसादास्तादृशं कुटिकं कारय^{११} । अथ राजा अजितसेनो
 ज्येष्ठामात्यमेवमाह । अस्मिन्नेव पृथिवीप्रदेशे कुटिकं कारय ।
 अथ ज्येष्ठामात्यो राजानमेवमाह । कीदृशं महाराज कुटिकं
 कारयामि । राजा अजितसेन एवमाह । त्रिंशद्योजनानि
 दीर्घेण षड्योजनान्यूर्ध्वायां सप्तरत्नमयं मणिमुक्तिसंच्छादितं
 कुटिकं^{१२} कारय । अथ सोऽमात्यः कुटिकं कारयति^{१३} । सप्तरत्नमयं

१ Ms. भेरी

२ Ms. ०हताः

३ Ms. सद्य

४ Ms. ते

५ Ms. तं

६ Ms. सद्य

७ Ms. कृतवान्

८ Ms. ०सेनस्यैवमाह

९ Ms. कुटि

१० Ms. कारापयितव्यं

११ Ms. कारापय

१२ Ms. कोटि

१३ Ms. कारापयति

मणिमुक्तिसंच्छादितं कारयित्वा^१ येन राजा अजितसेनस्तेनोप-
संक्रान्तो राजानमजितसेनमेवमाह । कृतं महाराज मया
कुटिकं यादृशमाज्ञप्तम् । राजा आह । तत्रैव पृथिवीप्रदेशे
चक्रमः कारयितव्यश्चतुर्योजनानि दीर्घेण द्वे योजने विस्तारेण ।
अथ सोऽमात्यस्तं चक्रमं कारयित्वा येन राजा अजितसेनस्तेनोप-
संक्रान्तो राजानं गाथाभिरध्यभाषत ।

कृतं मया चक्रमु सुष्ठु शोभनं

आज्ञा त्वया यत् कृतपूर्वमेव च ।

सत्त्वान मोचेति प्रकृतिं शुभाशुभं

विमोचये प्राणिन सर्वमेतत् ॥

अहो सुलब्धा प्रणिधीकृतं त्वया

विमोचयी सर्वजगत् सदेवकम् ।

प्रणिधिं कृतं यत्त्वयमीदृशं भवे

धर्मं प्रकाशेति मि धर्मभाणको ॥

निषण्ण स्थित्वा कुटिका च चक्रमे

आज्ञा कृतं यत् त्वय यादृशी कृता ।

स चक्रमं चैव कृतं सुशोभनं

मणिरत्नसंच्छादितं तं च भूमिम्^२ ॥

अथ राजा अजितसेनो येन स्वका^३ राजधानी^४ तेनोप-
संक्रान्तः । अथ नन्दिमित्रमहाश्रावकः प्रतिनिवृत्य तत्रैव

१ Ms. कारापयित्वा

२ Ms. adds सुशोभनं कृतु अयं च भूमि ईदृशमिति

३ Ms. स्वकं

४ Ms. ० धानी

कुटिके निषण्णो विकिरणं नाम बोधिसत्त्वसमार्धिं समापन्नोऽ-
भूत् । अन्येन केशानन्येन^१ नयनान्यन्येन दन्तानन्येन^२ ग्रीवा
अन्येन बाहू^३ अन्येन हृदयमन्येनोदरमन्येनोरू अन्येन जङ्घे^४
अन्येन पादौ^५ समापन्नोऽभूत् । अथ स राजा अजितसेनः
सप्ताहस्यात्ययेन तं^६ भिक्षुं न पश्यति^७ ।

अथ राजा ज्येष्ठकुमारमेवमाह । आगच्छ कुलपुत्र गमि-
ष्यामि तां कुटिकाम् । येन स भिक्षुस्तेनोपसंक्रमिष्यामि । अथ
स राजा सपुत्रो येन सा कुटिका तेनोपसंक्रान्तोऽभूत्^८ । अथ स
राजा अजितसेनस्तं भिक्षुमात्मभावं खण्डं खण्डं कृतं दृष्ट्वा संशय-
जातोऽभूत् । संतप्तस्तरोमकूपजातो वस्त्राणि पाटयन्^९ परिदेवन्^{१०}
रुदन्^{११} अश्रुकण्ठः पुत्रमेवमाह । आनय^{१२} पुत्र तीक्ष्णधारमसिम् ।
आत्मानं जीविताद् व्यवरोपयिष्यामि । अथ स राजकुमारः
प्रांजलिं कृत्वा राजानं गाथाभिरध्यभाषत ।

मा शोकचित्तस्य भवे नृपेन्द्र

मा वेदयी वेदनमीदृशानि ।

आत्मघातं करित्वा तु निरये त्वं गमिष्यसि ।

रौरवं नरकं चापि गमिष्यसि सुदारुणम् ॥

दक्षिणीयो अयं लोके जरव्याधिप्रमोचकः ।

1 Ms. केशा अन्येन

2 Ms. दन्ता अन्येन

3 Ms. बाहूनि

4 Ms. जङ्घानि

5 Ms. पादानि

6 Ms. स

7 Ms. पश्यते

8 Ms. संक्रान्तारभूवन्

9 Ms. पाटयत

10 Ms. परिदेवन्त

11 Ms. रुदन्त

12 Ms. आनेथ

न चायं घातितो यक्षैर्न भूतैर्न च राक्षसैः ।
 बोधिसत्त्वोऽप्ययं लोके जरव्याधिप्रमोचकः ॥
 दक्षिणीयो अयं लोके जरव्याधिप्रमोचकः ।
 दुर्लभो दर्शनं अस्य बोधिमार्गस्य दर्शकः ॥
 कल्याणमिलमयं आसी तव कारणमागतम् ।
 दक्षिणीयो अयं लोके सर्वसत्त्वसुखावहम् ॥
 सर्वज्ञं पारमिप्राप्तं लोकनाथेन प्रेषितम् ।
 दृढवीर्यं दृढस्थामं लोकनाथं महर्षिणम् ॥
 यो नाम तस्य धारेति नासौ गच्छति दुर्गतिम् ।
 अपायं न गमिष्यन्ति स्वर्गलोकोपपत्तये ॥

अथ स राजकुमारस्तं पितरं गाथा भाषित्वा तूष्णीं स्थितोऽ-
 भूत् । अथ राजा अजितसेनः स्वकं पुत्रमेवमाह । कथं त्वं
 कुमार जानीषे यदयं भिक्षुः समाधिं समापन्नोऽभूत् । अथ स
 राजकुमार एवमाह । पश्य^१ महाराज अयं^२ भिक्षुर्बोधिसत्त्व-
 समाधिं समापन्नः सर्वक्लेशविनिर्मुक्तो भवसागरपारंगतः^३ सर्वसत्त्व-
 हितार्थं च मार्गं दर्शयते शुभम् । अथ स राजकुमारो राजान-
 मेवमाह । आगच्छ तात चक्रमं गमिष्यामः । अथ स राजा
 स च राजकुमारो बहुभिर्दारकशतैः सार्धं येन स चक्रमस्तेनोप-
 संक्रान्तौ । अथ स भिक्षुस्ततः समाधेर्व्युत्थितो राजानमजित-
 सेनमेवमाह । आगच्छ महाराज किं करोष्यस्मिन्^४ स्थाने ।

१ Ms. पश्यथ

२ Ms. इदं

३ Ms. गता

४ Ms. करोहि इदं

अथ राजा तं भिक्षुं दृष्ट्वा मौलिपट्टं राजकुमारस्य ददाति ।
 तव राज्यं भवतु । धर्मेण पालये नाधर्मेण । राजकुमार आह ।
 बहून्यसंख्येयानि राजकार्याणि मया कृतानि । न च कदाचि-
 त्तृप्तिरासीत् । तव तात राज्यं भवतु । न मम राज्येन कार्यं न
 भोगेन नैश्वर्याधिपत्येन कार्यम् । तव राज्यं भवतु तात । धर्मेण
 पालये नाधर्मेणेति^१ ।

अथ राजा येन स भिक्षुस्तेनोपसंक्रान्तः प्राञ्जलिरेवमाह ।

सुदुर्लभं [दर्शन] तुभ्यमार्षाः

कृताञ्जलिः [समभिमुखी] नायकानाम् ।

मोक्षागमं दर्शानु तुभ्यमार्षाः

सुदुर्लभं कर्मशतैरचिन्तियैः ॥

ये दर्शनं दास्यति तुभ्यमार्षा

मुक्ता च सो भेष्यति कल्पकोटिभिः ।

न जातु गच्छे विनिपातदुर्गतिं

यो नामधेयं शृणुते मुहूर्तम् ॥

राजा आह ।

निषद्य युग्ये रतनामये शुभे

ब्रजाम्यहं येन स राजधानीम् ।

ददाम्यहं भोजनं सुप्रभूतं

ददाम्यहं काशिकवस्त्रमेतत् ।

1 Ms. नाधर्मेणमिति

१२६

अजितसेनव्याकरणम्

सूक्ष्माणि जालानि च संहितानि

यां चीवरां तुभ्य ददामि अद्य ॥

अथ स भिक्षू रत्नमये युग्ये गृहीत्वा येन राजधानी तेनोप-
संक्रान्तः^१ । सन्तर्पितो^२ भोजनेन । अथ नन्दिमित्रमहाश्रावको
राजानमजितसेनं गाथाभिरध्यभाषत ।

(संतर्पितो भोजन सुप्रभूतं

मृष्टान्नपानरसमुत्तमं शुभम् ।

ये भिक्षुसंघाय ददन्ति दानं

ते बोधिमण्डेन चिरेण गच्छत ॥

सुदुर्लभं दर्शनं नायकस्य न

चिरेण सो गच्छति बुद्धक्षेत्रम् ।

अमितायुषस्य वरबुद्धक्षेत्रे

सुखावतीं गच्छति शीघ्रमेतत् ॥

अथ नन्दिमित्रमहाश्रावकः अजितसेनस्य राज्ञो गाथा
भाषित्वा तूष्णीं स्थितोऽभूत् । अथ राजा अजितसेनो भेरीं
पराहन्ति^३ स्म । अथ तेन भेरीशब्देन सर्वास्ता अमात्यकोट्यो
राजानमेवमाहुः^४ । कस्यार्थे महाराज भेरी पराहता । राजा
आह । सप्तमे दिवसे हस्तिरथमश्वरथं सज्जं^५ कृतं स्यात् । अहं
सप्तमे दिवसे जेतवनं नाम विहारं गमिष्यामि शाक्यमुनेस्तथागत-
स्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य दर्शनाय वन्दनाय पर्युपासनाय धर्म-

1 Ms. ०क्रान्ता

2 Ms. सन्तर्पिता

3 Ms. पराहन्ते

4 Ms. ०माह

5 Ms. सद्य

श्रवणाय । अथामात्यकोट्यस्तं^१ राजानमजितसेनमेवमाहुः^२ । कृत-
मस्माभिः^३ महाराज हस्तिरथमश्वरथं सज्जम्^४ । अथ राजा अजित-
सेनो हस्तिरथे अवरोह्य तं च नन्दिमित्तमहाश्रावकं रत्नमये रथे
अवरोह्य^५ येन जेतवनं^६ विहारस्तेनोपसंक्रान्तः । अथ भगवान्
राजानमजितसेनं दूरत एवागच्छन्तं दृष्ट्वा तान् सर्वश्रावकाना-
मन्वयत^७ । सर्वैर्नानाकृद्धिविकुर्वितं दर्शयितव्यम् । अथ ते सर्वे
महाश्रावका ज्वालामालं नाम बोधिसत्त्वसमाधिं समापन्ना
अभूवन् । अथ राजा दूरतस्तं ज्वालामालं दृष्ट्वा नन्दिमित्तमहा-
श्रावकमेवमाह । कस्यार्थे इमं पर्वतं ज्वालामालीभूतं पश्यामि ।
नन्दिमित्त आह । अत्र शाक्यमुनिस्तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धः
स्थितिं ध्रियते यापयति धर्मं च देशयति । ते च बोधिसत्त्वा
ज्वालामालं नाम बोधिसत्त्वसमाधिं समापन्नाः । अथ राजा
अजितसेनो हस्तिरथादवतीर्य पादाभ्यां पुत्रसहस्रेण सार्धं येन
भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । अथ भगवान् सुवर्णवर्णेन कायेन व्याम-
प्रभया^८ चंक्रमते स्म । अथ राजा अजितसेनो भगवतो रूपवर्ण-
लिंगसंस्थानं दृष्ट्वा मूर्च्छित्वा धरणितले निपतितः । अथ भगवान्
सुवर्णवर्णं बाहुं प्रसार्य तं राजानमुत्थापयति स्म । उत्तिष्ठ^९
महाराज कस्यार्थे प्रपतितः । राजा आह ।

1 Ms. ०कोट्यो तं

3 Ms. कृतास्माकौ

5 Ms. अवरोह्य

7 Ms. ०मन्वयतः

9 Ms. उत्थेहि

2 Ms. ०माह

4 Ms. सद्य

6 Ms. विहारं तेनो०

8 Ms. व्यामप्रभाया

बहूनि कल्पानि अचिन्तितानि
 जातीशताकोटि अचिन्तितानि ।
 न मे कदाचिदिह दृष्टरूपं
 त्वं लोकनाथो वरदक्षिणीयो ॥
 त्वं सार्थवाह जरव्याधिमोचकं
 सुवर्णवर्णं वरलक्षणांगम् ।
 द्वातृशता लक्षणधारिणं मुने
 नासौ कदाचिद्ब्रजते अपायभूमिम् ।
 यो लोकनाथस्य हि रूपं पश्ये
 त्वं लोकनाथा शिरसा नमस्यामी ॥

अथ राजा अजितसेनः कृताञ्जलिः^१ भगवन्तमेवमाह^२ । अहं
 भगवन् तव शासने प्रव्रजिष्यामि । अथ भगवान् तुष्ट उदग्र
 आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीतिसौमनस्यजातः । अलब्धलाभा ये [तत्र]
 मम शासनं वैस्तारिकं^३ भवति । तं राजानमजितसेनमेवमाह ।
 गच्छ त्वं महाराज स्वगृहे सप्तमे दिवसे आगमिष्यामि ।

अथ राजा अजितसेनस्तुष्ट उदग्र आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीति-
 सौमनस्यजातस्तं^४ कल्याणमितं भिक्षुं पुरतःस्थाप्य स्वगृहं गत्वा
 सर्वानमात्यानामन्त्रयते^५ स्म । सर्वैर्ग्रामिनगरनिगमजनपदैः पथं^६
 शोधयितव्यं^७ गृहे गृहे ध्वजान्युच्छ्रापितव्यानि^८ गृहे गृहे रत्नमयानि

1 Ms. कृताञ्जलयः

2 Ms. भगवतैवमाह

3 Ms. वैस्तारिकी

4 Ms. °जातो तं

5 Ms. सर्वेषाममात्यानामामन्त्रयते

6 Ms. पथ in the masculine is found in the *Mahābhārata*.

7 Ms. शोधापयितव्यं

8...8 Ms. ध्वजमुच्छ्रापयितव्या

अजितसेनव्याकरणम्

१२६

कुम्भानि^१ परिपूरयितव्यानि । तदा तैः सर्वैरमात्यैराज्ञातम्^२ । सर्व-
ग्रामनगरनिगमजनपदैः पथं शोधितं^३ ध्वजान्युच्छ्रापितानि^४ रत्न-
मयानि कुम्भानि परिपूरितानि । यत्न राजा अजितसेनः प्रतिवसति
तत्र द्वादशकोट्यो ध्वजानामुच्छ्रापिता द्वादशकोट्यो रत्नमयानां
कुम्भानां परिपूरिताः^५ । यावत्^६ सप्तमे दिवसे तथागतोऽर्हन्
सम्यक्संबुद्धः शारिपुत्रमौद्गल्यायनानन्दपूर्णमैत्रायणीपुलप्रमुखै-
र्महाश्रावकसंघैः परिवृतः पुरस्कृतः अजितसेनस्य राज्ञो^७ राजधानी-
मनुप्राप्तः । अथ राजा अजितसेनः पुष्पपिटकं गृहीत्वा कल्याण-
मित्तं पुरतःस्थाप्य भगवन्तं पुष्पैरवकिरन्^८ भगवन्तमेवमाह ।
अनेन कुशलमूलेन सर्वसत्त्वा अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभि-
सम्पद्यन्ते । अथ राज्ञा अजितसेनेन आसनानि प्रज्ञप्तानि ।
तस्य भगवतः सिंहासनं प्रदत्तम्^९ । अथ भगवान् सिंहासने निषण्णो
राज्ञोऽजितसेनस्य^{१०} धर्मान् देशितवान् । अथ राज्ञा अजितसेनेन
प्रभूतेनाहारेण खादनीयेन भोजनीयेन सन्तर्पितः^{११} । अथ राजा
अजितसेनो ज्येष्ठकं राजकुमारं ददाति । इमं^{१२} राजकुमारं
प्रवाजय^{१३} । तदहं पश्चात् प्रव्रजिष्यामि । अथ भगवानायुष्मन्त-
मानन्दमामन्त्रयते स्म । गच्छानन्द इमं राजकुमारं प्रवाजय^{१४} ।

१ कुम्भ is always found in the neuter.

२ Ms. ०राज्ञादवान्

३ Ms. शोधापितं

४ Ms. ०नुच्छ्रे पिताणि

५ Ms. परिपूर्याणि

६ Ms. याव

७ Ms. राज्ञा

८ Ms. ०किरन्तः

९ Ms. प्रदत्तः

१० Ms. राज्ञ अजित०

११ Ms. सन्तर्पिता

१२ Ms. अयं

१३ Ms. प्रव्रजापय

१४ Ms. प्रव्रजापयात्

१३०

अजितसेनव्याकरणम्

‘अथायुष्मतानन्देन स राजकुमारः प्रव्राजितः^१ । सह प्रव्रजित-
मात्रेण अर्हतफलं प्राप्तमभूत् । सर्वबुद्धक्षेत्राणि पश्यति स्म ।
अथ स राजकुमारोऽन्तरीक्षगतस्तं पितरं गाथाभिरध्यभाषत ।

मा विलंबं कुरुते तात

मा खेदं किञ्चि यास्यसि ।

अहो सुलब्धं सुगतान दर्शनं

अहो सुलब्धं सुगतान लाभम् ॥

अहो सुलब्धं परमं हि लाभं

प्रव्रज्यलाभं सुगतेन वर्णितम् ।

संसारमोक्षो सुगतेन वर्णितं

प्रव्रज्य शीघ्रं म विलंबं तात ॥

मा खेदयी लोकविनायकेन्द्रं

सुदुर्लभं लब्धं मनुष्यलाभं

सुदुर्लभं दर्शनु नायकानाम् ।

शीघ्रं च प्रव्रज्य मया हि लब्धं

प्राप्तं मया उत्तममग्रबोधिम् ।

श्रुत्वा न राजा तद् पुत्रवाक्यं

स प्रव्रजी^२ शासनि नायकस्य ॥

अथ राजकुमारोऽन्तरीक्षगतो गाथां भाषित्वा तूष्णीं स्थितो-
ऽभूत् । अथ राजा अजितसेनः^३ पुत्रस्य वाक्यं श्रुत्वा तुष्ट उदग्र

1...1 Ms. अथायुष्मानानन्देन तं राजकुमारं प्रव्रजापितः

2 Ms. निष्क्रमी प्रव्रजी

3 Ms. ०सेनेन

आत्त[म]नाः प्रमुदितः [प्रीति]सौमनस्यजातो भगवन्तमुद्दिश्य
विहारं कारयति^१ स्म । तूर्यकोट्योऽनुप्रदत्ताः^२ । ^३अन्तःपुर-
सहस्रमस्यास्त्रीन्द्रियमन्तर्हितपुरुषेन्द्रियं प्रादुरभूत्^४ । अथ राजा
अजितसेनो^५ भगवतः^६ शासने प्रव्रजितोऽभूत् । ^७ताश्चामात्यकोट्यो
भगवतः शासने प्रव्रजिता अभूवन् । तच्चान्तःपुरपुरुषसहस्रं^८
प्रव्रजितमभूत्^९ । भगवान् राजानमजितसेनं प्रवाज्य^{१०} येन
जेतव्रनं विहारस्तेन गमनमारब्धवान्^{११} ।

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमेवमाह । अयं राजा अजितसेनो
राज्यं परित्यज्य^{१२} विहारं कारयित्वा भगवतः शासने प्रव्रजितोऽ-
भूत् । अस्य कीदृशं कुशलमूलं भविष्यति । भगवानाह ।
साधु साधु आनन्द^{१३} यत्त्वया परिकीर्तितम् । अयं राजा अजित-
सेनो मम शासने प्रव्रजितो भविष्यति । अनागतेऽध्वन्यपरिमितैः
कल्पैरचिन्त्यैरपरिमाणैरजितप्रभो नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्
संबुद्धो लोके भविष्यति विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् ।
आनन्द आह । अयं नन्दिमित्रमहाश्रावको राज्ञः^{१४} कल्याण-
मित्रमभूत् । कीदृशं वास्य कुशलमूलं भविष्यति । भगवानाह ।

1 Ms. कारापपयते

2 Ms. ०कोट्यमनुप्रदत्तः

3 Ms. अन्तपुरःसहस्राण्यस्या०

4 Ms. प्रादुरभूवन्

5 Ms. ०सेन

6 Ms. भगवत्

7 Ms. स चामात्य०

8 Ms. सा चान्तपुरःपुरुषसहस्रं

9 Ms. प्रव्रजिता अभूवन्

10 Ms. प्रव्रजापयित्वा

11 Ms. ०मारब्धं

12 Ms. परित्यजित्वा

13 Ms. रानन्द

14 Ms. राजा

अयमानन्द नन्दिमितमहाश्रावकस्तत्रैव^१ कालसमये नन्दि-
 प्रभो नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो लोके भविष्यति ।
 आनन्द आह । कीदृशं भगवन् तेषां तथागतानां बुद्धक्षेत्रं
 भविष्यति । भगवानाह । अपरिमितगुणसंचया नाम सा बुद्ध-
 क्षेत्रं भविष्यति यत्नेमे तथागता भविष्यन्ति । आनन्द आह ।
 य इमं धर्मपर्यायं सकलं समाप्तं पश्चिमे काले पश्चिमे समये
 संप्रकाशयिष्यति^२ तस्य कीदृशः^३ पुण्यस्कन्धो^४ भविष्यति ।
 भगवानाह । यदा मयानन्द दुष्करकोटिनियुतशतसहस्राणि
 चरित्वा बोधिरभिसंबुद्धा^५ तदा ते सत्त्वा बोधिमभिसंभोतस्यन्ते । य
 एतद्धर्मपर्यायात्^६ चतुष्पदिकामपि गाथां^७ श्रोष्यन्ति अवैवर्तिकाश्च
 ते सत्त्वा भविष्यन्त्यनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ । आनन्द आह ।
 य इमं धर्मपर्यायं धर्मभाणकाः संप्रकाशयिष्यन्ति तेषां कीदृशं
 कुशलमूलं भविष्यति । भगवानाह । शृणु आनन्द^८ राजा
 भविष्यति चक्रवर्ती चतुर्द्वीपेश्वरः । य इमं धर्मपर्यायं सकलं समाप्तं
 संप्रकाशयिष्यन्ति^९ मुक्ताश्च भविष्यन्ति जातिजराव्याधिपरिदेव-
 दुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यः परिमुक्ता भविष्यन्ति । आनन्द आह ।
 ये पश्चिमे काले पश्चिमे समये सत्त्वा इमं धर्मपर्यायं प्रतिक्षेप्यन्ति^{१०}
 न पत्तयिष्यन्ति^{११} तेषां का^{१२} गतिर्भविष्यति कः परायणम् ।

१ Ms. ०श्रावकस्तत्रैव

२ Ms. संप्रकाशयिष्यति

३ Ms. कीदृशं

४ Ms. ०स्कन्धं

५ Ms. बोधिमभिसंबुद्धं

६ Ms. ०पर्याया

७ Ms. गाथा

८ Ms. ०रानन्द

९ Ms. ०ष्यति

१० Ms. ०क्षेपिष्यन्ति

११ For प्रत्येक्ष्यन्ति

१२ Ms. को

भगवानाह । अलमलमानन्द । मा मे पापकं कर्मस्कन्धं परि-
 पृच्छ । न मया शक्यं परिकीर्तयितुम् । अन्यत्र बुद्धकोटिभिर्न^१
 शक्यं^२ परिकीर्तयितुम् । आनन्द आह । परिकीर्तय भगवन्
 परिकीर्तय । सुगतो भगवानाह । शृणु आनन्द^३ सद्धर्मप्रति-
 क्षेपकस्य गतिं^४ परिकीर्तयिष्यामि । रौरवे महानरके हाहहे महा-
 नरके अवीचौ महानरके तिर्यग्योनौ^५ यमलोके च^५ प्रेतविषये^६
 बहूनि कल्पसहस्राणि दुःखमनुभवितव्यम् । यदि कदाचिन्मनुष्य-
 लोके उपपत्स्यते दीर्घशुष्कतालुकण्ठो भविष्यति । द्वादश-
 योजनानि तस्य जिह्वा भविष्यति । द्वादशहल्यानि प्रवहिष्यन्ति
 ये एवं वाग्भाषिष्यन्ते । मा भोः^७ कुलपुत्रा भोः^७ क्वचित्^८
 सद्धर्मं प्रतिक्षेप्यथ^९ । सद्धर्मप्रतिक्षेपकस्य एवं गतिर्भवति ।
 आनन्द आह । केन हेतुना भगवन् सद्धर्मः^{१०} प्रतिक्षिप्तो भवति ।
 भगवानाह । ये सत्त्वाः पश्चिमे काले पश्चिमे समये एतेषां^{११}
 सूत्रानुधारकाणां धर्मभाणकानामाक्रोशिष्यन्ति^{१२} परिभाषिष्यन्ते^{१३}
 कुतसयिष्यन्ति पंसयिष्यन्ति तस्य धर्मभाणकस्य दुष्टचित्तमुत्पाद-
 यिष्यन्ति तेभ्यः सद्धर्मः प्रतिक्षिप्तो भविष्यति । यः^{१४} सत्त्वः^{१५}

1 Ms. ०कोटिभिर्न

2 Ms. शक्य

3 Ms. ०आनन्द

4 Ms. गतिः

5...5 Ms. यमलोकश्च

6 Ms. ०विषया

7 Ms. भो

8 Ms. कश्चित्

9 Ms. प्रतिक्षिपिष्यथ

10 Ms. सद्धर्म

11 Ms. इमे तेषां

12 For ०क्रोक्ष्यन्ति

13 Ms. ०भाषिष्यन्ति

14 Ms. ये

15 Ms. सत्त्वा

१३४

अजितसेनव्याकरणम्

तिसाहस्रमहासाहस्र्यां^१ लोकधातौ सत्त्वानामक्षीण्युत्पाटयेत्
 अयं ततो बहुतरमपुण्यस्कन्धो भवेत् । एवमेव य एतेषां^२ सूत्र-
 धारकाणां धर्मभाणकानां दुष्टचित्तप्रेक्षिता अयं ततो बहुतरमपुण्य-
 स्कन्धं प्रसविष्यते^३ ।

अथ आनन्दो^४ भगवतो गाथाः प्रत्यभाषत ।

बहुसूत्रसहस्राणि श्रुतं मे शास्तुसंमुखात् ।
 न [च] मे ईदृशं सूत्रं श्रुतपूर्वं कदाचन ॥
 परिनिर्वृतस्य शास्तुस्य पश्चात्काले सुभैरवे ।
 इदं सूत्रं प्रकाशिष्ये धारयिष्ये इमं नयम् ॥
 यत्र सूत्ररत्ने अस्मिं पश्चात्काले] भविष्यति ।
 रक्षां करिष्यामि तेषां पश्चात्काले सुभैरवे ॥
 प्रतिक्षिपिष्यामि नेदं गंभीरं बुद्धभाषितम् ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवतो गाथा भाषित्वा तूष्णीं स्थितो-
 ऽभूत्^५ । अथ काश्यपो महाश्रावको भगवन्तं गाथाभिरध्यभाषत ।

सुवर्णवर्णं वरलक्षणांगं

द्वाविंशता^६ लक्षणधारिणं जिनम्^७ ।

सुभाषितं सूत्र महानुभावगं

गंभीरधर्मं निपुणं सुदुर्दृशम् ॥

1 Ms. तृसाहस्र०

2 Ms. इमेषां

3 Ms. ०द्यति

4 Ms. नानन्दो

5 Ms. स्थितमभूत् ।

6 Ms. द्वावृंशता

7 Ms. जीनं ।

अजितसेनव्याकरणम्

१३५

प्रकाशितं सूत्रमिदं निरुत्तरं

मा पश्चकाले परिनिर्वृते जिने ।

धारिष्ये मं सूत्रनयं निरुत्तरं ।

अथायुष्मान् शारद्वतीपुत्रो भगवन्तं गाथाभिरध्यभाषत ।

नमोऽस्तु ते बुद्ध महानुभाव

प्रकाशितं सूत्रमिदं निरुत्तरम् ।

परिनिर्वृतस्य तव लोकनायका

लिखिष्यति सूत्रमेतं निरुत्तरम् ॥

न चापि सो गच्छति दुर्गतीभयं

स्वर्गं च सो गच्छति क्षिप्रमेतत् ॥

अथायुष्मान् पूर्णो मैत्रायणीपुत्रो भगवन्तं गाथाभिरध्य-
भाषत ।

कृतज्ञो बहुसत्त्वानां मोचको दुर्गतीभयात् ।

प्रकाशितं त्वया सूत्रं गम्भीरं बुद्धदक्षिणम् ॥

अहं हि पश्चिमे काले निर्वृते त्वयि नायके ।

इदं सूत्रं प्रकाशिष्ये हिताय सर्वप्राणिनाम् ॥

इति ।

अथ ब्रह्मा^१ सहांपतिर्भगवन्तं गाथाभिरध्यभाषत ।

नमोऽस्तु ते बुद्ध महानुभावा

प्रकाशितं सूत्रमिदं त्वया शुभम् ।

1 Ms. ब्रह्म ।

१३६

अजितसेनव्याकरणम्

परिनिवृत्तस्य तव लोकनायक

रक्षां करिष्यामि ह सूत्ररत्ने ॥

अथ चत्वारो महाराजा भगवन्तं गाथाभिरध्यभाषन्त^१ ।

अहो [सुरम्यं] वरसूत्ररत्नं

प्रकाशितं ईदृश पञ्चकाले ।

.....सूत्ररत्नं

प्रकाशितं पश्यति पञ्चकाले ॥

सुगतान वै लोकविनायकानां

अहं हि धारिष्यम सूत्ररत्नम् ।

रक्षां करिष्याम्यह सूत्ररत्नं

इमवोचद्भगवानात्तमना ॥

सा च सर्वावती पर्षद्भगवतो भाषितमभ्यनन्दत^२ ।

(अजितसेनव्यकरणनिर्देशो नाम महायानसूत्रं समाप्तम् ॥)

देयधर्मोयं बालोसिंहेन सार्धं भार्याजाजतित्रन सार्धं मातापित्रोः परम-
 दुष्कर्त्रोः^३ सार्धं क्षिणीएन अखिलोटिणन दिशोटजाज मंगलि.....उत्रयन्न-
 गर्विदोटिणन वट्टरि-खुशोटि-खुशोगोटिणन सार्धं सर्वसत्त्वैः सर्व.....भिर्यत्र पुण्य
 तद्भू.....सर्वसत्त्वानामनुत्तरः.....सार्धं परमकल्याणमित्रस्थिरबन्धुपन ।
 लिखितमिदं पुस्तकं धर्मभाणकनरेन्द्रदत्तेन ।

१ Ms. ०भाषत ।

२ Ms. ०नन्दन्

३ Ms. ०दुष्कर्त्रौ

INDEX

अकल्याणमितम्	...	६६, ८८	अवग्रहपीडा	...	२७
अकालमरणम् (मृत्युः)	१७, २८, ३५, ५७, ७७		अवलोकितेश्वरः	३५, ३६, ४०, ४३, ४४, ५२	
अकालवातवृष्टिपीडा	...	२७	अवलोकितेश्वरः (अभयः)	...	१००
अग्निः	...	२६	—प्रतिमा	...	६८, ६९
अच्छिन्नदेशः	...	७२, ७३	—मतम्	...	५०
अजितसेनः	...	११३	—आयतनम्	...	४६
अट्टहासः	...	५८	अविज्ञातम्	...	७८
अर्थापहारः	...	७३	अविद्यारण्डकोशः	...	१२
अदृष्टम्	...	७८	अवीचिः	...	१३३
अधिमानिकः	...	१०	अवैवर्तिकः	३८, ६०, ६७, ११४, १३२	
अनर्थे अर्थसंज्ञी	...	८०	अव्याकरणाप्राप्तः	...	६२
अनवकाशः	...	२२	अमेयप्रसादः	...	८८
अनित्ये नित्यसंज्ञी	५१, ८०, ८७		अरयायतनम्	...	३१, ११४
अनिलः (यक्षः)	...	३०	अशुभे शुभसंज्ञी	...	५१, ६१
अनुशासनधर्मः	...	४६	अशोकः	११६, १२०	
अनुत्पत्तिकधर्मक्षान्तिः	...	३७	अश्वरथः	१२१, १२६, १२७	
अनोपमा (यक्षिणी)	६६, ७१, ७२		अश्रुतम्	...	७८
अनौपम्या (यक्षिणी)	...	८६	अष्टफलप्राप्तः	...	४६
अन्तिलः (यक्षः)	...	३०	अष्टशतम्	...	६८
अपरिमितगुणसञ्चया (गाथा)	११२, १३२		अष्टाङ्गमार्गः	...	१४, १७
अभयतेजम् (धारणी)	...	५७	अष्टाङ्गोपवासः	...	६८
अभयावलोकितेश्वरः	...	१००	अष्टोत्तरम्	...	३७, ६४
अमङ्गलशतम्	...	१८	असुखे सुखसंज्ञी	...	६१, ८०
अमाङ्गल्या	...	२७	अस्थानम्	...	१२
अमितायुः	...	१४	अलक्ष्मीः	...	३५

अर्हत्फलम्	...	१३०	कर्मावरणम्	२,५४,५५,५७,६६	
आकाशगमनम्	...	७७	करीरमण्डलम्	...	३५
आचारविपत्तिः	...	१०	करुणाचित्तः	...	५६,६८
आज्ञातकौण्डिन्यः	...	१०३	करुणायनज्ञानगर्भबोधिसत्त्वविमोक्षः	...	३७
आत्मोत्कर्षकः	...	११	कल्याणमित्रः	१२,७६,११५,११८,१२४,	१२६,१३१
आनन्दः	८६,८७,१०७,११४,१२६,१३१		कल्याणाशयः	...	११
आनन्तर्याणि (पञ्च)	३८,६८,११४		काखोर्दः	१३,२६,४६	
आरामः	...	७१	काङ्क्षा	...	२१
आवरणप्रहीणः	...	५२	कामगुणः	...	७८
आशीविषः	...	१६	कायचित्तसुखम्	...	५०
इन्दलः (यक्षः)	...	३०	कायवाङ्मनःसंवरः	...	८८
इस्त्रिभावः	१०६,१११		—समुदाचारता	...	२१
उपचारः	...	४४	काशिकम्	१०८,१२५	
उपपादुकः	...	११२	काश्यपः	...	१०८
उपवासः	...	७२	कार्षापण्य	...	८३
उपासकोपासिका	५१,५२,६४		किम्भीरः (यक्षः)	...	२६
उपेक्षाचित्तः	...	१७	कुटिकम्	१२१,१२३	
ऋक्षः	...	१६	कुञ्जम्	...	८
ऋद्धिविकुर्वाणमहात्मसन्निपातम्	...	८८	कुरङः	...	५
एकजातिप्रतिबद्धः	...	२२,४६	कुरिङगः	...	७७
एकादशमुखम्	...	३५	कुन्दुरकम्	...	७३,७४
ओजः	...	१७,२६	कुबेरः	...	४५
ककुत्	...	१०८	कुब्जः	...	५
कर्पूरः	...	७३	कुशलमूलम्	...	६५
कर्म	...	३८,४३	कुशलाकुशलम्	...	८,२४
कर्मकरः	...	६	केशापगतः	...	७२,७६
कर्मपथाः	...	१५	केसराटोपः	...	४३,४६
कर्मविपाकः	...	२५,५४	क्लेशव्यापादः	...	७०
कर्मस्कन्धः	...	१३३			

INDEX

139

कौशाम्बी	...	७१	चम्पकः	...	११६
गण्डीशब्दः	...	११४, ११५	चित्तपीडा	...	५७
गन्धपुष्पोपनिवेदनमन्त्रः	...	४०	चित्तकरः	...	७२
गवाक्षजालम्	...	८	चिदालः (यत्नः)	...	३०
गिरिदेवता	...	१३	चैतायतनम्	...	६८
गुग्गुलम्	...	४५	चैत्यकम्	...	८२
गुणानुशंसा	...	२२, ३७	चौन्धुलः (यत्नः)	...	३०
गृहपतिमहाशालकुलानि	...	१५	चक्रमः	...	१२२, १२४
गृहपरिभूतः	...	३७	छत्रध्वजपताकाः	...	१७
गोमरः	...	८०	जडैडमूकाः	...	५
ग्रहः	...	४३, ४६	जनपदम्	...	३१
ग्रहप्रशमनकरः	...	४३	जपसाधनादिः	...	३८
ग्राहोत्सादनकरः	...	४३	जम्बुद्वीपः	...	१०६, ११०, ११३
ग्रैष्मिकी	...	११६	जातिजराव्याधयः	...	१३
घोरपिशाचः	...	७३	जातिस्मरः	...	६
घोरविद्या	...	१३	जाल्यन्धः	...	४६, ५५
घोषिलः	...	७१	जापः	...	३६, ४०, ५६, ६६, ७२
चक्रवर्ती	...	१५, ७०, १३२	जेतवनम्	...	१०५, ११३, १२६, १२७
चक्रिकम्	...	१०४, १०७	ज्ञानकेतुप्रभाकरः	...	६६
चक्रीशब्दः	...	१०७	ज्वालामालः	...	१२७
चतुर्दशी	...	३८	डाइनीग्रहः	...	४४
चतुर्द्विपेश्वरः	...	१५	डाकिनी	...	५७
चतुर्वरशिक्तापदशतम्	...	१६	तथागतकृत्यम्	...	८७
चतुर्वेदलक्ष्मीः	...	६८	— ज्ञानम्	...	५२
चन्दनगन्धः	...	५३	— ज्ञानबोधिसत्त्वभूमिः	...	८८
चन्द्रग्रहः	...	४४	— अधिष्ठानसत्त्वावलोकनबुद्धक्षेत्र-	...	
चन्द्रग्रहसूर्यग्रहपीडा	...	२७	सन्दर्शनव्यूहम्	...	८८
चन्द्रवैरोचनः	...	८	तथागतदर्शनम्	...	३७, ५६
चन्द्रसूर्यौ	...	२१	— नाम	...	६५

तथागतप्रतिमा	१८, ६८, ७२, ७६	दृष्टिविपत्तिः	...	१०
—शासनम्	... ७४, ८८	देवायतनम्	...	७५
—स्थानम्	... ७२	द्वादशदण्डकम्	...	६८
तरङ्गः	... १६	द्विव्यञ्जनम्	...	५५
तस्करभयम्	... १६	द्वीपिकः	...	१६
ताम्रभाजनम्	... ४४	द्वे शिञ्जापदशते (पञ्चाधिके)	...	१६
तिर्यग्योनिः	६, ११, ५५, ८०, १३३	धर्मः	...	३१, ८५
तोरणः	... १०४	धर्मपर्यायः	३१, ५२, ५४, ५५, ६१, ६२, ७०, ७८, ८०, ८६, ८७, ८८, १३२	
लाणमुक्तः	२३, २५, २६, २८	—भाणकः	५३, ५७, ६१, ६२, ६४, ७४, ७५, १३२, १३३, १३४	
विमूर्तिः	... ४५	—राजः	...	२४
विरजम्	... २२	—राजपुत्रः	...	१
विशरणम्	... १६	—श्रावणिकः	...	५७, ६२
वैलोकदेवी	... ३२	—सांकथ्यम्	...	५१
व्यपायाः	... २०	धातुवादः	...	७३, ७७
दक्षिणापथः	... ८०	धार्मिकः	...	७३
दण्डपरिहरः	... ३६	धारणी	५५, ५६, ५७, ५८, ६६, ६७, ७१	
दयाचित्तः	... ३८, ५६	धारणीमुखम्	...	६०
दशभूमिः	... ४६	धूपः	...	७४
दानम्	... ८, ६	धूपदीपदानमन्त्रः	...	४०
दीपाः	... २६	नगरध्वजः	...	११२
दुर्गतिभयम्	... ३०	नगरावलम्बिका	१०७, १०८, १०९, ११०	
दुर्गल्यपायः	... २२	नरकवासः	...	१०, ८०
दुर्निमित्तम्	... १८	नरेन्द्रदत्तः	...	१३६
दुष्करचर्या	... ६०	नक्षत्रपीडा	...	२७
दुष्टग्रहः	... ४३	नन्दिमित्रः	...	११५
दुःखदौर्मनस्योपायासाः	... १३	नामाष्टशतम्	...	६८
दुस्वप्नः	... ३५	नारायणः	...	४५
दुष्ययुगानि	... ७१			
दृष्टधर्मिकः	... ३७			

INDEX

141

निधिवादः	... ७३, ७७	पारमिता	... ६०, ६५
निर्यूहः	... ८	पायसरसवलः	... ७६
निर्यूहकः	... १०४	पायिलः (यक्षः)	... ३०
निष्क्रान्तगृहवासः	... १६	पिण्डपातः	११५, ११६, १२१
नीलोत्पलम्	... ५३	पिण्डपातिकः	१०७, ११२, ११३, ११८
नैश्वर्याधिपत्यम्	... १२५	पिण्डशस्त्रम्	... ४४
पञ्चदशी	३८, ७६, ७८	पिशाचः	... २८, ५०
पञ्चमण्डलम्	... ५१, ५३	पुरायस्कन्धः	... ६०, ७६
पञ्चरङ्गीसूत्रम्	... ४४	पुष्पपिटकम्	... १२६
पञ्चशतशिञ्जापदानि	... १६	पुस्तकगतम्	... १६
पञ्चानन्तर्यम्	५३, ७०, ७३, ७७	पूजा	१६, २५, ३१, ५६, ५६
पठितसिद्धः	... ४४, ४५	पूर्णाः	... १०३
पण्डः	... ६५	पूर्वजातिनिदानम्	... १०६
पताकाः	... २६	पूर्वनिमित्तम्	... ५०
पद्मप्रभः	... ११२	पूर्वप्रणिधानविशेषविस्तरविभङ्गः	... १
पद्मा	... ४४	पूर्वसेचः	... ७२
पद्मावती	... ११२	पृथक्पृथग्भूतानि	... १३
परचक्रम्	... २७, ७७	पोतलकपर्वतः	... ४६
परचित्तज्ञानम्	... ७३	पैशुन्यम्	... १३
परपंसकः	... ११	प्रज्ञोपायः	... ४
परमन्तः	... ४४	प्रणिधानविशेषविस्तरः	... २३, ३२
परमहृदयम्	... ४३	प्रणिधिः	... १२२
परविद्या	... ४४, ४५	प्रतिकृतिः	... ४४
परित्तम्	... ३६	प्रतिमा	... १७, ७७
परीक्षभोगः	... ५१	प्रतिज्ञेपकः	... ७७
पशुमरः	... ८०	प्रत्येकबुद्धः	... २२, ५५
पर्षदः (चतस्रः)	... १४	प्रथमचित्तोत्पादः	... ५२, ६०
पाटलः	११६, १२०	प्रपातः	... १६
पातम्	... १०४	प्रभावती	... ८६

प्रसवनकालः	...	२०	बोधिसत्त्वसंवरः	...	१६
प्रसादः	...	५३, ५४, ६०	ब्रह्मा	...	१००
प्राकारः	...	८	ब्राह्मणमहाशालकुलानि	...	१५
प्रासादः	...	८	भिन्नुणी	...	५१, ५२, ६४
प्रियविप्रयोगः	...	५३, ५४, ५५	भिन्नुसंघः	...	११८
प्रेतः	...	५०, ५५	भीमा	...	६६, ७५, ७६, ८६
प्रेतविषयः	...	१३३	भूतः	...	२८, ५७
बधिरः	...	४६	भैषज्यगुरुः	...	२, ३२
बन्धनगतः	...	२७	भैषज्योपकरणानि	...	५
बन्धनबद्धः	...	६, ३८	मगधविषयः	...	११३, ११४
बलचक्रवर्तित्वम्	...	७३	मञ्जुश्रीः	...	१, ५२, ५६, ८८
बलाधानम्	...	४	मनुष्यलोकः	...	६, ११
बलिः	...	६६, ७३, ७४, ८०	मन्त्रः	...	४४
बलिनिवेदनम्	...	४०	मन्त्रपदम्	...	४४, ५५, ५६, ५८, ६७, ७०, ७५, ७६
बहुश्रुतम्	...	१०	मन्त्रौषधिप्रयोगः	...	२८
बुद्धः	...	३०	मन्दारगन्धः	...	३७
बुद्धधर्मसंघः	...	४६	मरणभयशोकपरिदेवाः	...	१३
बोधिसत्त्वदर्शनम्	...	६७	मराकः	...	१६
—क्षेत्रगुणव्यूहम्	...	७	महर्षिकः	...	३८
—चित्तम्	...	६७, ७४	महत्तकः	...	१०५
—मार्गः	...	४, १२४	महाकरुणाज्ञानम्	...	४६
—व्याकरणम्	...	११२	महादेवी	...	६४, ६५, ६८, १००
बोधिसत्त्वः	...	२२	महानामा	...	१०३
—(अष्टौ)	...	१४	महापुरुषलक्षणम्	...	३
—चर्या	...	२३	महाप्रणिधानानि (द्वादश)	...	३, ७
—चारिका	...	११, २३	महाराजा	...	१६
—ज्ञानप्राप्ता	...	४६	महायानम्	...	४
—प्रतिज्ञामुद्रा	...	५७	महायज्ञसेनापतिः	...	२६, ३१, ३२
—समाधिः	...	५२, ८७, १२३	महायज्ञिणी	...	४६, ७१, ८६

INDEX

143

महायोगी	...	४३	यज्ञः	१३, २८, ४३, ५०, ५१
महाविद्या	...	७१	रत्नलयम्	... ३६, ४३
महालः (यज्ञः)	...	३०	रत्नशिखी	... १११
महाश्रावकः	...	८८, ११५	रत्नसम्भवा	... ६५
महास्थामप्राप्तः	...	६३, १०३	राजकार्यम्	... १२५
महेश्वरः	...	४५	राजदण्डः	... २६
मार्गदर्शकः	...	११८	राजपुत्रः	... ५२, ५३
मातृगणः	...	४५	राजसभा	... ३७
मातृग्रामः	५, १५, २०		राजा	४४, ५२, ५३
मानुषमरः	...	८०	राजाधिभयभीतः	... ६
मारपतिः	...	५६, ७१	राज्यक्षोभः	... ५४
—पाशः	...	६	राक्षसः	१३, २८, ५०
—पक्षिकः	...	१०	रुद्रः	... १००
मितज्ञातिसलोहिताः	...	२४	रैवतः	... १०३
मुक्ताहारः	...	१०८	रौरवम् (नरकम्)	१२३, १३३
मुचिलिन्दः	११६, १२०		लक्षणाणि (द्वाविंशतिः)	... ११३
मुखिडतशिराः	...	११२	लक्ष्मीः	... ६८
मूर्धाभिषिक्तः	...	२७	लंगः	... ५
मूलमन्त्रः	...	३६	लोकनाथः	१०६, ११८
मूलापत्तिः	...	३८	लोकेश्वरप्रतिमा	... ४४
सृगः	...	२६	वक्कुलः (यज्ञः)	... १०३
मेखिलः (यज्ञः)	...	३०	वज्रः	... २६
मैत्रचित्तः	१४, २७, ३८, ५०, ५६, ६८		वज्रक्रोधः	... ७२
मैत्रविहारी	...	७०, ७५	—दंष्ट्रः	... ४३, ४४
मैत्रायणी	...	१०३	—धरः	... ४४, ५८
मैत्रेयः	...	१०३	—पाणिः	५७, ५६, ७२, ७६, ८८
मौलिपट्टः	...	१२५	—क्षुरः	... ४६
यमपुरुषाः	...	२४	वधार्हः	... ६
यमलोकः	६, ५५, ८०, १३३		वनदेवता	... १३

वशीकरणम्	७२, ७४, ७५	वैद्यः	...	२८
वस्त्राभ्युक्षिपणमन्त्रः	...	वैरोचनः	...	३६
वडवामुखः	...	वैशाली	...	१
वाद्यस्वरवृत्तमूलम्	...	व्यवलोकेनप्रातिहार्या	...	६६
वार्षिकः	११६, १२०	व्याकरणम्	५०, ५२, ५५, ६०, ६७, ८७	
वायसः	...	व्याकरणप्राप्तम्	...	४६, ७६
विकलः	...	व्याघ्रः	...	१६, २६
विग्रहचित्तः	...	व्याधिपीडा	...	२७
विघ्नविनायकः	...	व्याधिप्रशमनम्	...	३५
विज्ञानम्	...	व्याङ्गः	...	२६
विद्याधरः	३५, ५८, ७२, ७३, ७७	शकटचक्रप्रमाणः	...	२६
—विधिगतः	...	शतपदः	...	१६
—राजः	...	शतपद्मनयनचूडः	...	३६
—संभक्षणकरः	...	शतम्	...	६४
—हृदयम्	...	शत्रुः	५३, ७४, ७५	
विपश्यी	...	शमिदेवी	...	३२
विमलप्रहयम्	...	शरकाण्डगौरी	...	७२, ७६
विमलप्रभा	...	शरीरप्रतिमा	...	१३
विश्वभुक्	...	शस्त्रम्	१६, ३७, ५७	
विश्वमुखः	...	शस्त्रपरिहरः	...	३६
विषम्	१६, २६, ३६, ३७	शंखिनी	६६, ७३, ८६	
विषयः	२८, ७६, ६४	शाक्यमुनिः	१०५, १०८, १२६, १२७	
विष्णुः	...	शान्तिस्वस्त्ययनम्	...	३६
विहारः	...	शारद्वतीपुत्रः	...	१३५
वृद्धिकः	...	शारिपुत्रः	...	१०३
वृत्तदेवता	...	शिक्यम्	...	१०४
वेतालः	...	शिखी	...	१०८
वैद्यनिर्भासा	...	शिखापदानि (पञ्च)	१०, १४, १६	
वैद्यमणिः	...	शीतविपत्तिः	...	४, १०

INDEX

145

शुक्लपत्रः	...	६८	समन्तभद्रः	...	६३
शुक्लबलिः	...	४४	सम्यग्दृष्टिः	...	६, ११
शुक्लाष्टमी	...	५८	सर्वसथागताधिष्ठान-	}	५२, ५६, ६०
शुद्धवासकायिकः	...	१०८	सत्त्वावलोकनबुद्ध-		
शुलिवज्रः	...	५६	क्षेत्रसन्दर्शनव्यूहः		
शुष्ककण्ठोग्राः	...	२४	सर्वनीवरणविष्कम्भी	...	६२
शुक्तिणः	५६, ५८, ७१		सर्वेश्वरीः	...	१००
श्रितः	...	५	सर्वावरणम्	...	३८, ५३
रमशानम्	...	१३	सर्वाशा	...	५०, ५१, ७२
श्रद्धा	...	२२	सहजानुबद्धः	...	२४
श्रद्धाप्रसादः	११७, १२१		सहांपतिः	...	१३५
श्रद्धेन्द्रियविकलः	...	२१	सार्थवाहः (हु)	...	१११
श्रद्धेन्द्रियाणि	...	८	सांघिकः	...	७३, ८५
श्रावकः	...	५५	सांघिकः	...	६४
श्रावकमार्गः	...	४	सिंहः	...	१६, २६
श्रावस्ती	३५, १०३, १०४, १०७, ११३		सिंहवाहिनी	...	६८
श्रीः	६४, ६५, ६८, १००		सीमाबद्धः	...	४५
श्रीदेवसाहि	...	३२	सुकुमारज्योतिःसन्दर्शनम्	...	५२
श्रीमशिरस्सम्भवः	...	६७	सुखावती ८, १४, ३७, ५४, ५६, ६४, ६३, १०६,	१०७, ११२, १२६	
श्लोकशतम्	...	४४			
षण्ढः	...	६५	सुमेरुः	...	२१
संक्रामकव्याधिः	...	२७	सुरेन्द्रविक्रमादित्यनन्दः	...	३२
संघः	...	३१	सूत्रम्	१६, २६, ३१, ६३, ८२, ११४, १३४	
सरिठलः	...	३०	सूत्रधारकः	...	१३४
सत्त्वावलोकनम्	...	७६	सूत्ररत्नम्	...	१६, १३६७
सद्धर्मकोशः	...	८	सूत्रानुधारकः	...	१३३
सद्धर्मपर्यायः	...	५३	सूत्रान्तः	...	१०, १६
सधातुका	...	६८	सूर्यग्रहः	...	४४
समचित्तः	...	१८	सूर्यवैरोचनः	...	८

स्कन्दः	...	४५	स्थिरबन्धुः	...	१३६
स्तूपम्	...	७६	हरिता	...	८६
स्तोत्रम्	...	६४, ८	हयग्रीवः	...	४३, ४४
स्तौषिकः	...	७३	हयग्रीवब्रह्म	...	४६
स्त्री	...	६५	हयग्रीवविद्या	...	४४, ४५
स्त्रीभावः	५, १५, १०८		हस्तिरथः	१२१, १२६, १२७	
स्त्रीसंवर्तनीयम्	...	५५	हृदयम्	३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ७१	
ज्ञानम्	...	३६	हाहर्हं महानरकम्	...	१३३
स्पृष्टावेशनम्	...	४५	ज्ञान्तिः	...	५७
खचक्रपीडा	...	२७	क्षितिगर्भः	...	६३
खप्रान्तरगतः	...	२५	क्षीणासवः	...	४६

Serving JinShasan

090805

gyanmandir@kobatirth.org

